

ЮРА ШКРУМЕЛЯК

ОГНІ З ПОЛОНИН

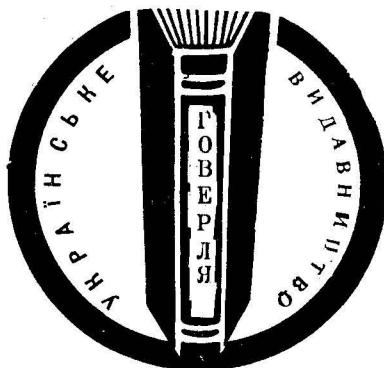

БІБЛІОТЕКА „НОВОГО ЧАСУ“ Ч. 30.

ЮРА ШКРУМЕЛЯК

Огні з полонин

Фантастична повість

НЮ ЙОРК

1975

ЗСА

diasporiana.org.ua

Накладом Видавництва „Новий Час“, Львів, Боїнів 4.

Л Ъ В І В

1 9 2 9

МАНДРІВНИКУ, ВКЛОНИСЯ ВИСОКІЙ ГОВЕРЛІ!

(Замість вступу до повісти).

Я ще не стою на високих горах, на зелених щовбах і холмах наших віковичних Карпатів. Я ще не стою на буйній полонині нашої Верховини. Не стою ні під горою „Піп Іван“, ні під скалистим Петрашем, ні під Шпицями, не стою під ніяким шпилем славної Черногори.

Я ще тільки мандрую долиною бистрого Прута, його правим берегом. І тільки з далека дивлюся бистрим зором на вершок гордої Говерлі, цариці наших Бескидів, що вбрала на свою могутню голову корону з білої хмари. Я щойно минув Довбушеві Комори, в яких лежать зачаровані скарби славного ватажка, і йду далі і далі, в гору. Йду і не пускаю ока з білої хмарної корони, що на ній блищать, мерехтять і міняться дорогоцінні жемчуги. Жемчуги, перли, діаманти, яких ще ніодин земний цар ні князь ні король не мав на своїй короні.

Я знаю, куди я йду. І ніщо не здержить мене на тій мандрівці. І ніщо не збентежить мене. Хоча Прут гуде й шумить щораз голосніше і гуркотить по камінню щораз грізніше, то я не боюся. За те він робиться щораз вужчий і дно його щораз плиткіше і дорога його щораз стрімкіша. Я знаю, що я кожним своїм кроком зближаюсь до його джерел, що грають поруч Говерлі.

І не бентежить мене це, що хоча ще далеке до заходу сонця, але на дворі чогось наче темніє,

4 ніби всі чорногорські вірли й соколи розпростерли свої дужі крила і закрили переді мною сонце. Я знаю, що це зближається чорногорська буря, перша весняна буря гір, що грозою проймає, але все очищує і відсвіжує і сціляє. Я пізнаю це по тім, що корона над Говерлею темніє а жемчуги її будуть щораз рідше, але за те яркішим світлом.

Мене не бентежить це, що з боків, з дебрів, ярів і прогалин виходить на вузку доріжку чорна тьма і заливає її, ніби вода пекольної ріки. Я не страхаюся тих дивних голосів і несамовитих зойків, що озиваються десь у придорожних зрубках. Бо я знаю, що це лісовики й мавки скликаються й перекликаються перед бурею і котяться перелесники шовковими збочами до домівки старого Чугайстера. Вони мені нічого лихого не вдіють. Ні Чугайстера не боюся, навіть Л сового Дідька, що ходить по діброві, не жахаюся. Бо вони лихі тільки на лихих і на недобрих кують свою помсту. Я ж іду в їхнє царство з добром, з нелукавими намірами.

Я йду просто, все вище й вище. І добре мені і весело мені. Я дивлюся заодно на жемчуги, що ними сонце обсіпає корону Говерлі. Крізь білі й чорні хмари обсіпає. Я знаю, чого я ще жду. І ось — воно! Хмари на хвилину розступилися і на мою дорогу впав золотий сніп соняшного світла. Як зачарована ватра, кидає воно свої огні з Говерлі, з Чорногори, з полонин на биту дорогу, якою я йду. Ці огні гріють мене і запалюють мене і світять у моїх очах і в моїй душі. В тих огнях я бачу все. І ясно бачу свою ціль, куди я йду. Я бачу вже те село, розкинене на горах, мов отара овечок, що певно тепер розбіглися, шукаючи собі кращої паші, перехитривши увагу добротливого вівчаря. Я бачу вже й ту хатину, що схована в заглиб'ї під щовбом, обгороджена довгим воринням, присіла, вижидаючи бурі.

І в тій хатині бачу великий образ Матері Божої і святого Николая Чудотворця. Образи обткані свіжим гірським зіллям, а під образами по три пишні писанки, повішені там святим на славу, —

бо недавно був Великдень, а Зелені Свята ще за тиждень. На постелі сидить жінка, одіта в білу сорочку і нові запаски святочні, бо вона недавно прийшла з церквці, що її хрестики бавляться тепер з ясним промінням, яке раз у раз прокрадається крізь хмари. Жінка ще не стара, ще слідна на ній небуденна красота, хоча лиця її приблідли від якогось терпіння а очі наче примеркли від якоїсь таємної але доброї думки. Вона сидить осяяна і глядить на Матір Божу і лице її самої таке тепер подібне до Родительки Сина Божого, що я аж забуваюся з дива і подиву.

А за столом бачу маленьку восьмилітню дівчинку, як чічку. Перед нею білий лист паперу а на ній писаннячко дрібненьке. Чи я маю вам сказати, від кого це писання прийшло до тої хати? Я не скажу вам. Я тільки бачу холодні казарми під містом Перемишлем а там червоні вулани коні сидляють, на шлях виїжджають. А між ними один стрункий, як ялиця, пишний, як явір, та сумний, як підбитий сокіл. В рядах виїжджає, простір зором мірить, важко зітхає, далеко на полудне й на схід поглядає.

Я не скажу вам того, хто це, любий читачу. І хочби ви стрінули мене тепер у дорозі, як мандрівник, подібний до мене, і хочби ви наздігнали мене, і питали доросги, — я не сказавби вам, куди йти до Ясенового. І не питайте мене. Бо ні я питання вашого, ні ви відповіді моєї не почуете. Бо занадто голосно вже шумить Прут, і вихри віють, і лісові духи перекликаються тай грім гремить горами, — тому не чути людської мови. І тому не скажу вам, де є село Ясенове. Чи далеко, чи близько, і куди йти до нього.

Але ви довіряйте мені і йдіть зі мною, як брат з братом. І заїдемо разом, куди вам і мені треба, і все побачимо і про все дізнаємося. Дай-теж руку, — хай сил нам обом прибуде!

ТАЄМНА ПРОСЬБА СПОЗА ХМАР.

— Читайже, Марійко, що пише наш Василько з війська! Та читай до складу, усе, що там є, — говорила Юриха Ялинючка до своєї донечки.

Мати сиділа на постелі, а мала Марі́йка стояла коло вікна і вдивлялася в білий лист, що його тримала в руці.

— Зараз, мамо, прочитаю, най вперед подивлюся на того гарного вулана, що отут так мудро намальований.

На листі, з гори на першій його сторінці з лівого боку був справді намальований червоний австрійський вулан. Цей образок дуже зацікавив восьмилітню дівчинку й вона довго приглядалася до нього, всміхаючись сама до себе і до образка. Нарешті присіла на лавиці, нахилилась до вікна, бо в хаті вже темніло від тучевих хмар на дворі, і почала читати. Та не читала „до складу“. Спершу читала собі ціле речення або й два, півголосом, а потім переказувала мамі, що прочитала.

— Василько пише, що „Славайсу Христу, дорогі мамо і тату“. Пише, що „здоров з ласки Божої і того здоровля вам зичу, а поведження мое, як звичайно при війську“. Пише що „аж плакав, як у провідну неділю сідав на колю в Ворохті“. Пише, що „служба нелегка“ і що „вахмайстер Франек далі шукає собі гудза“. Пише, що „в Великодний Вівторок говорив з Настею Івана Яворукового, а вона мене хоче, лише чи стара Яворучка буде за мною“, ніби за Василем. Пише, що „можеби ви, мамо, а можеби тато заговорили коли

з старою, най не гордує". Пише, що „вчать нас тепер ніби на москаля наступати і говорять в компанії і в регіменті, що таки з ним може бути війна і то незабаром". Пише, що... (тут маленька Марійка наче засоромилася і замовкла на хвилину, та зараз перемогла себе і говорила далі:) Пише, що „наша Марія добре береться письма і най учиться, може з неї буде навчителька, так, як з війтової Гафії, що вже в директоркою в Смерковатім". (В тім місці Марійка чогось захлипала, а дві сльозинки засвітилися в її синих оченятах, та вона читала далі:) Пише, що „най тато вяжуть у неділю мою січову ленту, бо їх уже стара, а моя нова, тэй не знаю, коли її вже завяжу на себе". Пише, що „наймій собі мамо доброго вівчаря, бо Семен пустий тэй хирлявий, він най сокотить корови на воловоді, а татови не пасує бігати за вівцями, гий легіневи". Пише, що „можеби якось уже лологодилися з тим Іваном Полотняковим, бо той процес за вівцю, то публіка на ціле село". Пише, що „тепер будьте ми здорові і поздоровляю вас по сто тисяч разів і кланяюсь вам до ніг". І вже! — закінчила Марійка, схлипуючи й втираючи рукою вперту сльозу.

— Чогож ти плачеш, дівчиннице? — питалася мати, сумно всміхаючися, бо й сама почула, що щось горяче запекло її в очі. — Сідай ко зараз же тэй відписуй, я тобі буду казати. А як уже пійма на писання, то засвіти в хаті.

— Ей, ще на час світити! То лише такі хмари на небі. О! Уже й гримить, а на дворі так страшно! Я буду писати, як тато прийдуть з полонини, аби отім не дописувати тэй не черкати! — говорила наче співала Марія.

Потім Марійка прилякла на лавиці і вдивилася в вікно, так, аж її носик діткнувся холодної шибки. В хаті стало тихо, лише мушка бреліла десь коло дверей. А мати й дочка слухали тої мушки і раділи їй так, начеби це була трета душа в хаті. Вониж були такі самітні. Цілий день самі в хаті, сусідів близько нема, дуже їм банно та скучно,

— Мамо! — промовила нагло Марійка, ніби чогось налякалася. — Там так, що крий Боже. Вітер звіявся, о, наш явірник аж присідає. Семен Чуруків жене маржину горбом. За ним розбіглися якісь вівці. Білі і чорні, такі кудлаті!

— Мамо! — заговорила знову по хвилі. — Тепер трошки просвітліло. На щовбі, коло Петрукової загороди, бігає Петрукова Настя. За нею біжить малий Петро, той, що другий рік у штубі! Вона перескочила вориння і не дає йому перелізти. Тручаються, махають руками. Вона взяла його за чупер.

— Мамо! — заговорила в третє дівчина. — Чому я не маю малого брата, ровесника, такого, як Петро? Я тепер трохи побігалаби по дворі, та з ким? А до Петруків далеко. Чуєте, мамо?

— Чую, дівче! — промовила мати пошепки, наче відкривала яку тайну. — Чую — і... Бог добрий. Преси Бога, може й малого брата ще будеш мати.

— Ма — ! — хотіла ще щось промовити Марійка, та в ту мить нечайний блиск освітив гори й хату, проникливим світлом, а рівночасно вдарив десь недалеко голосний грім і покотився стократним голосом. Марійка відпала від вікна, як урвана квітка, і прилипла до мами.

— Свят - Свят! — хрестилася мати і тулила дочку до себе. — Коби вже тато прийшов, аби якого випадку не було.

На дворі сталося таке, що ні суди Боже. Громи почали бити, мов у великий барабан, аж хата ходила, і здавалося, що гори хитаються. Люнув дощ, як з лотоків, і зажурчали потоки склонами гір.

Та це тривало не довго. Громи втишилися і віддалювалися кудись на доли, дощ ущух, на дворі стало прояснюватися. Але вже запав вечір і нігде не було чути й звуку. Лиш річки шуміли дебрами і колисали до сну змиту Верховину. І в хаті втихло. І мушка втихла.

Мати й дочка, дві самотні душі, сиділи, при-тулені до себе, як дві смерічки в лісі, і надслу-хували. Дивилися з постелі на вікно, але чорна ніч заслонювала все.

Раптом якийсь дивний голос, десь у горі, ніби над хатою, прорізав тишу ночі.

— Ай! А-а-й! У-у! У-у! — кликало щось, ніби квиліла мала дитина.

Юриха і Марійка пригорнулися до себе ще міцніше і замерли з дива й з огляху. Не сміли промовити слова. Чули тільки, як їх серця стукали, мов молотом, скоро, скоро, раз, два.

— Ай! А-а-й! У-у-у-у! — заквило щось вдруге і вони почули вже ближче виразний плач дитини. Марійка припала до мами і сховала свою русяву голо-ку в мамині руки.

— А-а-а-а-й! — заридало щось втретє майже під вікном хати.

В тій хвилі подвір'ям перебігли чийсь дужі кроки, з лоскотом відчинилися двері і на порозі станув Юра Ялинюк. Простоволосий, лише в сої рощі, мокрий до нитки. З його чорного волосся спливали калі дощу і сипалося чатиння смерек.

— Нехрещене хресту просить! — шепнув за-диханий господар, черкаючи скоро сірник і засві-чуючи каганець. — Пала! Давай крижму і свячену воду!

Юриха скочила з постелі і метнулася в ко-мору. За одну мить вбігла до хати, тримаючи в руці мірку білого полотна, плящинку води і свічку. Юра вихопив її з рук полотенець й плящинку й вибіг з хати. Юриха засвітила свічку і поставила на вікно, кажучи до Марійки, що, хоча плакати, си-діла залякана на постелі:

— Тримай, доню, свічечку й молися!

Марійка стрибнула на землю і прилавши до вікна, стала шептати Отченаш і вдивлялася в темну ніч за вікном, де чинився таємний обряд.

Батько й мати стали перед вікном на подвір'ю. Батько перехрестився й промовив:

— Хрещу тебе, нехрещене, най зла сила до тебе приступу немає!

Промовивши так тричі, хлюпнув з пляшечки кількома каплями води у воздух і на полотно, а потім сказав:

— Я, Юра Ялинок з Ясенового тобі за батька, а Палагна Ялинючка тобі за матір. Лети собі, хрещене, понад хмари до раю Господного. А це твоя крижма!

Юра підкинув полотенцем у воздух, а потім зловив його, перехрестив, зложив у четверо і повагом увійшов у хату.

Десь високо, уже за хмарами, залунав щераз слабій зойк:

— А-а-а...

Він слабшав, розпливався і пропав у безвістях простору.

— Борзо гасить свічку і каганець, бо як наш хрест прийшло, то зраз повинно прийти инше світло. Коли яка щира душа ховається від бурі в лісі, то почула просьбу нехрещеного і запалить ватру, аби загріти хрест.

Юриха загасила каганець і свічку та взявши Марійку на руки, пригулила її до себе й шептала молитви. А Юра приступив до вікна й довго дивився, чи покажеться певний знак, що його добре діло вратувало від мук пекельних ту людську дитину, що вмерла неохрещена.

— Горить! — шепнув нагло Юра. — Десь під „Березовим“ горить, і то так, якби в лісі Івана Полотняка, нашого недоброго сусіда.

Мати з Марійкою заглянули боязко через вікно й побачили ясну заграву, що росла і вставала й кинула сяйвом на всі гори.

— Охрещене гріється! — шептав Юра. — І то не проста ватра. Хтось запалив живу смереку, най йому Бог простить. Та слава Тобі, Господи!..

І нагло, осяяний таємною радістю, обернувся до жінки й промовив:

— А тепер дякуй Богу, Пала! Будеш здорова — і буде син, бо огні прийшли з полудня...

Юра поцілував жінку в чоло і в голову, тричі.
А потім підняв Марійку д'собі на руки і сказав:

— А ти, моя мудрагелице, дасть Бог, будеш
мати що колисати, і вже не будеш зі школи бі-
гати до замурзаних Петрукових!

Він пригорнув доньку і поцілував її щиро, по
батьківськи. А Марійка обняла тата за шию і цілу-
вала міцно його мокре волосся і гаряче лице.

КРИК „РАТУЙТЕ!“ І НЕВІДОМА ПОСТАТЬ.

... Юра Ялинюк мало коли пестив свою восьмилітню дочку. Хоча любив її і беріг, як око в голові, та старому не нянчитися з дітьми тай часу на те ніколи не ставало.

Та вже, як бувало візьме її на руки, то в Марії серце завмирало з утіхи. Бо вона була дуже пестійка, а на руки вже ніхто не брав її, бо вона вже „велика дівка“. Ще брат Василь як ішов до війська, то взяв її на руки і пращався з нею. Марійка це добре пам'ятає.

— А ти, дівчинице, рости мені велика, лише парубків не зачіпай! — сміявся тоді Василь, цілуючи її голосно, по парубоцьки, в її кудлате чорне волосся, так як бувало Марія цілувала свою вівцю білявку.

А недавно, як він був на відпустці і вони на Великдень ішли через гору до церкви, то Василь став з нею передражнюватися:

— Ти десь ізмучилася, Маріє, горі йдучи! Я взявби тебе на руки, але ти вже дівка, що лише віддаватися...

Марійка чула, як її лице горить від якогось сорому, та вона сильно бажала, щоби Василь справді взяв її ще бодай цей раз на руки. Бо вона сама бачить, що „направду“ вже доростає і тому мама вшила їй на Великдень такі довгі запасчини, що аж землю ними замітає, а малі пята лише блискають з під них.

І коли Василь раптом таки взяв її на руки і ніс її добрий шмат дороги, то їй здавалося, що

вона на крилах летить і що вона така висока, вища від ялиці. Аж перед церквою вона сама шепнула Василю в вухо:

— Васи, пусти мене на землю, бо, аді, вже церков, а онде стоїть Гафія Полотнякова тай Настя Петрукова та будуть мене на кпи брати.

Тай гадала вона, що це вже останній раз так роскошувала в когось на руках. Аж тут раптом, так несподівано, тато взяв її на руки! Тай ще так гарно приговорює тай мудрагелицею називає! Тай якусь нову роботу їй завдає, що буде когось колисати. Марійка бачить нераз, як Петрукова Настя колише малого Юрка тай бавиться ним, як лялькою, і Марійка хотілаби мати кого колисати, ця робота була би їй милою забавою, — але вона дівчина хитра. Користаючи з доброї нагоди, пригорнулася до тата ще міцніше, тай запитала, мов мушка забреніла:

— А на мою овечку чорнявку дзвінок купите? А я вам за тоє щось і скажу!

— Куплю, моя газдине, куплю, лише справуйся — тай говори, що маєш казати! — говорив Юра, сам собі дивуючись, відки в нього взявся такий делікатний голос.

Тоді Марійка сказала татови, що онде на столі є письмо від Василя з „вуланів“, і почала вже в друге з памяти переказувати татови, що Василь пише.

— Та я ще всего недоказала, — говорила, не то соромливо не то радісно, спляча Марійка, коли батько положив її вже на постіль коло мамини, — рещту самі собі дочитаєте!

Мала зараз таки заснула, а тоді Юриха стала чоловікови доказувати, як Василь вихвалює в листі Марійку і що її справді треба буде післати до шкіл у місто. На то Юра якось журливо зітхнув сказав:

— До шкіл — кажеш? Добре — до шкіл, але до шкіл можемо післати лише одно, а тут Бог дає третє, коби було здорове й шасне. І як буде ин, то вже Марії зі школами попрощатися. Треба

14 хлопцєви науки дати. Не дали ми Василєви, то цєму треба дати. А Марія буде газдувати; бо, аді, вже нас сили опускають. Тай не забувай, що дідє Максим казали, а я божився, що буду тримати слово.

Юрисі заблєстїли в очах такї великі сльози, що, здавалося, пїтьму з хати проганяють і світло на стїни кидають. Їй стало жаль своєї щебетливї Марії, але вона з таємною надїєю ждала і того, „що буде“. Вона не забула, що казав небіжчик дїдо Максим, її тато, як умирав:

— „Той кавалок у „Дебрі“ записую третому, як тобі Бог дасть, бо й мені тато так записали, але мое трєте, небожа, вмерло. Як буде трєта дочка, то на віно їй, моїй онуці, аби потім знову записала своєї третї дитині, а як буде син, то на школи памятай собі! А як трєтого не буде, то запиши першому, най так зробить. Аж доки третий не буде син. А продати того не смїєте, хиба на школу, бо не будете благословенні“.

Вона це памятає і протів тестаменту не зробиць. Тож на правду, як буде син, то Марійчинї школи пропали, бо двє послати до міста, їх не стати. Де їм мїряться з вїйтом!

Юриха думала й поволи задрїмала. Юра довгє ще дивився крізь вікно в той бік, де потахала таємна ватра, що завершила хрестини невідомї душі, якїй він став хрестним батьком. Огонь горів з годину. А коли дорешти потах, Юра засвітїв каганець, сїв коло стола тай уважно, шепотом читав Василєве пїсьмо, повзїли, слово по словї.

Він дочитав лист і задумавшись, спер голову на руку. Жінка й дочка спали, забувши про вечерю. Марійка усміхалася крізь сон. Може їй снилася її люба овечка, може новий дзвіночок, може татові чи братові пєстоші...

На дворї було тихо, ні вітрець не шевелїв деревиною. Ця тиша дуже відбивалася від недавної громовиці, аж дзвонила в ухах. Ця тишина почала вколїсугати до сну й утомленого Юру, що думав про синове пїсьмо, про те, що в нїм напи-

зано, про Марійчині школи, про тестамент діда Максима, про вівчаря Семенка, про Івана Полотнякового й той процес за вівцю...

... І чого то дідо Максим і його тато і тато його тата з роду в рід покмітили собі того „третє“ і ту „Дебру“ записують лише третьому? — питав Юра сам себе уже не перший раз, бо дуже цікавила його ця річ, але відповіді не знаходив ніколи. Тай тепер не знайшов її. То махнув рукою, встав, тай перехрестившись, по ав шептати молитву, готовлячися лягати спати. Він ще заглянув, чи двері в сінях зачинені, а ввійшовши в хату, тихо примкнув двері і щоби не збудити жінки і дитини, нечутно, босими ногами, пустився йти до стола, аби загасити каганець.

Та не ступив він ще й два кроки від порога, як неждано, десь недалеко хати, на його царгві, упав голосний зойк:

— „Ратуйте!“ — крикнув хтось так розлучливо й нагло, що цей зов мов косяго розрізав тишину ночі і мов вістрям увився в тверді Юрині груди.

Юра на хвилину затетерів, та миттю опам'ятався. Він кинув зором на сплячу жінку й дочку, а помітивши, що вони тим криком не збудилися, відчинив двері навстяж і вибіг на городи в одній сорочці.

— Яка душа просить ратунку? — закликав він, ставши серед царинки. Розглядаючися докруги, важко дидав від наглого бігу і дивного зворушення.

У відповідь на його запит десь недалеко щось наче застогнало і дивно захарчало. І раптом наче піднімаючи якийсь страшний тягар, піднялося щось чорне з землі і важкими кроками останками сил пробігло попри Юру, наче не бачучи його. Юра глянув на мару і зумівся з дива! Це був його сусід, Іван Полотняків. Страшний, з закровавленими устами і руками. Він ніби тепер вирвався з яких страшних тенет, добіг до сасей хати і гепнувши собою в двері, розломив їх і впав до сінній.

Юра здвигнув плечима, але з якимось острахом пустився й собі до хати — і то бігом, наче би за ним ступало щось нечисте. Вбігаючи до своїх снін, він пополотнів з переляку. З хати повіяв сильний вітер, і Юра побачив, як в хаті нагло згас каганець і полри нього майнула висока постать, мов світляний стовп. Постать пішла з вітром через подвіря на городи й скоро розплилася в повітря.

Юра добіг, мов не свій, просто до своїх і сівши на постіль, дивився, чи живі й здорові. Юриха спала спокійно. А Марійка раптом пробудилася і закликала більше здивованим, як переляканим голосом:

— Дідо! Дідо! Старий дідо! А в руках у него таке яечко з леду!

Юра дивувався цим незрозумілим словам малої дочки і завмер, слухаючи далі. Та Марійка замовкла і знозу заснула.

Та Юра сидів далі коло них на постелі і, мов вірний вартівник, стеріг свого скарбу. Він лишив, забігаючи в хату, двері отвором, але тепер не міг їх уже зачинити. Якась невідома сила, якийсь страх не давав йому рушитися з постелі, від своїх рідних. Він заслонив їх собою, мов гірський орел за слонює рідне гніздо перед невідомим ворогом, — і так сидів, аж доки не розвиднілося.

СЕРЦЕ З ЖОВЧЕЮ І НЕВИДИМА СТОПА.

А з тим Іваном Полотняковим то було так:

Іван був острій, як бритва, і палючий, як огонь. Серце в нього — то не було серце, але сама жовч. За що будь лютився і бісився, що кара Божа. І пальцем не тикни і оком не глянь — бо він лише помітить, що ти щось дивишся на нього, і вже кипить і вже тими рудими вусами водить, як борсук, тай зубами кланцає, як вовк. Нещасна була його жінка і діти, бідні його сусіди. На перехід його оминали — і борони, Боже, щось у нього попросити або в чім порадитися.

— Руда голова — руде й серце — та руде серце!... говорили люди. — В кождім селі виродиться така одна біда.

І такий Іван Полотняків сусідував з Юрою Ялинюком, а до Юри чув Іван незрозумілу особливу ненависть дце з мала. Вона палила й пекла його й силувала шкодити Юрі на кождім кроці. Щось невідгадне було в тій ненависти. Мавже Юра хрест і муку з тим Іваном. Він з роду був згідливий, то стерігся його, як огню, і жінку й діти перестерігав, аби біди не зачелили — бо біда з рогами. І ті стереглися. Навіть не дивилися в той бік і не наvertsалися. Ще якось Іваниха, лепська собі жінка, пробувала сходитися з Юрихою і говорила їй про свою біду.

— Добрий газда — казала Іваниха за свого чоловіка — і тато добрий, за дітний дбає (а Іван мав дві донці), але як що до чого, навіть до ма-

18 ленького, то кажу вам, сусідонько, що кат. Кат — тай уже! Не до людей він, сусідонько, тай мене не до людей робить. Щось йому наворожено, чи що...

Так бувало скаржилася Іваниха Юрисі, бо Іван з Юрою ніколи не говорив. Ще як були парубками, перестали з собою говорити. Але раз Іван переловив обі жінки, як говорили коло вориння, то такого своїм завдав, що це була її остатня розмова з Юрихою. Пропало сусідство. Сусіди не зналися.

І було вже так зо два роки. Іван ставав щораз відлюдніший, а Юра щораз більше його сте-рігся. Ще бувало мала Марія переключалася через пліт з Полотняковою Гафією, своєю ровесницею, а тепер уже й це заборонив батько Марії, бо бо-явся „биду зачепити“. Та раптом біда сама зачепи-лася.

Якось минулої весни вигнав Юра свої вівці перший раз на полонину. Отара невеличка, всего вісімдесят овець, але такі вам одна в одну, що стань та дивися! Бо Юра ходив коло них, як коло дітей.

Вигнав Юра свої вівці, а з ним новий вівчарик, Семен Попюк, сирота, хлопчина п'ятнадцяти років. Пригнали вони отару на шовб, Юра розка-зує Семенови, як має сокотити вівці, до якої гра-ниці пускати пастися, коли зганяти в долину. Ро-сказав він усе, перехрестив його й дорібок, бо то перший день пашення, тай спровола почав іти з гори. Коли дивиться, а на гору жене й Іван свої вівці, череда велика, щось двісті овець, два вівчарі тай два пси вівчарські їм до помочі. Прочуло Юрове серце якесь зло, станув він, обернувся тай ди-виться, чи з добром пережене Іван свою отару коло його на свою полонину.

І зло сталося. Іванова отара минала вже Юрову, наперед якої стояв Семен з тримбітою на плечі й дивився на Іванові вівці, що якісь хирляві й покудовчені ледво котилися під гору.

З самого заду йшов Іван, понурий, як хмара, дглянувши з під лоба на Семена, забурмотів:

— А ти чого витріщиєся, осліпбись!

Це бурмотіння свого господаря взяли оба його пси за знак тровлення і кинулися з голосним дзвякотом на Семена. Вівчар, обороняючись, став вимахувати тримбітою. Тоді один кудлач прискочив і вкусив його в лідку та кинувся до очий. Семен перелякався і кинувся втікати між свої вівці, та чуючи, що пси женуть за ним далі, він з пере-страху кинув свою тримбіту, мов спис, назад себе. Тримбіта вибила одному псови око, він заскавулів і завернув назад, а за ним і другий. Та це розлю-гило Івана. Він кинувся, підняв тримбіту і став до-ганяти Семена. Та що не міг його дігнати, став, переломив тримбіту на коліні на двсе і залявши, вертав, погрожуючи, до своїх овець. Та посту-пивши кілька кроків, наче щось надумався, повер-нувся і наздігнавши одну Юрову білу вівцю, з усієї сили копнув її в бік. Вівця лише застогнала і впала, а за хвилину була нежива.

Закипіло в Юри серце, бо хоч як не любив він суперечки, та дуже заболіла його ця кривда. Невимовно жаль зробилося йому бідного вівчаря-сироти, що блідий, як стіна, утікав далі, значучи стежку своєю кровю, що капала йому з розку-шеної ноги. І до живого заболіло Юру те, що той біснуватий Іван убив задурно - пусто одиноку його білу вівцю, вівцю його Марійки, що бавилася з овеч-кою, як з товаришкою.

Він підбіг назад до гори, прискочив до Івана закликав:

— Мой, чоловіче, а тоді що? Чого ти собі шукаєш? За що чиниш мені таку кривду?

— Я тебе питаю, чого ти собі шукаєш! — за-кричав Іван несамовито. — Іди своєю дорогою, не зачіпай мене, а свому тому чередареви скажи, аби не витріщивав на мене тоті зелені очі!

— Але я, сусідо, тої кривди тобі не пода-рую! — говорив Юра з якоюсь гіркістю в голосі. — Я не стерплю тої неправди. Ти мені заплатиш!

за то, а як ні, то Бог тебе покарає за того сиротюка і за німу тварину.

Іван обернувся і лютий пішов за своєю чередою, не слухаючи Юри. А Юра таки не втерпів, занадто пекла його та неправда. Другого дня пішов до Жабя і завдав Івана до суду. Іван відпирався від вини й казав, що Семен сам зачепив псів та що одно око його пса більше вартує, як ціла Семенова нога і як біла вівця. Кликали і Семена до суду і ще кількох з села, посилали Івана до якихось лікарів, аби дивилися, яка і звідки в нього така лютисть. Це все тягнулося вже рік і ще не видко було кінця. Юра вже й самкався, що подав це до суду. Іван ходив такий, що треба було боятися, що колись забіжить у хату з сокирою і порубає їх на хамуз. Він погрожував і переказував при людях, що пімститься. Юра перечув це і поскаржився синові, як той приїхав з війська на відпустку. Син перейшов Іванови дорогу, — та що він сказав йому і що відповів Іван, ніхто не знав, і Юра не знав, бо Василь сказав йому лише, що „такого Івана може направити лише добром, а не злом і пемстою“, а більше нічого не сказав. Справді Іван уже від тоді не погрожував, лише казав, що як Юра вставить його псови нове око, то він віддасть йому вівцю і загоїть Семенови ногу, та це виглядало на кпини. Ціле село говорило про ту ворожнечу, говорило і руки ломило з дива та жалувало бідного Юру.

— Аби дідько з тим Іваном сусідував та аби з ним сусідував! — говорили люди по селу.

А в ту неділю, коли таємний голос з надхмар докликувався серед громів і блискавиць людського милосердя, Іван був також на своїй полонині. І почувши той зов, що його з давен давна знає й шанує народне повіря, пустився й собі бігти в гір у село. Бо Іваниха була також на часі, і він дуже боявся, що вродиться трета дочка... А сподіватися сина він міг тільки тоді, коли виповнить звичаєвий обряд і охрестить нехрещене, та ще коли

до того хресту загориться ватра зі сходу, або з полудня.

Іванова полонина була трохи далі, як Юрова. Та почувши перше квіління таємної істоти з хмар, він пустився стрілою з гори вниз. Бо довго ждав він на таку нагоду. Спершу біг просто стежкою, та як побачив, що наперед него біжить і Юра, нагло скрутив у бік, щоби навпростець, зрубом, скоріше добігти до хати і не стрінутися з чоловіком, до якого він чув велику злобу, хоч несправедливу і незрозумілу йому самому, але вроджену, загадочну.

Та цим разом злоба нагло пімстилася на ньому. На його стежці через зруб поробилося щось таке, що Іван зараз таки подумав собі, що хіба лише „оссина му“ може таке поробити. Вперек його дороги понакидав хтось якихось гнилих колод і ріща. А малий потічок, який звичайно й дитина могла перескочити, тепер зібрав від наглої зливи і котив такими чорними філями, що Іван аж пополотнів з дива і з досади. І заки перескочив він той потік, вже було по всім. Він почув, що зов із висот уже занімів, і по цім пізнав, що Юра вже випередив його. Тож уже звільнивши ходи, ішов він до дому такий лютий, що лише міркував собі, чи має обезвічити свого сусіда, чи вкоротити собі життя.

Та хто мігби збагнути його сердитість, яка закипіла в його „рудім“ серцю, коли він зненацька глянув на право і побачив великий огонь, що горів Юрі на щастя, — і то де? На його, на Івансвімі! У його ліску, у „Березовім“! Жовч закипіла в ньому й заціпилася і він спершу побіг з місця, мов несамовитий. Та по секунді він усвідомив собі, що ту ватру розложили чейже якісь людські руки і що ті руки, які підложили тепер під його ялицю огонь, вартоби поломити. Тож нагло рванувся, мов норовистий кінь, і полетів у „Березове“.

Він добіг до свого гайку за яких десять хвилин і вже почув запах кипячої живиці і шуму полуміни. Він побіг далі — так — це горить його ялиця,

найвища і найкраща, горить як величезна свічка! Лютий заскреготів зубами і закричав щось так, що його крик подобав радше на іржання коня. Він блиснув докруги очима, чи не побачить де кого, хто підпалив ватру, не ватру, а огонь, що може знищити його цілий ліс. Не побачив нікого. Кругом нього тихо, мов у церкві, ні живої душі, ні духу людського. Іван понав у люту розпуку і став гасити огонь. Він ломав гилля з других дерев і бив ним по горючій ялиці, кидав камінням, мохом і глиною в ту полумінь, та не помагало. Ялиця горіла, як смолоскип, і нічого не помагало Іванове гашення. Він ревів, лютився, проклинав, кидався на землю і бився кулаками в груди і в голову. Ялиця палахкотіла далше і не згасла скорше, аж розсипалася в купку попелу.

- Дивлячись на той попід, Іван настулив на нього босими ногами, щоби задусити решту жару. Та ступивши на попід, він почув раптом під правою ногою щось тверде, гладке, округле. Цікавість перемогла на хвилю увесь його гнів і він розкинув ногою попід, щоби побачити, що це. З купки попелу покотилася в бік невеличка безбарвна кулька, подібна до яйця, а виглядала так, наче би була з якогось ледоватого каменя.

Не думаючи, Іван скоро приклякнув і лапнув те дивне яйце рукою, хочачи його піднести. Та нагло, в тій хвилі, як його рука лише диткнулася кульки, він почув на своїх чиколонках щось важке, наче чийсь ногу, взуту в важкі залізні чоботи. Він завмер з переляку і широко отворив очі, та на своїй руці нічого не побачив. Але коли невідома пята тиснула й пекла його далі і він даремно сіпнув рукою, щоби її вирвати, тоді спровола став підводити очі в гору, чи не побачить тої несамовитої істоти, що пригвоздила його до землі за одну руку.

Це, що Іван побачив, було таке несамовите страшне і несподіване, що він не мав сили крикнути. Він не бачив ні стіп, ні ніг, ні тулова й грудий, але на висоті двох метрів побачив виразну

годову старезного старця, з сивою аж зеленою бородою і з такимиж бровами, з під яких дивилися на нього грізні чорні очі. Голова старця, здавалося, висіла в повітря, та Іван чув, що ця голова добре і міцно тримається якогось важкого тіла, бо хоч він не бачив його, але чув тягар страшного зап'ятка на своїй руці.

— Господи! Дідько! — шепнув з острахом Іван і хотів перехреститися, та він тільки крутив рукою перед своїм лицем і не міг на собі хреста покласти. Думаючи, що вже прийшов його кінець, упав безсилий на землю і ждав, що буде далі.

Так лежав він добру хвилю і нагло почув, як кулька з під його руки нечутно і легко прослизнула, а рівночасно його руку перестала тиснути невидима нога. Він глянув на руку, вона вся була попечена, а з пальців і з чиколонків текла кров. Глянув у гору, не було нікого. Старець пропав без шелесту і звуку. Тоді Іван поволи піднявся з землі і наче злодій почав викрадатися з свого ліска. Вийшовши на чисте поле, він гнаний страхом майнув навпростець царинами до своєї хати.

Га в міру того, як віддалювався від ліса, набрався відваги і над серцем його запановував гнів. А дійшовши вже до Юриної царини й побачивши здалека його хату, він не міг здержатися і став голосити страшний проклин, в якому хотів видіти всю свою нинішню злість. Станув серед царини, підняв п'ястуки і погрожуючи в сторону сусіда, почав шептати.

— А дідько би мучив твое насіння! А Бог би те —

В тій хвилині щось важке і тверде, як залізо, гелпнуло його в спину і кидаючи ним на землю, перервало йому проклин на пів слові. Падаючи на землю, він захлиснувся, мов дитина в купелі, і перекусив собі кінець язика. З рота пустилася йому кров.

— Ратуйте! — крикнув він несамовито з усіх сил. — та зараз усвідомив собі, що ратунок тут

24 даремний, бо це певно далі переслідує його той дідько, якого він бачив у „Березовім“. А ще більше каюся, коли почув, що на його крик вибіг з своєї хати Юра, готовий його ратувати! Мов у важкім сні піднявся він останками сил з землі і розбитий та вичерпаний до краю доплентався, спливаючи кровю, до своєї загороди.

ПЕРЕД НАМИ ЯСЕНОВЕ!

А тепер, як ми вже на оцім високім щовбі, то станьмо й відітхнім трохи кришталевим повітрям чорногорських плаїв! Я нарочно йшов з тобою на цей щовб, мандрівнику, супутнику мій добрий та щирий. Ти певно не будеш тепер жаліти того' труду, що йшов зі мною майже цілу ніч і дійшов аж до вершка цього зеленого холму. Бо це чисте повітря, що пахне живицею й зеленю папоротю та полонинськими річками, — воно відсвіжить тебе краще від усякого трунку. Хіба одна студена вода з того джуркала, з якого ми пили на роздоріжжю з Ворохти до Жабя, може рівнятися з цим цілющим повітрям. Відітхни, добрий приятелю, всею втомленою грудю і глянь в долину, перед себе. Уже розвиднюється і зі сходу поливає хтось гори золотом, — ти бачиш, як воно кипить, як воно міниться? Ти чуєш, як те золото йде горами, завойовує їх в нестримнім поході і грає в побідну сурму? Ти певно слухаєш далекої тримбіти, що нею мрійливий вівчар витає святу неділю? Ти стоїш, мов зачарований, бо та гра, що переливається горами й долинами, подібна до гри ангелів у Останній День Суду. Та ти послухай і другої музики, послухай тих труб, що їх гомін іде зі шпилів і з дебрів і з бездонних пропастів, де шумлять потоки, і з широких полонин, де дзвонить дзвіночками сонна маржина. Ти чуєш, як гори грають? Як кербиюають струнами сонця?

А знаєш ти, що це за село під шовбом, що розкинулося на горбах і збочах і весело простягається до ранішнього сонця? Мандрівнику, чеж Ясенове! Ось воно, красне та пишне! Ти гадаєш, що воно ще спить? Ні, брате, воно вже встало. В такий ранок і в таке врочисте свято гріх спати! Треба помолитися ще до сходу сонця, перехрестити хату й обійстя й усе живе в ньому, щоби лихо приступу не мало. Ти не бачиш, як між росяними синіми й білими чічками заройлися червоні чічки? Ти гадаєш, що це також цвіти, що блищать росюю й колишуться під подихом чорногорського вітру? А то не цвіти! Це живі чічки: дівчата й молодиці з Ясенового! Я їх зараз пізнав між гірськими цвітами. А ти не відріжнив їх, бо вони закосичені косицями й увінчані вінцями та підперезані зеленим зіллям! Так замаєні, як оті хатки, що їх стріхи, одвірки й вікна потапають в зелені яворового й ясенного галуззя. Їх замаїли ще вчора з вечора. Тай вориння замаєне тай городи й царини позатикані зеленим маєм. Це ж Зелені Свята, така Зелена Неділя, що для неї з діда-прадіда є звичай паски пекти, наче на Великдень. Отака то неділя!

Але ти гадаєш, що та паска є така в кожній хаті? Я тобі мушу признатися до такого, що тебе засмутить і зажурить, і може на хвилину й зблідне перед тобою вся красота, що вчарувала тебе тут в цей недільний досвіток. Але я тобі мушу признатися до того, тому, щоби ти ще більше полюбив оцю красу тай оце село тай ці живі косиці, які вертаються вже з оберемками зілля й папороти до тих хатів, що ставлені в вугли, наче в пальці рук, зложені до молитви. Щоби ти ще більше прикилівся своїм серцем до тих старих дідів і бабів, що тепер моляться по хатах, і до тих батьків і мамів, що вдягають свої діти в білі сорочки. І до тої дітвори, що вже розщебеталася з птахами навперейми, бо тішитися, що поведуть їх до церкви, на храм, де школярі й читальники будуть на хорах співаги, а сторонні купці гарні образки, хрестики й трубки продавати. Отже я тобі признаюся, мій

камрате гречний, що багато є таких хатів у цім веселім Ясеновім, в яких не пекли паски на ці Зелені Свята! Хоч годиться їх пекти всему миру хрещеному, але як нема з чого, то Бог простить. 27
А є неодна така хата, де не було з чого спекти паску і нині будуть там їсти такий вівсяний корж, як учора їли і передучора.

Отам напротів нас видно хату Петруків. Ти не знаєш Данила Петрукового? Правда, ти тут перший раз! Так отой Данило має лише ту хату й малу загороду, а до загороди притикає мала царинка, засаджена картоплею й засіяна вівсом, та ще має двацять овець і одну корову з телятем, але випасає їх на чужім за відробок. А в хаті шестеро дрібноти - дітвори. Той Данило гарний чоловік і працюватий, як пчола, але спекти паску на Зелені Свята, це понад його сили. Добре ще, що на Великдень була з разової пшениці, що її він гірко заробив, стинаючи вилокі смереки для жидівської фірми.

Ти дивуєшся, що горді смереки зрізують і котять з гір на доли? Так, брате милий! Подивися на право, який великий зруб, яка покалічена гора! Як виблискують до сонця білі трупи тих ялиць і смерік, що їх звалили з ніг, оголили з живичної кори і призначили для тартаків у Ворохті і в Десятині! Вони помандрують, звязані холодним дротом, у далекий світ, до великих міст, за десятю границю, чужим людям на пожиток. А бариші з них стягнуть чужі пячки, що приссалися до тих золотих гір, як жидівська дитина в Косові і в Коломиї присисається до повної груди гуцульської молодичі. Оце Ясенове кормить своєю кровю і своїм молоком зайдів і шибеників, мусить корчити, бо така його нещасна доля. Оці проліски на ліво та й трохи отих на право — це людське, — а решта все камеральне, панське, жидівське. І будуть плакати обезвічені склони гір і осирочені бариші за своїми дітьми, і тим більше жаль серце буде стискати, що обезвічені вони руками тих рідних легінів і газдів, що разом з ними родилися й доростали.

28 А ті рідні руки навіть білої паски за свій гріх нині не мають!

Та чи це гріх? Це не гріх, це нужда й біда рогата, що примушує їх служити чужим...

Ти, бачу, геть засумувавсь, до чиста розжалобивсь тим, що я тобі сказав. Та не сумуй, друже, я тебе й потішу. Я скажу тобі добру новину, що розрадить тебе й любим дивом здивує, так, як не одна з тих таємниць, що я тобі показав недавньої ночі. Я тобі скажу, що в цих бідних хатах Ясенового родиться вже велика сила і жевріє вже свята іскра, яку при Божій помочі добре роздуває чорногорський вітер. Родиться з тої нужди й неправди великий бунт, наче вихор встає з сонних безвістів мужицьких грудий. Родиться з великого болю й терпіння.

Подивися, подивися! Хто то вийшов з Петрукової хати? То старий Петрук, чоловік уже в літах, але ще просто тримається. А нині то він таки наче відмолоднів! Він нині не той Данило, що тримає чорний капелюх в руках, як говорить з Лейзором Зільбером з тартаку, або з паном Мікулицким, що бувало приїжджає з Станиславова, подивитися на свої ліси. Данило нині сам вільний пан! Він нині, мов який генерал, приказувати буде сотці легінів і газдів, а вони будуть його слухати. І як будуть слухати! Такої охоти і огню в очах не мали ті вояки, що слухали генерала Цвілінга на цісарських маневрах під Перемишлем, де й Данило був капралем. Де-де! Тут не така охота і не такий послух! Тут з ним пішлиби в огонь і в воду навіть без присяги, бо надіються розбити свою зужду під його проводом. Такий то Данило! Ти дивуєшся? Не бачиш на нім широкої жовто-синьої ленти, що гордо пишається на його плечі? Кинь бистрим зором і прочитаєш, що на ній написано. „Січ у Ясеновім!“ А він же кошовий! Дивися, як по молодецьки кивнув кованим топірцем до сонця і його очі заграли. А чи з других горбків не поблизкують такі самі топірці з мідяними головками, мов золото?

Пст! Тихо! Оцей Юра Ялинюк, що вийшов тепер з онтої хати в такій самій ленті і з таким топірцем, то осавул ясенівської Січі. Але щось мусило статися, коли він іде до церкви сам, без жінки й дочки, малої Марійки. Я вже бачу, що він чогось задуманий, хоча йде ще парубоцьким кроком і здогання Данила. Ми моглиби збігти зі щовба і зайти до його хати тай довідатися, що там за новина. Але чи годиться нині, в таке свято, іти до когось так рано в хату, тай ще до того сторонним людям? Ні! Ми відпічнемо осьтут, а як —

Чуеш? Щось наче іде десь з заду, за нами! Огляньмося! О! Ти зблід чогось? Налякався? Ах — так! Це справді дивна й несамовага поява! Той старезний дідуган, високий велитень з бородою та палюгою в руді. Він станув. Глянув на нас і обкинув зором усе село в долині. Ти заздрів, як бистро глянули його очі? Стоїть — і чи це очі мене млять, чи справді всміхнувся до нас? Не біймося його! Ходім, запитаємось, чи не знає тут близько жерельця, де ми моглиби вмитися в цей святочний ранок

Що? Ти кажеш, що це може бути один з гірських духів? А чим же вони страшні? Хиба тим, що ми їх не знаємо. А цеж може бути сама доброта. Тай не дух це, а живий чоловік. Чейже ми не спимо, але дивимося на нього, а його старий довгий байбарак —

Що це? Вже пішов? Десь нема його, але очі ще блищать і дивляться на нас і борода ще майнула в повітрі! Що то? Голова його ніби летить сама — до нас —

— Стий! В мене також серце похоллоло. Занадто це нагле й незвичайне. Вже нема — не видно його, але чую виразно його ходу! Зійшов у дебру до потоку. Ходім же ми в інший бік, чей найдемо воду і трохи сядемо відпочити, бо бачу, що ти таки тремтиш від тої нечайної появи старого діда.

ЮРА ДАЄ МИЛОСТЕНЮ.

Такого храму в Ясеновім ще не було, як світ світом. З усіх усюдів найшло народу, що не було де ігли впасти. З Жаб'яого, з Ворохти, з Микуличина, з Ямного, з Косова. Навіть з під Коломиї і з подальших долів филою приплив народ. Навіть зза границі, з Мармароської Верховини прибули гості. Близькі й далекі родичі і знайомі виталися тут одно з другим і цілувалися в руки і в голови. Старі баби і діди хрестили своїх покресників великим хрестом руки, гладили по білявих головках і роздавали грейцарі й цукорки. Милувалися ними й молоднили коло них, як коло цілющої води.

Молилися, на Боже давали, калік і старців обділювали, свічки тримали, на почеснім місці стоячи хрестом припадали коло старих ікон, що дивилися поважним поглядом зі стін старої ясенівської церкви.

А священників зіхалося дванацять. Усі Службу Божу правлять, а старенький парох Ясенова перед веде, мов який патріарх, і серце його радіє, що церков його живим цвітом Бог благословив.

На хорах ясенівські школярі і сторонські співаки звучними нехимерними, та щирими, голсами побожні співи виводять, народ дух у собі запирає, врочистости слухає. Забуває всі свої денні турботи і звертається всею істотою своєю до Того, що в горі, на небесах, цілий світ в руках тримає, стопи свої на Говерлю поклав і на Ясенове дивиться. Він Один бачить усе добро й лихо, всю

втіху і журбу ясенівських людей і їх чесних го-
стих, що прийшли на дорічний храм зза гір, зза
рік, зза бистрих потоків.

Лише один Юра Ялинюк стоїть ззду, коло
церковного присінка, мов на шпильках. Неспокійні
думки й журливі здогади перебивають йому стече-
наші і не дають слухати прекрасного співу на хо-
рах. А це такий красний спів, що навіть у Львові
не чув він такого, як ще там служив при канонах
і що неділі ходив до мурованої церкви на Руській
вулиці. Юрі жаль серце стискає, що його Марія
не могла з ним нині піти до церкви і стати на
сорах між школярями. Він чує, що там ще бракує
її голоска, який шо свята й неділі так пестив його
батьківське вухо. Як би ще там була його Марія,
то хиба один хор ангелів мігби бути краший від
того ясенівського співу.

Марійка рвалася до церкви з татом і дуже
ревно хлипала, коли він сказав, що вона мусить
нині сидіти дома, коло мами, бо мама слаба, ле-
жить у постелі, вже третій день не встає. Він
мусить іти, але Марійка лишиться, а як би, не дай
Бог, якого припадку, най прибіжить сама до церкви
і завідомить тата, аби біг до дому.

Юра ждав нетерпеливо до Євангелія, а потім
хотів уже піти додому. Він знав, шо Бог простивби
йому це, бо Бог свідок, шо в такий день, як нині
в його хаті, жінку газді гріх лишати саму, без до-
рослої душі.

Та коли Євангелія прочитали, Юра нагадав
собі, шо не сміє ще йти до дому. По Службі Бо-
жій ясенівська Січ мала пописатися перед людьми
з сусідних селів і заохотити всіх до такої роботи,
яка робиться в Ясеновім. А він же осавул, не
мігби лишити своє товариство в таку хвилику! Да-
нило Петруків тай другі не простили би йому цього.
І він сам собі не простили. Тож поручив своїх
Божій опіці і лишився до кінця.

А по службі Божій, як народ висипав з церкви,
установилася Січ на широкім майдані коло школи.
Замаяв малиновий прапор, зацвіли червоні й жовто-

сині ленти, заграли до сонця топірці. Юра всему лад дає, ряди шикує, чвірки простує, про все инше забув. А Данило Петруків лише з горбка бистрим оком поглядає та аж тремтить, аж горить, щоби все добре й по людськи, як Бог приказав, випало. Таж сторонські на них дивляться — з завистю і з милістю і з подивом! З завистю, що в них ще не так, з милістю, що тут нарід так красно собі поступає, з подивом, що не боїться двох шандарів-паничів з Жабйого, що лише з боку походжають та щось собі шепчуть та затягають у таку маленьку чорну книжечку. Та бо то й вїт ясенівський, Дмитро Гапчук, межі тими січовиками в ленті!

„Позір! В право глянь!“ комендерує Юра і мелдує Данилови, що сто люда, як мур, ставилося до вправ і чекає на його прикази. Дівчата любуються своїми легінями, молодиці газдами, старі баби втирають сльози, а діди нагадали собі паради в Відні і в Боснії і собі на „гаптах“ стають тай губами шевелять та сивими вусами водять. Ей, де! Такої паради ще не виділи.

Старенькому парохови винесли крісло, та він не хоче сідати. Стоїть і навіть на свою високу палицю не спирається, хоча в инший час ледво й на палиці може перейти з приходства до церкви. А сторонські отці приговорюють щось, радісно всміхаючись, тай руки старенькому стискають.

По вправах став Данило на горбочку тай тримає до людий бесіду. „Так і так — каже — Люди добрі, гуртуйтеся, свої сили мірте, не впадайте над своєю бідою, але женіть її з своїх хат освітою й єдністю побратимською! Най вас нічо не страшить, най вас жаден дідько не лякає, ці всі ліси й бори, ці всі полонини, ця вся земелька — то наша мати і ми самі до неї припадаймо та кормімся, як діти, а не даваймо її свати зайдам і пвякам нехрещеним! Отак усі робіть, як ми робимо, а буде швидко ліпше!“

Тут обрушився пан комендант з Жабйого, щось кричить, приступає до Данила, каже: „Ціхо!“ За Данила вступається Юра, хоче щось і собі

говорити, та тут віт Ілько шепче йому: „Юро, іди, небоже, додому, не мішайся, бо знаєш, що тепер в тебе в хаті, на чім стоїш, — то що буде з твоєю Палагнуою, як тя візьмуть до Станіслава?“

Юра не дає собі говорити, щось уже кличе до людей. Приступає й другий шандар, беруть оба Данила й Юру межі себе, здіймають гвери з плечий, блискають сталевими багнетами.

Січовики загомоніли, народ заворушився, загудів, як пчолі в Петрівку, жінки заплакали жалібними голосами, діди застукали палицями в землю, діти заголосили.

Людське колесо без слова, з глухим ропотом замикає шандарів, звужується й притискає, шандарі бліднуть, дивляться один на другого, роблять собі багнетами дорогу, Данила й Юру лишають, а самі умикають, неоглядаючись, з Ясенового на Жабе. Січ уставляється на ново в похід і за хвилину здоганяє збентежених паничів могутня січова пісня, що виливає з грудий весь накипаний біль, всю образу і всю журбу, а родить відвагу й завзяття.

І коли так Юра з піснею на устах машерує на переді січової сотні під читальню, де мають розв'язати похід, а за сотнею гомонить зворушена тисячна громада народу, раптом десь з боку чує знайомий діточий голосок: „Тату! Тату! Бігайте швидше до дому, бо мама вже не говорять!“

Юра глянув у той бік, з гори, мов біла кулька, біжить його восьмилітна Марійка, в одній сороччині, тримаючи запасчину в руці. Вона доглянула тата, підбігла до нього й припавши до його рук, зайшлася ревним плачем.

Юрі почорніло в очах, та по хвилині опам'ятався, вхопив дочку на руки й обнявши її, як дорогої скарб, пустився з нею через гору до дому. Січова пісня вмовкла.

Юра біг, не чуючи себе, а Марійка зловилася руками за батькову шию і важко дихала, так, начеби то вона бігла і несла на руках великий тягар. До хати був добрий шмат дороги, хоча Юра не вважав на стежки й доріжки, але біг навпро-

34 стець, перескакуєчи вориння людських загород і стрічні рівці й потоки. І обоє не промовили слова.

Та раптом на останнім горбку, вже не далеко хати, Марійка закликала, показуючи кудись лівою рукою, в якій тримала червону запасчину, мов хоругву:

«Тату, аді, онде сидить старець! Дай дідови грейшар!»

Юра глянув і побачив під горбом старезного одбертого діда тай зумівся, бо йому здавалося, що вже десь раз бачив такого старця. Та неміг нагадати собі нічого тай часу й снаги тепер не мав, думати про таке. Але ні на мить не противився Марійці. І хоча дорога була йому кожда секунда, він звільнив кроку, виймив з череса мідяний гріш і приступивши до незнайомого діда, дав йому мідяка в руку.

— Прости-біг тобі, чоловіче! — сказав дід, але Юра не слухав його і побіг далі.

Та Марію наче щось прикувало до того бородатого старця і вона, сидячи батькови на руках, не зводила з нього очий. Раптом вона закликала:

— Тату, тату, діда вже нема! Дідо запався під землю!

— Перехрестися, Маріє, най тобі лихе не привиджується! — сказав Юра. — Де дідо може запастися в землю?

— Подивіться, тату, подивіться, — переконувала мала — вже діда нема, а ви не вірите!

Та Юра таки не подивився і що сили добігав уже попри Іванову загороду до свого обійстя. В один миг видалося йому, що з Іванових сіний блиснули на него якісь люті чорні счі, а за хвилию побачив, як Іван побіг чогось з хати в село. Та він і не зважав на це. Ледво дихаючи вбіг до своєї хати, що стяла отвором, і пустивши Марію з рук на землю, прискочив до постелі, де лежала Юриха, бліда і німа, з зажмуреними очима, мов мертва.

НЕЗВИЧАЙНИЙ ГІСТЬ.

Юра взяв жінку за руку, що безвладно спала на край постелі, і питався:

— Пала'ї Палагно! Ти спиш, небого?

Юриха не спала, але лежала мов зімліла; безсила, ніби хтось великим черпаком вичерпав з неї всю її силу. Та почула на своїй руці руку свого газди і стало їй легше. Бо Юриха любила чоловіка тай він її любив. Завжди жили по Божою, в злагоді.

Втворила очі й зашептала блідими губами:

— Ти вже з церкви, Юро? Повідчиняй, неборе, все та порозв'язуй, бо виджу, що відав Матінка Господня кару на мене помінила зіслати Важко, важенько мені....

Юриха перестала говорити, бо щось заперало їй віддик у грудях. Та Юра вже все порозумів. Його жінці приходить важна хвиля, родити, але Бог не дав легкого часу. Треба повідчиняти й порозв'язувати все, щоби так відчинилися її утроба і видала з себе сподіваний плід, без болю і без муки великої. Господи, поможи!

Юра важко зітхнув, згадавши минулі роки, як його Палагна легко і без терпінь привела на світ найстаршого, Василя, а потім і Марію. Василя мала на ярмарку в Косові і навіть ніхто не знав. Завинула мале в полотно і тримаючи на руках, приїхала верхом на кони додому. А Марійка знайшлася на полонині. Юра ніс дитину у вистеленій травною

36. Березевій коробці, а Палагна йшла поволи за ним.
Та минулася сила, як минає дсбрий день.

Метнувся по хаті, повтвирив скрині, потім, лишивши і хатні двері отвором, кинувся в комору, порозв'язував мішки з мукою і з зерном; повідтикав бочки й бочівки.

Вбігши в хату, вхопив з жердки чисту верету і вийшовши на двір, застелив нею приспу. Потім набрав з бочки червоного буракового борщу, злив його у фляшку й поставив на вікні, кажучи Марійці, аби вважала, щоби це не перевернулося. Потім сказав їй ще, щоби тихо сиділа в хаті, бо він побіжить лише на часинку до нанашки Петрихи, аби прийшла до мами та аби щось замовила, може мамі буде лекше. І побіг бігцем.

Марійка сіла коло вікна і шераз пробувала приліпити до шибки той хрестик з папороти, що вже оце третій раз відпадав і розлітався, бо знадвору припікало сонце і сушило зубці папороти. Вона з повагою слинила один зубець і другий, клала їх навхрест і ліпила до шкла. Нарешті зеленосвяточна папороть приліпилася, а Марійка дивилася зажурено в вікно і думала про це, що то за допуст допустив Бог святий на її маму, що в таке красне свято мусить, сирота, лежати і тому вони обі не могли піти на храм до церкви.

— Мамо! — заговорила шепотом Марійка, дивлячися пильно з лавиці на постіль, де лежала її мати з примкненими очима і затисненими устами. — Мамо, заговоріть щось до мене, бо мені банно тай сумно. Дивіть, отепер Петрук повів до хати якихось сторонських людей, гостей храмових. Будуть пити горівку, а може й пиво, тай будуть їсти мачінку і голубці. А потім заспівають, а Данило заграє на флюярі, так, як тато грав тогид.

Мама не подавала знаку, чи слухає своєї дочки, але Марійка оповідала далі, ніби скаржилася комусь:

— А до нас нині не прийдуть гості, бо ви слабі, мамко! Прийде лише нанашка Петриха,

може вам замовить слабість. Йй, коби мені піти до Петрукових!

Тепер побачила Марійка, що мати таки слушає її, бо слабим рухом руки кивнула їй, аби пішла д'ній на постіль, а на матірних устах заграла слабонька усмішка. Марійка втішилася і скочила д'мамі тай обняла її за шию. Мама шептала:

— Може придуть, може придуть, дівочко... Може придуть... Проси лише Бога, аби мені перенести ту слабість... Може придуть і може тато ще заграє на флюярі.

— Але дзвінок мені нині не купили! — підхопила Марійка, але зараз покаялася того, що це сказала, і зачервонілася, мовби сама себе завстидалася. Вона ж велика вже дівчина і в одній хвилині подумала собі, що татови нині не до дзвінка було. Вона аж тепер нагадала собі, як тато машерував сьогодні на переді Січи і співав січову пісню на весь голос і був подібний до гарного легіня, найбільше таки до Василя, бо чей нема кращого на світі, як їх Василько, що тепер при вуланах. Вона всім це говорить, а раз у школі навіть хотіла битися з Юстиною Півтораковою, бо та казала, що її брат, Павло, таки кращий, бо ще має на грудях і такі кутаси за то, що добре стріляв. Аж учителька їх розборонила.

Марійка знову завершила думками до тата і вона раптом ще більше почервоніла, але вже з якоїсь соромливої радості. Вона пригадала собі, що тато взяв її нині знову на руки і ніс її, як маленьку дитину, і так біг, що аж у ній дух запирало. Може хто й дивився на це, як тато ніс її нині на руках, і може знов будуть сміятися в школі, що вона така дівка, що ще по руках її носять, але це пусте! То будуть говорити з заvidia. Бо то дуже приємно, як тато візьме її на руки, і най собі говорить, що хто хоче, вона тішиться, бо вона щаслива в Бога. Та же вона ще не бачила, аби, на той приклад, Гафію взяв Іван Полотняків на руки! А Гафія її ровесниця, мама казала, що навіть щось зо два місяці молодша.

Думаючи таке, Марійка хотіла виявити свою радість, обняла маму mocno за шию, і поцілувала її в личко, з одного й з другого боку.

Та що це? Мати, замість пригорнути її ще краще, болісно застогнала, а далі аж крикнула з великого болю і відкинувши Марійку немилосердно від себе, почала корчитися серед важких мук. Останками сил підвелася з постелі, зсунулася на землю і важко дихаючи та взиваючи всіх святців на поміч, змивала своє лице рясними сльозами.

Марійка перестрашилася, почала плакати і не знала, що має робити. Нарешті подумала собі, що до нанашки не так дуже далеко і вона побіжить напротів тата, аби поквалився додому.

Та тільки вибігла на поріг, як тато вже надбігав з вулички і з далека кричав:

— Марі', дівочко, не бійся нічого, але побіжи до Йвана. Там є нанашка Петриха, проси її, що тато просили, аби йшла до нас на мінуту, бо мама її погребують! Біжи, небого, біжи! Я тебе пересажу через вориння!

Юра вхопив Марійку, мов перце, і пересадив на Йванів бік; аж лячно зробилося йому на душі, що післав туди доньку, немов у ворожу державу, але Бог свідок, що мусить.

Він ще не біг до хати, але став коло вориння і ждав нетерпеливо, дивлячися на Йванове обійстя. і не довго ждав. За хвилину вибігла Марійка і зі страху ледви плентаючи ногами, бігла з плачем до тата.

— Тату! — скаржилася перелякана, здіймаючи до нього руки. — Іван насварив мене тай хотів ударити, каже, що я прийшла чарувати! Нанашка заступилася за мене і казала, що прийде!

Юра не промовив і слова, лише взяв Марійку й побіг з нею до хати. Юриха підсунулася вже аж під поріг хати, наче прагла вибігти на подвір'я, наче в хаті замало їй було повітря. Юрі стали сльози в очах і він зігнувся, щоби взяти жінку й покласти на постіль. Але вона замахала руками, що не хоче, що їй так лекше, хоч по її очах і по лиці було

пізнати, що дуже терпить. Юра попав у розпуку і не знав, що з собою робити. Тільки ходив по хаті, та що хвиля вибігав та дивився, чи не йде Петриха, та шептав заєдно сам до себе:

— Най йому Бог заплатить! Це його проклони! Най йому Бог заплатить — я не буду платити.

Нарешті в хату вбігла Петриха, силоміць поклала Юриху на постіль і казала зробити над постілю заслопу. Юра й Марійка сіли безрадно коло стола і дивилися на нанашку Петриху, в якій тепер була вся їх надія. А вона почала бити поклони перед образами і шептати молитви й якісь заклинання, потім стала за заслопою і почала щось шептати над Юрихою.

На хвилину хора затихла і здавалося, що мука кінчиться, та раптом підкинув її новий приступ болю і здавалося, що аж хата затремтіла від її нечаяного крику.

— Що це за кара! — шептала до Юри — так, якби щось пороблено та поворожено!

А коли хора далі мучилася, аж Юра рвав на собі волосся, а Марійка заходилася плачем, нанашка сказала неждано:

— Таки вас не мине, Юрочку чесний! Хоч ви собі з Іваном не живете по сусідськи, але мусите піти до него і просіть, аби здіймив з вас свої проклони, бо инакше буде авс! Най Бога побоїться тай Тройці святої, та най опам'ятається, бо лише ті проклони, що при мені кинув, згубилиби пів світа, не то мою бідну куму! Кажіть, що як над ним Господь змилувався, то най змилується й над вами. Бо там уже по всему. Бідна Іваниха вродила тепер двоє дівчат вона здорова і діти здорові, нівроку. Коби отут так!

Чуючи таке, Юра і не думав довго, лише побіг з хати. скочив на Іванове подвір'я й кинувся до хати сусіда.

Та не минуло й дві мінати, як прибіг назад, блідий, як стіна, і в розпуці почав говорити Петрихці:

— До него не мож приступити! Я благав і в ноги кланявся і просив прощів, хоч я тут ні в чім не винуватий. А він мене, як злодія, пігнав з хати! Най діється воля Божа! Лиш хотівби я знати, за що мене Бог отак нині карає.

Його слова перервав новий болісний стогін жінки, що ніби старалася звільнити себе від страшного тягару, та ніяк не могла. Ніби всі оці гори зі своїми лісами лягли їй на груди й на зболіле лоно і пригнітали її своїм бременем. У Юри серце рвалося і капало кровю і здавалося, що ось-ось перестане бити і стане так, як раптом став у тій хвилі старий будильник, що висів у Юровій хаті на клинку над мисником.

Здавалося, що прийдеться жінці віддати Богу душу. Нанашка не робила ніякої надії. Вона вже мовчки засвітила воскову свічку і поклала її на столі коло фляшки зі свяченою водою і коло того полотна - крижми, що Юра оногді підміс її нехрещеному з своїм хрестом.

Юра сидів, мов задеревів на лаві, і не зводив ока з заслони, за якою мучилася його жінка. Це тривало довго. А як уже почало вечоріти, його раптом обняв великий жаль і страх, піт потоком полився йому з чола і він падаючи на землю, заривав розпучливим і болісним чоловічим плачем. Марійка припала до тата, а Петриха лише заломила руки над ними і собі заголосила. Стоном і риданням наповнилася хата.

Раптом землею наче потягнув сильний вітер, з подвіря задудніли чийсь важкі кроки і майже рівночасно заскрипів хатний поріг від якогось непосильного тягару.

— Не плачте, добрі люди! — загудів раптом чийсь дужий громовий голос над головами Юри й Марії. — Гріх плакати, коли нове життя родиться!

Юра підвів голову і так непомірно зумівся, що на мить забув про всю свою розпуку. На порозі його

хати стояв старий дідуган і він пізнав, що це той самий, якому він нині, вертаючи з церкви, подав милостиню.

Дід був страшний. Високий, аж поза одвірок, з довжезною палицею в руці, в постолах і полотняних штанах та в довгім подертім байбараку з сірого сукна. На голові мав розкудовчене волосся, начеби летів кудись вітрами-воздухами, а борода сягала до пояса, сива аж біла. Та з під густих сивих брів дивилися на Юру такі дивні чорні очі, що хоча вони й проймали страхом, але була в них слідна велика доброта і праведність.

Юра заразже почув до того діда велику пошану — і наче щось просвітіло в його душі. Почав надіятися, що той старець полекшить терпіння його жінки і здійме з них усіх велику розпуку.

Не встаючи з землі, але все ще на колінах, Юра відповів дідові на його останні слова і при тім почув, що його голос і вимова на диво стали подібні до дідової мови.

— Та коби то знати, що нове життя, чоловіче добрий! А то така мука, що до смерти ривняється!

— Все красне й велике, в тяжких муках родиться! Радуйся, господарю, і загаси смертельну свічку! — промовив дідо твердо і голосно.

Петриха, мов зачарована, дмухнула на свічку, а Юра, наче би хто кинув ним, підповз до порога, де все ще стояв дивний і страшний гість, упав йому в ноги і закликав:

— Гостю чесний! Чи ти звичайний християнин, чи Божий пленетник, увійди в грішну хату і сядь і порадь і поратуй мене, бо бачу, знаєш мою пригоду.

— Знаю, бо бачив знаки на приспі й на вікні. Най усе добре в тебе сідає! — промовив святочно та ласкаво старець.

Він повагом зійшов з порога і підійшовши до стола, сів на лавці. Аж тоді підвівся Юра з землі і став удивлятися з побожністю і з надією в незвичайного гостя.

ДВАНАЦЯТЬ СУДІВ,

На дворі вже вечорило і в хаті клялися сугінки по кутах, попід стіл і попід постіль Тож це, що тепер Юра побачив, наповнило його дивом дивним, та хоч було несамоовите, але не пройняло його страхом, тільки надією.

Старець припер свою довгу палицю в кути на ліві, там, де на Свят Вечір ставиться пшеничний сніп. Тоді сягнув рукою в пазуку і з якогось сховку, наче з малої шкіряної торбинки, що десь висіла йому на грудях, виймив щось округле, наче камінець.

Взявши ту таємну річ в обі долоні, ніби хотів заіграти її теплом своїх рук, і поклав обі руки на стіл. По хвилині розняв пальці рук і Юра побачив, що та кулька на долоні несамоовитого діда почала ясніти, неначе би хто невидимий роздував у ній якусь іскру вогню. Кулька ставала щораз ясніша. Ось, з неї стрілив один ясний золотий промінь, потім другий і третій, а далі розгорілася вона, ніби то Ісусове Серце, що горить на іконі в ясенівській церкві на хорах.

Цілий стіл освітився тим незвичайним диямантом і дивним сяйвом осінив цілу хату.

Тепер старий глянув по хаті. Він не побачив нікого, крім Юри, бо Петриха стояла за заслоною над Юрикою і перелякана та зворушена чарівником, тільки хрестилася й дрожала на цілим тілі, — а Марійка припала на постелі до мами, яка нагло почула велику полекшу в своїх терпіннях і при-

тулилася до дочки, начеби то вона була малою безпомічною дитиною, а Марійка її матірю.

Тільки Юра стояв серед хати, мов камінь, і не міг рушитися з місця.

— Зачини, господарю, двері у снігах і в хаті і замкни їх на всі замки й засуви!—заговорив дід таким голосом, наче з могили—Бо праведний суд уже зійшовся в твою хату, судії позасідали лави, то нехай ніяка грішна душа не входить тепер у це місце, що повинно бути щасливе!

Юра сам не знав і ніколи потім це міг собі пригадати, чи він чув, що до нього промовляв старець, а як чув, то чи розумів його мову. Але дідів приказ віч виконав якстій; начеби хто повів його за руку, Юра, мов у сні, але бистро, вийшов у сніги і зачинив двері на деревляну засувку, потім зашцепив і хатні двері на дротяну клямку, а сам сперся коло мисника і не сміючи глянути, що діється за його столом, дивився на надліжну заслону, за якою стало зовсім тихо, так, що це Юру й занепокоїло.

Та він не рушився, чув, що тепер його ногами й руками тай його головою орудує якась чужа дивна непереможна сила, яка може замінити його в порох і в попід.

А за столом загомонів дідів голос, ніби дзвін задзвонив:

— Уже ви тут усі, чесні мужі суду! Вас одинацять, а я дванацятий. най вас Той благословить, що Правду любить а Неправдою гидиться!

— Приходить на цей світ жива живина, треба нам долю судити тій душі, що вже вступає в земний порох.

— Симсот капель гіркового поту упало за дві години з чола батьки того, що буде живе, бо вже в лоні допиває чашу живої сили.

— Судить же, чесні і праведні, а я розсуджу. Судить, що належить кому за великий біль!

На хвилю втихло. Юра важко дихав. За заслоною не було чути знаку життя, хоча там були три живі істоти.

І знову спрovala заговорив дідо:

— Вже судите!

— Ти, Перший, судиш, аби було здорове, як вода.

— Ти, Другий, судиш, аби було чисте, як небо.

— Ти, Третий, судиш, аби було ясне, як сонце.

— Ти, Четвертий судиш, аби було бистре, як світло.

— Ти, П'ятий, судиш, аби було кріпке, як залізо.

— Ти, Шестий, судиш, аби було добре, як Весна.

— Ти, Семиї, судиш, аби було справедливе, як Правда.

— Ти, Осьмий, судиш, аби було мудре, як сім мудреців.

— Ти, Десятий, судиш, аби було красне, як цвіт.

— Ти, Одинацятий, судиш, аби було славне, як золото.

— Тепер я суди ваші розсуджу і свій присуд дам:

— Нехай воно буде по раз перший і одинацятий, як ви судите! І нехай воно буде по раз дванацятий, як я суджу: Перше між першими і перше між своїм народом. Нехай воно судить за мільйони і нехай карає за всі кривди. І нехай буде потіха й помста. Аби був кінець Неправді на полонині: на великих просторах. Нехай воно спалить її вогнем палючим! І нехай його зіезда світить, доки сонце обернеться сім разів по дванацять.

Дід замовк. Юра не рушився. Та по хвилі він побачив, що в хаті раптом знову стемніло, і почув, що надворі звіялася нечаяно важка хуртовина, як по Йордані. Вихор завивав і свистів страшними голосами.

Нагла блискавка освітила хату і острий грім упав десь недалеко, мов вистріл з тисячі гармат.

В віконні шиби залопотів грубий град і вікна за-
дзвонили.

— А тепер, господарю, засвіти свій каганець
і молися Богу!

Юра скочив, мов не своїми ногами, до при-
пічка, зняв з печі каганець і дрозжучими руками
черкнув сірник. І коли на хату впало бліде скупе
світло прадідівського каганця, Юра глянув крадьки
на діда.

Він сидів, як і передше, тримаючи в руках
таємничу кульку, але Юрі здавалося, що дідо за
тих кілька хвилин ще більше посивів і його лице
ніби дістало нові зморщки, яких Юра передше не
бачив.

— Приготов купіль народженому тай усе це,
що тобі наказує старий обичай!

Юра відчинив обережно двері, вніс зі сінний
чистий дубовий цебер і поставив його коло печі.
Потім налив у нього чистого літепла та покропив
його кількома краплями йорданської води, що була
в фляшці на столі.

Тепер приступив на пальцях до стола, відсу-
нув віко і взяв з середини малий полотняний мі-
шочок, завбільшки грудки землі. Цей мішочок при-
готовив Юра ще минулої неділі, а був у нім за-
в'язаний зубець чіснику, кришка вигорілої глини
з печі і кілька дрібних вугликів і земля зі слідів
вовка.

Цю повну торбинку поклав Юра коло свічки
на столі. Коло торбинки поклав ще малий хрестик
з осини. Тепер узяв ще малу мисчинку, вигорнув
з печі кілька жаринок і посипавши їх ладаном,
роздув пахучий дим по хаті.

І коли вже хату наповнив запах кадила, Юра
поставив мисчину на стіл, а сам став коло печі,
ждучи, що буде далі.

І тоді старець промовив:

— Тепер готуйся, господарю, прийняти того,
через кого станеш славний по далеких границях.

Він перехрестився і тричі вдарив твердою
кулькою по столі.

в тій хвилі за заслоною наче щось рушилося, а рівночасно з постелі озвався раптовний голосний плач дитини.

Юра увесь змінився і мов запалав з великої радості й цікавості. Він пізнав, що це не голос Марійки, лише нової рідної істоти — новонародженого. Тому, не зважаючи вже на ніщо, кинувся за заслоною. Та глянувши туди, він остовпів з дива і несподіваності.

Його жінка спала, ледво чутно та глибоко віддихаючи, і по її лиці було пізнати, що по довгій муці розкошує полекшою, наче скинула з себе великий тягар і лягла відпочити.

Коло матері спала твердо Марійка, а в ногах їм сиділа нанашка Петриха і схилившись до стовпа, на яким була жердка з заслоною, також спала, мов п'яна.

Та на її подолку лежало рожеве гільце новонародженої дитини, що заходилася щораз голоснішим плачем, на силу привикаючи до повітря цього світа, на який вено загощило перед хвилиною з рідної утроби.

Юра схилився над дитиною і, мов не свідомо, кликнув сам до себе:

— Хлопець! Сині Трета дитина!

Він хотів обняти мале, та мимохіть відступився в зад, наче побоявся, що дотиком своєї дуżej руки може зруйнувати цю крихку істоту, що прийшла на світ серед такого дива.

Він раптом обернувся і вибігаючи зза заслони, кинувся до стола, туди, де на старшій кінці сидів дід-чарівник.

Не зводячи очей в гору, Юра припав на коліна і розвів руки, хочаби обняти дідові ноги та обцілувати його руки.

— Прости-біг тобі, незнаний гостю, добра душе, що приніс мені ратунок! Дай, най віддякуюся тобі, милостивий діду, за все добро.

Так шептав Юра, не маючи сил говорити голосно, бо в горлі йому засхло від надмірного зворушення, і хотів диткнутися старця своїми ру-

ками й поцілунком уст. Та коли звів руки до купи, він снімів з жаху, бо почув, що його руки трапили в порожнечу і що там, де повинні бути дідові ноги, нема нічого.

Він підвів очі і глянув у гору та аж зойкнув з дива. На лаві за столом не було вже нікого. І місце застигло за незвичайним гостем. Палиці в куті також не було.

Юра схопився, оглянувся по хаті — пусто. Кинувся до дверей, двері були зачинені, хатні і сінні.

На дворі втихло, ні вітрець не шевелів. Була ясна ніч.

— Або святець або великий праведник! — шепнув Юра побожно і підійшовши до стола, поцілував те місце, на яким спиралися руки старця і ясніло таємниче діамантове яблуко.

СОН ПЕТРИХИ І ДАНИЛІВ ПРИНІС.

Обцілувавши стіл, коло якого перед хвилиною сид в старець, що зник дивним дивом з хати, Юра метнувся за заслону і збудив сплячу Петриху.

— Вставайте, кумо, дивіться, що в вас на колінах мій син, Божа ласка!

Петриха пробудилася, та довго не могла опам'ятатися. Та як зглянула на дитину, що даді плакала на її подолку, пригадала собі все і спитала:

А він ще є?

— Нема, кумо! Як прийшов, так пішов. Але як віроу в Бога і Святу Тройцю, так гадаю, що це є чиста сила і все робить з Богом.

Петриха притримала дитину одною рукою, а другою перехрестила її і стала говорити:

— Юрочку, ви щасливі в Бога, тай я з вами. Слухайте. Сниться мені, що рано раненько сонінко сходить ізза щовба. Таке дуже велике та ясне. А то десь свята неділенька, гейби нині. А на вашій царинці народу, як трави та листя. Та все клячить на вколішках та Богу молиться. А навперед громади клячить пара молодих. Ніби ми їх до слюбу ведемо. Молодий такий, як сонце, а молода, як зоря. За руки тримаються, як панята, і клячать такі ясні та красні, аж огонь від них бе. А десь з боку, одалік, Іван Полотняків. Припав хрестом до землі та земельську цілує та плаче, а сльози з очий, як горох, кап, кап, кап!

Красне видиво, най Бог благословить, Петришко! — шептав захоплено Юра, дивлячися з лю-

бовою на плачучу Юриху, що її лице почало грати слабими, ледво видними румянцями, наче і її снілося в тій хвилині красне чудо. — Ідїть, кумо, я вже зготовив воду!

Петриха взяла дитину на руки й обережно встала з постелі, аби не збудити втомленої полїжницї й малої Марїйки.

Вона поклала дитину в першу купіль, тричі перехрестивши воду. Дитина перестала плакати, тільки схлипувала ще щораз тихше. Петриха поливала дитину теплою водою, а Юра дивився їй ізза плеча в купіль, де лежала ніби мала грудка, кров від його крові і кість від його кости.

Та дивився він на цю малеч не так, як колись на перші свої діти. Згадавши слова незнамого діда-чарівника і всі ті чудні дива, що товаришили народженню оцего хлопчика, Юра дивився тепер на нього з почуттям пошани, подиву, а навіть якогось страху.

Десь наперед хати хтось надійшов. Перейшов обїястя і торкнувся сїняшного одвірка. Юра вийшов до сїний.

— То ви, Юро? — озвався знадвору чийсь голос, — чи все в гаразді, камрате?

— Усе, Богу слава, Даниле, заходїть! — відповів Юра й відсунув засуву.

Данило Петрук увійшов у хату.

— Най з усім добрим до вас приходжу, чесні газди! — промовив, тричі сплюнувши назад себе за поріг. Звольте — подивитися, аби все щасне на нього дивилося.

— Дивїться, Данилку, дивїться, — промовила Петриха, — у вас зїр добрий тай зичливий.

— На пса вроки! — сказав Данило, подивившись в купіль. — Та це, мой, хлопець, як орїх, аби з ним Бог пробував тай усі ангели. От, тобі на щастя й на гаразд!

Говорячи це, Данило виймив з своєї табали, оббитої бронзовими гузиками, дві срібні корони й кинув їх у купіль, дитині коло ніжок.

— Та я до вас лиш на мінуту, аби звідати, як Бог щастить. Бо в мене храмові гості. Хиба zvolите.

— А чому би ні, добрі люди! — озвався Юра. Просіть, най ідуть, та най все добре з ними!

Данило сів на хвилинку на лавку, щоби сповнити звичай. За хвилю встав, підійшов щераз до купелі, перехрестив мале і пішов тихо з хати.

Петриха викупала дитину і спішилася, щоби її сховати на постіль, заки надійдуть храмові гості. Бо багато очий, то дитині може бути не добре.

Виймивши хлопчика з купелі, взяла зі стола той мішочок, освячений старим звичаєм, і ниточкою привязала його до правої ручки дитини, приговорюючи:

— Аби було таке остре, як чісник, аби тебе так нічо зле не ловилося, як не ловиться печі; аби погані очі перегоріли, як подивляться на тебе, так, як перегоріло те вугля, що тут є; аби так ніхто на тебе не задивився, як не мож задивитися на сліди вовчі!

На шийку перевісила дитині осиновий хрестик, обсушила скупану дитину коло печі, вповила її і понесла д' мамі на постіль. Воно зараз заснуло.

ПЕРШЕ СВІТЛО В ІВАНОВИХ ГРУДЯХ

Данило привів свої гості до Юри. Поважні й статочні сторонські люди. Одно по другім цілувались з Юрою в лице і в руки та желали щастя і всего добра з роси й води.

Підходили до першої купальної води, в якій блестили Данилові корони-срібняки, й кидали обережно свої дарунки. Сипалися срібні гроші з щирих рук. Вийт з Воронянки кинув золоту десятку, а вийтиха помінила дати теличку й семеро овець.

Жінки підходили на пальцях до постелі, благословили дитинку й матір і цілували Юриху в чоло.

Вона тепер пробудилася й велика радість ясніла в її очах. Ніби щастя взяло її за руку й говорило їй красні казки темної ночі. Дивилася на чужі газдині і усміхалася, не говорячи й слова, лише:

— „Ягідки мої“! та „Зазульки мої“!

Потім вона знову заснула, мов заколисана А гості засіли на лавах та з тиха заговорили, мов потік зажурчав.

Говорили півголосом про все, що цікавило й боліло серця і душі тих свободолюбних синів гір, що їх топтала шандарська стопа.

— Ба — чи не буде вам, чесні людоньки, ізза того якої тяганини? журився один господар з Жаб'яого.

— Ой, відав, що тоті паничі вам своєї ганьби не подарують! — потакував воронянський йт,

52 поглядаючи на надліжну заслону й на Юру, ніби питаючи його, чи не заголосно він балакає. — Бо то великої ганьби ви їм нині завдали перед людьми!

— Все нам одно! — обізвася Данило. — Треба вже раз і відвагу мати! Аби до людей не мож і слова промовити через тих зайдів? Та ж то чиста неволя!

— Ой, неволя, неволя така, як хиба була за тої дідьчої панщини, нек їй та осина! — заговорив дідок із Татарова. — Та нарід мусить уже раз постояти за своє право.

— Чую, що люди переказують про тих на долах. Та же там ще не такої йде, брате ти мій! Люди страйки заводять, з шандарами б'ються, навіть кров свою дають за справедливість! — озвася знову Данило.

— Та якби то так увесь нарід, мої солодкі, то можеби й збоялися! — озвалася війтиха з Воронянки. — Та може би й цісар на них шукав способу, бо кажуть, що він за то й не знає, що з народом оті підпанки роблять.

— Але — цісар! — озвася раптом вдруге Данило. — Ви, кумо, гадаєте, що ми цісареві в голові! Та же на таких шандарах і на шляхті усе його пановання спочиває! Цісар не Бог, так, як і вони не боги, лише на нас залія і гвери мають!

Всі Юрові гості лячно подивилися на Данила, начеби він сказав велику ересь. Бо в їх добродушних мужицьких серцях була ще велика віра в того, „що на престолі у Відни сидить та все з руках тримає“ та ніби все за них своїх двораків запитується.

Та Данило сказав свої слова так твердо й рішуче, що й війтиха з Воронянки признала йому в душі, що він говорить справедливо, і в її душі заигталася давна віра в „найяснішого пана“. Але ще не було ні в кого такої відваги, як у Данила, тож усі старалися тепер звести розмову на що инше, бо знали, що цісар далеко, а шандари в

Жабю й що вони можуть за таке слово кожного попровадити в залізу так, як минулого Великодня повели були Штефана Оленюка за то, що сказав, що цісар має жидівку любаску.

Юра почестував гостей горівкою. Вони припивали одно до другого за здоровля народженвго, потім за поліжницю, а далі за Юру, а на останку за всіх тих чесних газдів і легінів, що були нині коло церкви в лентах. Коли випили по п'ятій і шестій порції за своє здоровля й за свої красні літа, воронянська вїйтиха заспівала нишком дуже жалібної співанки.

На мураву цвіття впало,

Нема того, що бувало..

выводила вїйтиха, аж на плач їй збиралося.

Та вїйт зараз попрікнув її, що аби не галайкала, бо, аді, кума тай мале, Бог святий при нім, сплять.

Вїйтиха урвала на слові тай пожелала собі, аби їй Бог простив, що, бідна, забулася.

А потім зачали оппвідати собі, одно наперед другого, усякі пригоди, що кого де стрінуло та кому коли „Осина-му!“ якої псоти начинив.

— Відав вам, чесні людоньки, ві н. Бог святий при хаті, не ввів такого харамана, як мені тогїд перед Велицїднем! — говорив дїдок із Татарова. — Іхав я до Делятина продавати ложки, а моя каже мені рано: „Семене, купи мені у кстрої несучу курку, бо геть у мене вивелмся“. Приїхав я в місце, попродав красно всю роботу тай розглядаюся за пгахою. А тут таки одна наша кума з Зарїча має кури, такі вам красні, американські; низькі, довгі, як фасолі. Вторгував я курку аж за ринського без двох шусток, поклав її звязану в бесаги, та на коня тай їду з Богом додому, а то вже вечоріє. Виїздаю з Лазів, та щось мене текнуло, повернути до Мордка. Зліз я з коника, привязав до воріт тай увїйшов до шинквасу. Випив грїшний одну тай беру собі два колачі для онуки, заплатив чесно, сїв на коня тай у Божу путь до дому. Мацаю бесаги, е курка, ворушиться! При-

54 їзджаю пізним ввечерком до хати, завів звірину в стайню, взяв бесаги тай іду до хати. Моя Олена світить, онука будиться, я їй даю колачики, а моя каже:

— А курку купив, Семене?

— Кувив, кажу, аді, в бесагах! Така, як фасолька!

Моя стара до бесагів:

— Свят - Свят! А ти що мені привіз? Чи одурів ти, старий? Та же то не курка, але когутище, тай ще простий, мазурський!

Дивлюся я ї собі і хрещуся! Когут! Пек - Осина! — гадаю собі, що за напасть? Така мене лють узяла, що не знаю, що робити. Чи того когута різати, чи що. Погадав я собі, що ще я не такий грішник, аби мене то ї, що в скалі, підманював. Не инше лихо, лише заріцька мене підвела, думаю собі, тай таки беру того когута, кидаю назад в бесаги, вибігаю на двір, сідаю на бідну звірину ї гайда на Делятин, аж у мене дух заперло. Доїзджаю вже до Мордка в Лазах, а тут місяць зайшов, темно, око виколи! Скочив я з коня, вбігаю до Мордка, ще світилося, а за столом лише якийсь легінь, що я його ще з вечора лишив у шинку. — Пожичте, кажу, Мордку ліхтарні, бо мушу зараз бути в Зарічу, а то така пільма! — Ой, Семене, вайкається жидок, а вам на що тепер до Заріча? — А я йому розповідаю свою напасть, а легінь потакує, встаючи зза стола: „Ая, ая, вона вас певно обмантила, то така!“ — Тай пішов він з хати. А Мордко понишпорив за шинквасом і тицьнув мені якусь ліхтарку. Сів я на коня тай далі через міст та до Заріча. А то зараз за мостом її хата. Бю в двері, буджу її, вийшов кум тай за голову вхопився: „А вам що, діду, в таку пільну нічку до Заріча?“ — „Ой, кажу, куме, не питайте мене, але питайте свою, що мене старого дурнем зробила. Аді, курку в неї купив, а то когут, пек би му!“ — Як зачула того кума, то стала божитися: „Господоньку, що за біда? А деж би я вас, Семенку чесний, дурила? Покажіть того ко-

гута, що за нечиста сила? — Виймаю я з бесегів, дивлюся, а то курка! Та самісенька, що я її купив у куми. Встидно мені зробилося. І хоч Бог мені свідком, що я напасти собі не шукав, то кажу: „Вибачайте, чесні люди, але аби я так яйця, свяченого діждав, що я привіз до дому когута тай когута вивіз з дому. — „Ой, відав ви, діду, трохи п'яні!“ — каже ображена кума, а я вже нічо не кажу, лише кладу ту курку назад у бесаги тай кланяюся людям тай вертаюся до дому, а тоту курку вже тисну, аби її знов шось не напало. Приходжу в хату, дивлюся — в бесагах таки курка, але що з того, коли здохла! Задусив я її в до розі. Перехрестилися ми з жоною, вийшли тай закопали стерво за межею тай тричі плюнули, аби на тім усе лихо скінчилося. Тай таке! І за які гріхи мені тото вчинилося? — допитувався дідок, ніби чекав від других гостей докладної відповіді.

— Ой, діду, діду! — озвався тепер усміхнений Данило. — За тоту вашу курку всі гори тепер говорять. Бо то вам той легінь, що там служив у Мордка, ту псоту затіяв! То він вам замісць курки вложив жидівського когута, а потім знов заміняв когута за курку! Та він усім людям потому вихвалювався! Лише я не знав, кого то він так здурив!

Всі гості почали сміятися й потакували Данилови, а дідок не вірив і жалувався далі, що за які гріхи йому та напасть гонила?

Воролянський війт шепнув війтисі, а війтиха гостям, що вже би час розпрачатися, бо не годиться в поліжниці до півночі гостювати.

То сторонські гості повагом вставали з лав і обступили втомленого Юру, стискаючи йому руки й примовляючи щирими словами.

— Аби вам, чесний газдо, росло, як хліб, та цвіло, як цвіт.

— Аби вам, Юрочку гречний, було радістю тай веселістю, тай своїй чесній мамі!

— Аби не зазнало лиха ні болю ні приго-
доньки ніякої на світі!

Гості повагом виходили до сінний, а з ними йшов Юра, услужно присвічуючи скіпкою. А коли вже вийшли за обійстя і далі повів їх Данило до своєї хати на ніч, Юра поволі замкнув сніяшні двері і ввійшов на пальцях до хати.

Він станув коло порога і слухав, чи його жінка спить, чи зза заслони не чути голосу. І він почув, як Юриха шептала до Петрихи:

— Отепер в'їн, такий старий старець, стояв коло мене, а на руках у нього така красна дитинка. І кладе він ту дитинку коло мого й благословить їх обоє рукою, а мені шепче: „Аби ти ніколи не перечила своєму синові, бо він буде мудрий і славний і ти будеш щаслива матір“. А потому повів отак руками по їх чолах і взяв ту дитину і зник. Та я чую, що він ще тут, коло стола.

Юриха зітхнула й замовкла, а зворушена Петриха хотіла їй розказати, хто то був і що вона його бачила перед родинами в хаті за столом, як він говорив до Юри.

Та занім нанашка промовила слово, десь з обійстя сусіда Івана щось затупотіло і за хвилину з подвіря вдарилось щось з усею силою в замкнені сніяшні двері Юрової хати. Двері подалися під наглим тягарем і впали з лоскотом до сінний. По них з тупотом скочив хтось, як по мості, і коли переляканий Юра поступився від хатнього порога в бік, на порозі станув його сусід Іван.

Він дихав важко, як ковальський міх, стриг рудими вусами, а з його очий сипалися іскри люто-сти.

— Вороже, віддай дитину! — закричав Іван, кидаючись на Юру з кулаками. — В'їн, той відьмак, узяв мою дитину й поніс до тебе! Віддай, бо, аді, не жнеш!

І занім остовпівий Юра міг вимовити яке слово на своє оправдання, Іван замахнувся на нього з усеї сили, щоби його вдарити по голові.

Та раптом Іванова рука мов застигла в повітрі. Він зойкнув з великого болю, як ранений вовк, і поступився два кроки від Юри до порога.

Та його рука далі сторчала в повітря, мов деревляна і хоча він силувався її зігнути, це йому не вдавалося.

Великий переляк скривив йому лице і його голова мимохіть повернулася в сторону стола. Він дивився хвилину, мов божевільний, кудись у гору. Потім упав на коліна і все ще з випростованою рукою почав стогнати зміненним голосом:

— Даруй життя! Даруй здоров'я! Хто ти? Не роби з мене каліку, аді, в мене дрібна челядь! Віддай мені руку! Прости мені! Або згуби мене! Згуби!

Іван упав на землю, а коли тепер Юра глянув у бік стола, зумівся непомірно. Він побачив над столбм дідову сиву голову, яку він нині бачив уже двічі, а більше нічого. Та голова почала грізно промовляти:

— Не прощу тобі і не згублю тебе, доки доброму будеш ставати в дорозі і доки вся злоба не вигорить з твого серця. Занадто вперта твоя жовч і довга ще твоя покута. Хиба здіме її з тебе те, що нині вродилося на світ. Ідиж тепер додому, там твоя дитина!

Дідова голова почала поволи приближатися до порога, ніби уносилася в повітря. Іван, як лежав лицем до землі, так стогнучи почав відступати, підповз до порога й за поріг, а там з трудом піднявся, жалісно заскомлів, вийшов з Юрових сіний і справився до своєї хати.

Коли ввійшов до хати, приступив за заслону і з радістю побачив, що його жінка спить, а коло неї лежать новонароджені близнята, спокійні і гарні.

Щось тепле рушилося в його грудях і на один миг блиснула в його лютій голові думка, що може той старичок хоче його дітем добра.

І в тій хвилині Іван почув, що його рука м'якне й розгрівається; він спробував зігнути пальці й лікоть і це поволи вдалося йому. І рівночасно почув він, як йому зробилося легко й мило, ніби з його пліч зсунулася важка гора.

Він довго-довго стояв коло постелі й дивився на свої дві донечки, що лежали коло своєї мами, як дві перші бруньки на шутковій вербі. І нічого не міг думати, тільки одно:

— Нащо *той* виніс одно з них з його хати і пініс до Юри? І котре то *він* ніс? І яким дивним дивом *він* відніс дитину назад на його постіль, коли він біг за *ним* слідом, застав *його* в Юри і лишив *його* там?

Іванови помутилося в голові і він мов п'яний зсунувся на землю.

ДІДІВ ДАРУНОК В ОПІВНОЧІ

Коли таким чином вийшов з Юрової хати його сусід Іван, що став йому таким нежданим гостем, Юра навіть не вийшов за ним і не мав сили зачинити дверей. Його руки вже опадали від великої напруги ізза тих див, які глотилися на нього того одного незвичайного дня. Він стояв далі коло лави, куди був поступився перед напасником, і подивився в той бік де перед хвилиєю бачив у повітрі дідову голову.

Та коло стола стояв уже тепер той дідо, випростуваний на весь свій зріст і тримав високу палицю в лівій руці.

Дідо не говорив нічого, тільки глянув на заслону над ліжком. І в тій хвилині озвалася Петриха до поліжниці, тихо, як мушка:

— Мені би вже йти, Юришко, додому, оставайте в гаразді, а завтра рано я навідаюся, до вас. Тай простіть мені, коли чим не вгодила.

— Най Бог простить! — шепнула Юриха. — І я вам прошу тай великий вам простибіг, що помогли.

— Бог поміг, кумо, — відповіла Петриха. — Добраніч вам і все добре з вами!

І Петриха, ніби крадучись, вийшла нишком з хати, не дивлячися в той бік, де сподівалася побачити діда-чарівника. І за собою вона зачинила хатні двері. Тоді Юра заціпив їх на залізну защіпку.

— А тепер послухай мене, господарю? — озвався поважний та добротливий голос від стола

60 — й Юра склонив голову, не сміючи глянути таємному гостеві в лице.

— Надійшла північ і заки твому синуви зійде перший раз сонце, я подам йому свій приніс. А ти чесно вручи йому той дарунок, так, як тобі скажу, бо він зробить свому синуви велику прислугу.

— Ось, послухай і роби так, як я кажу! — говорив далі старець. — Здьми з його руки мішечок, в яким замовлені йому добрі бажання. І візьми з купелі гроші і сховай собі їх в скриню, синуви на колачі.

Та один мідяк, той грейцар, що там є в купальній воді, сховай також до того мішочка. І ще завини ту, торбинку в полотенце, що ти його приніс нехрещеному в хмарах, і візьми те все й приступи до мене.

Юра слухав дідової мови з великою увагою, мов великого наказу, щоби не переочити ні одного слова. Він на пальцях приступив до постелі, відв'язав сплячій дитині замовлений мішочок від руки і поклав його на стіл. Тоді почав вилапувати з дна купелі усі гроші, дарунки гостей.

Він знав, що нікотрий гість не кинув у купіль меншого гроша, як срібну корону, тому дивувався, що дідо говорив йому про якийсь грейцар. Та коли виймив з води всі гроші й подивився на них, тримаючи їх на долоні, побачив, що між срібними коронами й „сороківцями“ побіч золотої „десятки“ воронянського вїта жовтів один мідяк, грейцар, Юра придивився цему мідякови й счудувався дуже. Він пізнав, що це той самий грейцар, що його він дав нині тому дідови, як милостину.

Юра збентежився й завстидався, думаючи собі: — Певно дідо образився таким малим жебрацьким рахунком і кинув мені його крадьки в синуву купіль, аби мене напімнути, а може, аби мій син був колись щедріший, як я. Та коби Бог дав, аби мав, то найби й щедро давав!

І дідо-чарівник відгадав Юрові думки; бо коли Юра вже зсипав усі гроші в скриню, а мідяк сховав у мішочок і завинув це все в полотенець та став, мов мала дитина, перед дідом, цей промовив:

— Не журися, небоже, що я віддав тобі твій мідяк! Я добре приймив твою милостиню й даю його твому синові з таким живим серцем як і ти давав його мені; цей гріш то увесь мій маєток. Він pomoже твоїй дитині вчинити великий учинок.

Юрі полекшало на душі й коли він з пошаною й довірям дивився на строге дідове лице, дідо узяв з його рук усе, що було в полотенець і говорив далі:

— А тепер я тобі покажу свій приніс, що його я зготовив твому синові. Дивися!

Юра глянув і побачив у правій дідовій руці те ніби кам'яне яйце, що недавно світило в дідових долонях на всю хату.

— Оцеї сховок — говорив дідо — не зможе відчинити жадна сила! Лише я вмію його отворити, — тай створить його колись твій син, як ти все зробиш так, як я скажу. Пробуй ти!

Юра взяв з острахом з дідових рук ту яйцевату кулю і тримаючи її осторожно в руках, обертав її, неначе розпалений камінь. Та нігде не бачив ані знаку якоїсь шпарки і не знав як і пробувати, відчинити те диво. Він уже думав, що дідо жартує з ним і кепкує собі.

Тоді дідо взяв кульку в обі руки і скрутивши її дивно в долонях, розділив на двоє й тримав уже в руках дві її вижолоблені подовгасті половинки, ніби дві лущинки великого волоського оріха. Юра доглянув, що в тих лущинках є щось дрібне, ніби чорний перець з жовтим порошком.

Та довго не міг цьому придивлятися. Бо дідо з великим поспіхом і зручністю розв'язав замовлений мішочок, всипав до тих половинок по пушці

62 глини, вугля й землі з нього, потім притиснув те все мідяним грошем і раптом притулив обі ті рівні шкаралупці отворами до себе. В хаті почувся ніби легкий вибух, а в дідовій руці була знову замкнена куля, без ніякого сліду, що вона щойно була відчинена.

— Оця кулька — говорив дідо — і це все, що в ній є, то мій дарунок твійому Ількови на уродини. Бо ти назвеш його Ільком і він буде знатися на всім, що від огню. Він запалить великий огонь, і та ватра буде гріти всіх добрих і покривджених і буде палити всіх несправедливих, що гноблять нарід.

— Слухай! — говорив далі старець. — Закопаеш оцю кульку ще нині до схід сонця у „Дебрі“, на своїй частці, під третьою березою зліва, як станеш лицем до півночі на північній границі. Закопаеш її, завинувши в оце полотно. І ніхто аби цього не знав, ні не бачив, бо шкода його. Закопаеш її глибоко. Хто це хотівби зрадити, той сам собі загибель зробить. А ти також нікому цього не кажи, лише скажи своїй жінці, бо мати мусить знати все за сина. І ще скажи про це все тому, хто зараз прийде сюди, до хати, бо і цей одинокий має за це знати і він не зрадить. І нехай нікотре з вас не скаже цього нікому, а хлопцєви можете сказати, як буде мати десять літ. Та він не сміє того шукати, аж за трицять літ, як буде мати трицять літ, у той день, коли вродився, у Зелену Неділю. Аж тоді воно най буде в його руках і нехай йому послужить. Як ти вмреш, або як тебе не буде, нехай йому скаже про це десятої Зеленої Неділі його мати, а як її не буде, нехай скаже той, що прийде за хвилину. І нехай покаже те місце. Більше не скажу тобі ні слова, бо не треба. Вчини це все, як любиш свого сина.

Дідо замовк, та його слова гомоніли далі в ухах Юри Ялинюка, мов дивне пророцтво і важна заповідь. Та думаючи про це, що сказав чарівник, Юра відчув це, що в своїй мові не згадав

63 той ні словом про його старшого сина, Василя, ні про одиначку, Марійку. Юрі зробилося прикро й сумно і він глянув благальним поглядом на діда, ніби ждучи ще від него якоїсь відповіді, якогось пояснення.

Та Юра отетерів з дива, бо там, де перед хвилиною стояв старець, було порожнє місце. Він оглянувся по хаті, не було нікого. А двері заціплені на заціпку.

В тій хвилі почув, як подвір'ям перебігло щось, легке, немов босий хлопчина, вбігло до відчинених синій і рушило хатними дверима. Юра глянув мимохіть на стіл, — там лежала та несамовита куля, що її старець подарував новонародженому. Юра прискочив до стола, вхопив її міцно рукою і, мов великий скар, сховав її в пазуху. Аж тоді приступив до дверей і відчинив їх.

— Добрий вечір вам, чесний газдо! — сказав якийсь ширий хлопячий голос, і на порозі став Семен Попюк, малий вівчар, пастух Юрових овець.

Юра пригадав собі дідові слова і з дивом тай прихильністю дивився на Семена, бож це „той, що зараз перший прийде до хати“ і має стати третим повірником дідової тайни, якої не сміє знати ні його Василь ні Марійка. Він хотів уже відповісти привітом і просити Семена в хату, та цей говорив далі:

Не гнівайся, господарю, що я збіг у село, але мені переповіли Петрукові, що в хаті у вас новина, най Бог дасть усе добре. Може я на що потрібний? Вівці я загнав і замкнув кошару тай ватра горить.

— Ходи, ходи, Семене, най усе добре з тобою! — заговорив аж тепер Юра. — Сідай собі на лавці, я тобі маю щось розказати.

Семен увійшов і подивившись пильно по хаті й по Юрі, ніби хвилю вагався, а потім промовив:

— Йй, чи не був він у вас, такий старець сторонський? Бо він перейшов мене тепер на воротях...

Раптом Семен урвав, начеби настрашився, що зрадив якусь тайну, і тихше закінчив:

— Та найби і був, як з добром прийшов, бо це не простий планетник!

— Ти видів його? — питався Юра, замість відповіді на Семенове питання. — Сідай, сирото, я тобі щось іскажу.

— Я видів! — говорив тихо, майже шептав Семен. — Побіг туди, на Ворохту, дуже квапився. Говорить, що маєте.

Юра сьгнув рукою в пазуху, аби впевнитися, чи там є тота дивна кулька, і почав звирятися хлопцєви зі своєї таємниці.

А цей сидів і слухав і його ще дитяче бліде лице вкривалося щораз більшою повагою, наче вливалася вона в його душу і в слабовиті сирітські груди разом зі змістом Юрової мови.

ПЕРШИЙ І ПОСЛІДНИЙ СИН ПАНА МІКУЛІЦЬКОГО.

Була вже година по півночі, а в домі пана Мікуліцького в Станиславові ще світилося. Пан Ян Мікуліцькі бігав по покоях, а на його лиці малювався страх і жаль.

Пані Мікуліцька лежала в ліжку й кричала з болю. Вона мала нині привести на світ першу дитину тай зазнавала мук, як кожда жінка, що їй доля не щастила родити замолоду.

Бо жила вона з своїм мужем уже п'ятнадцятий рік, у добрі і роскошах, та потомства Бог не давав. Це затроювало Мікуліцьким усе їх життя, і всі їхні маєтки й добра великі не тишили їх, бо кому залишать ту спадщину?

Гадаючи, що не щаститься їм у потомстві через якісь гріхи, вони недавно стали їздити на всякі прощі й відпусти, будували каплиці й ставили хрести. Змінилося й поступовання пана Мікуліцького, що мав свої ліси й тартаки довкола Ясенового. Бувало був він острій і нелюдський, а то подобрів і почав прихилитися до людий, що служили йому й працювали за песью заплату.

Нарешті впросили Бога. По чотирнацяти роках пустки пані Мікуліцька почула під серцем перший плід і разом з мужем ждала нетерпеливо тієї важкої хвили.

Та коли та хвиля надійшла, пан і пані переконалися, що всяка втіха і сповнення надій окуплюється тривогою й болем. Пані мучилася вже два дні, лежачи в ліжку, і нічого не могли допомогти всі

66 славні докторі зі Станиславова і Львова. Здавалося, що вже приходить кінець.

З покою, де лежала хора, вийшов доктор. Пан Мікуліцкі підбіг до него, бажаючи вичитати з його очий, чи є яка надія на ратунок. Лікар сказав:

— На жаль мусите рішитися і дозволити на негайну операцію в лічниці, бо іншої ради на ратунок дитини нема.

Мікуліцкі глянув розпучливо і запитав:

— А чи мати буде також вратована?

— Матері грозить небезпека так чи сяк.

— Тож робіть, докторе, все, що вважаєте за краще, та будьте приготвлені на це, що в разі її смерті я не переживу того удару.

Лікар здвигнув плечима і побіг кудись з хати. Мікуліцкі бігав далі, мов божевільний, по всіх кімнатах просторої палати, не смів тільки заглянути до тої, де мучилася його жінка. Мов у сні, почув він за кілька хвилин, як перед його дим заїхав самохід, до кімнат вбігли якісь люди і відчиняючи на розтвір усі двері, пішли до кімнати хворої.

Мікуліцкі ждав і наслухував у сумежній кімнаті і дуже здивувався, що нагло стогін хворої притих, а доктор почав щось шептати до своїх помічниць, що прибули, аби взяти хору до лічниці.

Прочуваючи вже все найгірше, кинувся він до кімнати своєї жінки, — та раптом двері загородив йому усміхнений доктор, що подаючи йому руку, сказав:

— Ви щасливі, або ваша пані, або це, що народилося! Сталося чудо!

Мікуліцкі кинувся до ложа жінки й мало не заплакав з радості. Коло неї лежало дрібне тільце дитини, на яку мати дивилася широко отвореними очима.

Побачивши мужа, Мікуліцка слабо всміхнулася й шепнула останками сил:

— Хлопчик!

Потім вона твердо вснула, наче зімліла.

Це добро зовсім обезброїло пана Мікулицького. Він клякнув і почав молитися, а з його очей капали сльози. А крізь ті сльози, ніби крізь неясну шибу, побачив він тоді свої добра в Ясеновім і тих убогих людей, що рубали йому визначене дерево й нераз виходили з тої роботи без руки або без ноги. Щось горяче запекло його коло серця і припечатало якусь добру постанову.

А над ранком, коли вже розвиднювалось, він ще більше утвердився в своїх добрих намірах і в вірі у палець Божий. Його жінка пробудилася з першого важкого сну і ніби пригадуючи собі щось та дивлячись кудись, мов на який образ, почала говорити.

— Слухай, пане Яне, я вже була на другім світі. Бо хиба на другім світі бачила я це видиво, що тобі оповім. Стою я на горі в Ясеновім, у нашім зрубі, а на другім горбі бачу великий огонь. Горить він ясно, без диму. Раптом бачу в тім огні ясну головку прегарного хлопця. Він росте, росте, виходить з тої полуміни, станув і кличе через яр до мене: — „Мамо! Я твій син Стефан! Твій одиникий! Але ти пращай, бо я мушу йти туди, в полумя, до своїх! Бо ти вродила мене, щоби я відпокутував гріхи своїх предків“.

— Кажучи це, він кинувся назад, в огонь і пропав. Я почала плакати і ридати та хотіла дістатися до нього. Але тільки я пустилася бігти, аж тут передімною відчинилася глибока пропасть. Ще мить і я булаби впала в глибину, та раптом станув хтось за мною і схопив мене сильно за ліву руку. Я оглянулася, коло мене стояв високий сивий старець і тримаючи мене за руку, говорив твердо і грізно: „Пані Мікулицька, не пробуй завертати долі і перекресляти її високі закони! Не пробуй ставати своїм синові на його дорозі, бо вона вже признана віками і сильніша від тебе! Не силуйся касувати того, що справедливе, бо за слабі в тебе

68 до того сили!“ — Отак кликав той несамовитий — дід і раптом щез, а я пробудилася. Та чую ще на своїй руці його дужу руку, ось, подивися, пане Яне, як він мене тиснув!

Пані Мікуліцка простягнула з під ковдри свою біленьку ліву руку. Мікуліцкі глянув на руку і ахнув. Повище долоні виднів на руці його жінки виразний грубий синець від якогось несамовитого устиску.

Мікуліцкі був до крайности збентежений і наляканий. Він хотів якось потішити й розрадити свою жінку, що дивилася на нещό безпомічна, стрівожена своїм недобрим сонним привидом, але він не міг знайти на це пригожого слова потіхи. Тож в кімнаті на хвилину залягла мовчанка.

Мовчанку перервала пістунка, що саме скупала дитину й принесла її до мами. Увійшовши в кімнату, шепнула залякано до обоїх Мікуліцких:

— Прошу паньства, а дитинка має на лівій ручці синяк! І хтоби мале так потиснув за ручку?

Обое Мікуліцкі похилилися над дитиною і їх лица поблідли, коли вони побачили цей загадочний знак. На лівій ручці дитини, в тім самім місци, що й у мами, був виразний синець, тільки вузчий і блідший, ніж на материній руці.

Мікуліцкі тільки глянули собі в очі, та не промовили до себе нічого. Якийсь незнаний жах стиснув їх за горло.

Та видно, що дитині не завдавав той знак на руці ніякого болю. Коли мале положили на ліжку, воно зараз примкнуло очі і спокійно вснуло, відвертаючи свою головку трохи в бік від матері. А мати дивилася на ту головку, спершу сумно, а потім цікаво. А нарешті радість перемогла увесь страх і вона з любовю пригорнула до себе головку свого першого сина, якого вона ждала довгими роками. Бачучи це, усміхнувся і пан Мікуліцкі та старався забути той сон. який йому рождала жінка.

ЯК ТРИМБІТА ГРАЄ.

Молодий вівчар Семен спішився з Дебри на полонину. Він хотів дістатися загоді до своїх бвець, які лишив був на цілу ніч, і тому прискорював кроку і останками сил вибігав зі щовба на щовб. Та він чув, що якийсь важкий камінь ліг йому тягарем на плечах і ніби вчепився його ніг. Його груди важко дихали а з чола спливав піт, хоча ще віяло досвітним холодом, бо тільки червона заграва зза косівських гір показувала, що зараз зійде сонце Зеленого Понеділка.

Семенко міркував собі, що то за тягар ляг на його молоді і не міцні плечі. І догадувався. Його пригинала важким бременем та незвичайна таємниця, що нею поділився з ним його добрий господар, Юра Ялинюк, цієї ночі. Молода недосвідчена душа Семена не могла так нагло привикнути до цього бременя. Може Семен і не розумів ще взагалі, що то таємниця. Але він знав, що мусить затаїти і не сміє нікому в світі сказати того, що він чув, бачив і робив останньої ночі. Молодий хлопець за ту ніч дивно споважнів і набрав пошани сам до себе, почувуючи своїм чутливим серцем, що його вибрав хтось зміж богатьох отаких молодих хлопців на якогось важного повірника.

А той, хто вибрав його — хто це? Він знає, що це не Юра Ялинюк, бо й сам Юра з страхом і почитанням відзивався про того, хто їх обох призначив за сторожів тої тайни несамовитої.

Ні — цього вже було забагато на Семенові сили. Він такий утлий хлопчина, вразливий і тихий, що любив тільки свої вівці і свою тримбіту і самітну полонину і полонинські косиці, сині, жовті, червоні. Та ще любив ясне сонце полонинське і білі хмари. Та ще любив свої співанки, що їх укладав і записував у своїм серцю і пускав їх горами й долинами, мов ластівки острокрилі, що відбивалися многократним гомоном по дебрах і яругах, по стінах і коморах черногорського краю.

Йому було так добре, дуже добре і гаразд! Правда, він гірко бідив, як малим шестилітнім хлопцем відумерли його батько й мати, убогі дроворуби з Кут. Він плентався по чужих людях і шукав матірнього тепла, бо він ще дитина. Так бідував до недавня. Аж минулої весни стрінуло його щастя. На ярмарку в Жабю він побачив старого Юру з Ясенового, як той пригнав двацять овець на продаж. Семен дивився на того газду, як на сонце. Серце сказало йому, що цей бувби йомуза батька, сироті. І коли Юра не продав вівці, бо не згодився на жидівську ціну, а тут уже вечоріло, він сам кивнув рукою на сиротюка:

— Ти небоже, що за один?

— Я сирота, шукаю газди, бо, аді, Яким Гулак з Смерековго нагнав мене, що я до коний за слабій.

— Ходи, хло, поженеш мені вівці, тай може лишишся в мене, як будеш путерний.

І Семен пішов з Юрою до Ясенового тай уже другий рік вівчарить, тай газда, хвалить собі, що Семен путерний.

— Лиш ти, сирото, уважай на вівці, бо ти заспіваєшся тай задивишся горілиць у небо, а вівці підуть плаєм на Венгрі!

Так бувало спершу говорив Юра до Семена, але скоро пересвідчився, що шкода хлопця й напominати. Він і співав і грав і в небо дивився, а його вівці трималися купи тай так обступали Семена, як розумна тварина. Здавалося, що слухали

його співанок і тримбіти, тай ніодна ніколи не пропала.

Добре було Семенови. Ато—аді... Скінчилося і вже тягар і вже неспокій!

Семен доходив уже до кошари і по блянню пізнавав, що всі вівці „вдома“ тай усі при купі. Він звільнив кроку і міркував далі.

Того старця, що його перейшов нині в ночі коло Юрової хати, він уже бачив два рази. Та так якось бачив, що якби не оця ніч, то гадавби, що то був сон. А тепер уже знає, що то старець, живий старець, хоч несамовитий. Бо і він бачив старця другий і третій раз і Юра говорив йому все про нього. Тай виразну памятку лишив їм обом той дідо, ту камінну коробочку, аби її сховали й передали новонародженому, як доросте.

А як то було перший раз...

Як той ненависний Іван Полотняків пустив тоді на нього своїх псів та як поломив йому тримбіту, Семенко ледво втік від напасти й довго сидів потім коло джуркала, змивав собі студеною водою закровавлену ногу і плакав. Боліла його не так поранена нога, як та кривда, що її Іван заподіяв його газді і малій Марійці, убиваючи її білу вівцю. Малої дівчини було йому дуже жаль, що вона буде плакати.

І коли так слізми зайшли йому очі, він раптом почув, як коло нього майнуло щось легке, наче тіль. Він утер слъози і побачив. Перед ним на одалік під розчімханою смерекою станув старезний дід з високою палицею в руці.

Чи він щось промовив до нього? Семен не чув. Але він відповів „На віки Богу слава!“ і вийшов з торбини кусень кукурудзяного малая, аби дати старцеві. Бо хто би гадав, що то не старець жебручий?

Та малая не було кому приймати. Дідо раптом пропав, ніби розвіявся, як останній дим з його погасаючої ватри. Семен тоді і плакати перестав, бо якось лячно зробилося йому. Він встав і під-

біг до овець, бо газда Юра вже тоді зійшов з гори, посварившись за нього з Іваном...

Ну — але другий раз...

Вже цього року, тиждень перед Зеленою Неділею, в суботу пополудню. Сидить він коло овець тай виграє на тримбіті, а тримбіта голосна, бо газдівський син, Василь, зробив йому нову, ще кращу від тої, що її поломив Іван. Грає він, грає, а сонце клониться до заходу, всі гори червоні, вівці червоні, а його, Семенові, руки, як грань. А на дворі так тихо, що чудо.

Дивиться, а перед ним той старець.

— Ти, мой, якої хочеш тому Іванови кари?

Семен уже й забув за Івана, бо лютости в серцю вівчаря не було, а Івана унікав, як огню. То зібрався на відвагу й сказав:

— Най йому Бог платить, діду, не я! Газда подав його до суду.

— А ти, Семене, не хочеш його карати?

Вівчар придивився дідови, чи це не знайомий, бо, аді, кличе його на імя,

— Не, хочу, кажу — тай не маю сили.

— То я буду його карати, а ти борони його! — сказав дідо, вже в гніві. — Та не поважся, язиком сказати, що ти нині видів і чув і що ще почувеш. Нікому — ніколи! Бо бідонька твоя! А Івана борони!

Семен бачив, як дідо всміхнувся. А потім десь поділися дідові ноги, мовби його вода по пояс залила, а далі пропали й дідові руки й груди. В повітрі висіла ще тільки бородата голова, та раптом і вона зникла.

Від тої хвили то вже пропав Семенів спокій. Він уже й співати перестав, мов співанки свої розгубив по темних пляях і по високій траві з кошицями. Він сумував і журився, що якась нечиста планета його перейшла і може гадає його згубити. Він уже пускався бігти до Юри, до свого доброго газди, поскаржитися йому тай порадитися. Та на саму згадку про це, його щось стискало коло

серця, а руки й ноги ніби вязали якись кайдани, Він не смів.

А тепер... Тепер йому вже лекше. Тепер уже чує, що той непростий старець, то не злий лісовик ані не Шезник. Хто це — він не знає. Але він його вже не боїться, він його вже шанує й слухає.

Нині досвіта, ще лише зоріло, як вони оба, Семен з газдою, пішли в Дебру.

— Запам'ятай собі, сирото, добре це місце, що тобі покажу. Бо Бог знає, чи я діжду бути тут ще за десять рік, А як і газдиня не зможе, то хто покаже мойому синові, де ми закопали оце яйце!

Семенко тремтів не так від ранішого холоду, як від цих слів і від того, що діялося й що мало статися.

Вони вийшли на границю дебри й віднайшли те місце, яке вказав Юрі старець.

Юра виймив з пазухи маленький клуночок, завинений у біле полотно.

— На, Семене, потримай, бо тобі це можна!

Семен узяв те полотенце тремтючими руками і почув, як воно гріє його руки і ціле його тіло займає дивним огнем.

Юра оглянувся на всі боки, відгорнув ріща і мох і почав копати землю. Земля була пухка і легко подавалася. А за хвилину на глибині около пів метра рискаль задзвонив у гранітну твердь. Семен приклякнув і випорпував решту глини.

— Отут, газдо, бачу ніби малу печеру! — шептав хлопчина.

Юра приклякнув і собі. В бзці граніту була чорна ямка, завбільшки кулака. Юра вложив туди руку аж по лікоть. На нього подув проймаючий холод, він чув, що та ямка далі ширшає, ніби велика печера.

— Хай діється Божа воля! — шепнув газда. Далі копати не мож, а цей сховок також буде

безпечний. Запхай тото, хлопче, у ямку, бо в тебе май-тонша рука!

Семен приляг на землю і захвав праву руку аж по лопатку в ту чорну студену нору.

— Газдо чесний! — шепнув з дива й страху хлопець. — Тут щось таке, якби якась папіря і кістки. О, гладке і м'яжке!

— Клади, клади, небоже, і закопуймо, бо ще хтось надійде! — квапив шелотом Юра. — А що там є, то не наша річ.

Семен лишив у ямці те, що було в полотенці, і скоро витягнув руку.

— Ой, дивіться, яка рука! — ахнув Семен, простягаючи газді свою руку.

Ціла рука була припорошена дивним черво-навим попелом, і виглядала, ніби заржавіле залізо. Семен стряс той попіл над ямою і він легко обсипався, так, що рука зробилася знову біла й чиста.

Вони закопали яму, зарівняли її, притоптали й засипали чатинням і ріщам, так, що ніяка твар не догадалася б, що там перед хвилиною закопав хтось якісь дивні скарби,

— Ну, най Бог простить і благословить! — шепнув Юра. — Уже дніє. Ідиж, Семене, в полонину, а я додому, і най нас лихо не перейде. Та памятай, небоже, най то буде закопане в нашій голові, так, як в тій земленці твердій. То так, як присяга, а присяга свята і її навіть на муках смертельних не вільно зрадити.

Семен мав ще перебігти невеличким зрубом під гору тай уже опиниться перед кошарою. В зрубі лежали ще денезде довгі і гладкі ялиці, готові, аби їх скотити в доли. Вівчар перескакував їх обережно; на дерево не ставав, бо воно було ховзьке від ранішньої роси.

Уже десь був на половині зрубу, як раптом почув з гори лютий голос:

— А пек би тобі та осина!

Він глянув під гору й задеревів з дива. З гори гнався звідкись простоволосий і босий Іван, лише в одній сорочці. Виглядав, як опир або потопленник. Він скакав з дерева на дерево і раптом посогнувся на однім і впав комить головою. Та заклявши вдруге, він бистро піднявся і біг просто на Семена.

— Га! Маю тебе, небоже! Ти не доповіш мені, що ви оба з своїм газдою ховали нині в Дебрі? Гадаєш, що я вас не підглянув? Я не напуджуся вашого діда, бо я вже гадав, що то щось добре, а то нечисте! Добре не ховається ночами по дебрах! Я з Богом і з хрестом іду на него і на вас! Що ви ховали в Дебрі? Говори, бо йду до шандарів!

Іван збочив уже до Семена і ще мав перебігти з п'ятьдесять кроків, аби зловити хлопця в свої руки. Семен потрухлів зі страху і ждав безборонний, не маючи сили рушитися з місця.

Раптом сталося щось несподіване. Зрушений Іваном грубезний гладкий кругляк рушив з місця й всею силою почав котитися за Іваном. Нічо не стояло йому на дорозі, бо це була остання ялиця.

Дерево доганяло вже Іванові п'яти і за один миг мало його збити з ніг. Він скрутився, завертівся, як притиснений вовк, та бачучи, що нема ратунку, зойкнув дико:

— Ах! Погибаю!

В тій хвилині Семен зігнувся, вхопив з землі в обі руки камінюку, і кинув назад него проти ялиці, що котила смерть на Івана. Камінь став сторчаком, ялиця вдарилася в нього, аж задзвонило, скрутила в бік, грубшим кінцем у долину, посунулася ще кілька кроків по щовбі і лягла, як білий мертвець.

Іван оглянувся, а побачивши, що сталося станув, як камінь, і дивлячись на Семена, не знав що робити і що казати. Його лице, перекивлене від страху й лютости, почало прибирати лагідні-

76 ший вид, в яким знати було і безмежне здивовання і великий встид.

Іван стояв довгу хвилю, а нарешті став поволи і важко підступати до Семена, придивляючись йому, чи це той вівчар, чи якась сонна поява.

— Мой, мой, за що ти мене вратував? — говорив майже шепотом Іван, цідячи слово по слові: це велике запитання, яке звучало радше так, начеби він питався: „За що ти мене так обидив?“...

— За дурно, газдоньку, за дурно! За простибі! — говорив ясным звучним голосом усміхнений Семен. Він стояв тепер зі своєю тримбітою просто перед Іваном, ніби добрий ангел, що на досвітку злетів з хмар, щоби заграти на своїй сурмі і возвістити горам прихід Зеленого Понеділка.

Він стояв непорушно і відважно та лагідно дивився Іванови в лице і в очі. А той глянув на хлопця і раптом ніби якийсь страх огорнув його перед того появою. Він потупив очі в землю, повернувся в бік, ніби палений вогнем, відступився в зад і затиснувши зуби, пішов, мов збитий пес, у село.

Семен дивився хвилину за ним, а потім рушив далі в гору. А йдучи, він почув, як дивно легко несли його ноги, ніби він не йшов, а летів на крилах, як молодий сокіл.

А станувши на полонині, коло своєї кошари, він ще раз обернувся і глянув у низ, в село. Іванова сорочка мигала вже коло царини в долині. Він поспішав до своєї хати, щоби не побачили його люди, — нагого й пораненого.

Семен підняв тримбіту і приложив її до уст. Горами сколихнула чудна гра; ніби вся Чорногора стала великою дзвіницею, що її дзвони грають на весь світ. Ніби на зеленій полонині заграли сурми, з якими можуть рівнятися лише ангельські труби в день Останнього Суду.

СЛУХАЙ, ЯК ЯСЕНОВЕ ПЛАЧЕ!

Ти, чесний побратиме мандрівнику, ще коло мене? Чи ти добре слідкуєш зі мною ті дивні дива, що їх зустрічаємо на своїй тихій мандрівці, ніби ті невидані й незнані косиці, гірські косиці, що перед ними стає здивований чоловік з долів і милується ними й не знає, чи дивитися на них довго-довго, чи зірвати їх і сховати собі на пам'ятку своєї дороги?

Aга! Ти стоїш тут біля мене! Заслуханий в огнисту гру вівчаревої голосної тримбіти! Ти кажеш, що йдеш за мною слід у слід і пильно дивишся на все, що показується нам на гірських дорогах, в темних пляях і на зелених шовбах. Ти у всім здаєшся на мене і запевнюєш мене, що підеш за мною далі, куди я піду, бо хочеш усе побачити й усім подивуватися за моїм проводом.

Добре, добре, любий друже! Ходи вірно далі за мною. В надгороду за твою витревалість покажу тобі ще дивніші дива й ще нагліші пригоди, а хоч і не одна з них може поранити твоє серце колючим терням, та ти тримайся! За це неодна потішить і захопить тебе красою й силою й вдоволенням сповнить твою душу. Ти бачиш сам, якими тернистими доріжками мусимо нераз обабиватися, щоби вийти на вершок зеленої гори, але якаж тут за той труд краса!

...Ось нині знову неділя. Минув заледво місяць від Зелених Свят і ми раннім ранком знову стоїмо над Ясеновим. І знов тримбіта голосить звіту святочний ранок, але ти, брате, чогось нин

не дуже слухаєш її гри! Ти дивишся зі мною в село і пильно придивляєшся всему, що там діється і хочеш зловити кожне слово людської розмови.

Бачу нині на твоїм чолі здивовання і жаль. Не дивуюся. Ти думав, що й нині полюбуєшся блеском гуцульських топірців, що ними буде знову вправляти ясенівська Січ... А то не топірці блистять у серпневім сонці! То шандарські багнети і чака виблискують огнем від сонця так, як очі шандарів блистять лисячим гнівом.

Вони ввихаються по селу, аж умлівають. Поганяють війтом Дмитром Гапчуком, як послужником. А він бігає, щось примовляє до людей, просить, божиться, роздає якесь папіря, розліплює якісь великі оповіщення на парканах коло церкви й коло читальні та уряду громадського.

На вулицях і доріжках поставкують люди гурмами, щось живо бесідують, розкладають руками, обступають старших, читають собі якісь папери і газети, що прийшли аж зі Львова.

Далі йдуть усі громадою до церкви, де вже гравиться відправа, святочна і поважна. Але й у церкві не можуть втерпіти, щось перешіптуються, ба, півголосом перекликаються.

Ось рушили з церкви та поставали на цвинтари, чогось не розходяться, чогось дожидають.

Надходять зі села шандарі, дають війтови знак, а він якийсь згрижений, аж постарівся, стає на тім пни, з якого ще недавно промовляли до людей — Данило Петрук і Юра Ялинюк. і говорять:

— Слухайте, людоньки добрі! В Боснії вбили нам серби нашого наслідника престолу, пана архикнязя Фердинанда, застрілили з револьвера! Того наш цар Сербам не дарує і обявляє їм війну. За Сербом постояв і Москаль, тож і з Росією війна! Оце папіря на паркані пише за мобілізацію. Ідемо всі військові люди до сорок рік, такий наказ прийшов із Відня. Аби кождий зараз.

зібрався та пішов до Ворохти на колю, а з собою най бере їсти на три дні! А куди котрий має їхати, то сам знає. Не бійтеся, люди, і не плачте!

От, паничі кажуть, що війна скінчиться борзо бо в нашого цісаря велика сила війська тай канонів тай усякої збруї. Уповайте на Бога тай моліться, аби все на добре обернув!

Війт скінчив, а тепер ще щось говорять шандарі, Кажуть, що якби котрий лишився дома або втік і за три дні не нарокував до свого регіменту, то жде його кулька. Тай кулька жде такого, хто би такого переховав у себе або знав за него і не доніс до шандарів, А так само, на кого впалоби підозріння, що хоче зрадити нашого цісаря і знається з ворогом, тому смерть. А на кінець крикнули: „Най жие цісар Франц-Йосиф!“, а люди повторили це три рази: „Най жие“!

А тепер ще війт упоминає людей, аби спокійно розходилися додому та аби жінки й мами виправляли вояків у дорогу.

І в цій хвилі запекло людий коло серця й жалем обсотало груди. Далося чути спершу тихе зітхання, далі Юриха Ялинючка не втерпіла і думаючи про свого Василька, перша заплакала, а за нею і другі жінки, молодиці тай закосичені дівчата.

Почали розходитися стежками до хатів, а плач котиться за ними, як та рвуча вода, а тривога ловить їх за руки й за ноги, як непроходима зарість колючих ожин. Таж то так нагло й несподівано впала на них така бідонька!

Та коли вже одні зайшли до хатів, а другі доходять до своїх загород, раптом з дзвіниці задзвонив дзвін, якби на пожежу. Люди повибігали з хатів, а ті, що не дійшли, обертаються й перекликаються, що за новина. Прочуваючи щось недобре, рушили доріжками назад у село. І здалека побачили, що на подвірю коло приходства щось діється. Виводять коні, запрягають віз, шандарі щось накликають. А один побіг на дзвіницю, по-

80 дивитися, хто то посмів дзвонити на тривогу і на-
кликати село на шандарів.

— Священника хочать узяти до арешту! —
закликав хтось трівожно, кидаючи цю неправдо-
подібну вістку.

Люди обступили церков і приходство, а від-
важніші кинулися на подвіря.

— Вступіться, люди, бо будемо стріляти! Нам
це нині можна! — крикнув жабівський комендант,
здіймаючи гвера. — Ми маємо наказ забрати
ксьондза, кажуть, що він тягне за москалем!

— Йй-га! — крикнув хтось розпучливо коло
брами. — Наш єгомосьць за москалем? Та де це
може бути! Ми цьому не дамо віри! Він нам чи-
тально закладав, та читав нам, як москаль нас
не любить!

— Не дамо, не дамо, аді, хоть стріляй нас,
не пустимо священника з села! — кричить хтось
другий.

Тимчасом на дзвінниці далися чути якісь го-
лоси й тяганина. Дзвін замовк. Комендант глянув
туди і задеревів. Кризь віконце показалася голова
шандара, без чака, перестрашена і скривлена, далі
якісь дужі руки висунули його до половини і мов
поліно пустили з гори на цвинтар. Шандар упав,
мов колода і важко зойкнув, та не міг уже встати.

Комендант розлютився неймовірною подією;
змірився з кріса до людей. Та побачивши, що як-
би стрілив, то певно пострадає життя, сказав не-
сподівано:

— Пустіть мене, люди, до Жабйого!

— Ідіть собі, пане, з Богом! — сказав якийсь
старенький газда і дав людям знак, аби зробили
дорогу.

Забитого шандара висадив комендант на віз
і поїхав з ним з Ясенового.

...Стій, побратиме, стій і дивися! Хоча тобі
кэпд капає кровю, не відвертайся і слухай, як
усенове плаче й тремтить, дивися, як ломить руки
есвеликій пригоді! Бо такого образу горя не на-

малює тобі ніякий маляр, навіть той, що так гарно намалював ікони в ясенівській церкві, що дивляться на тебе, мов живі.

А за три дні... Що це діється у Ясеновім? Коло церкви стоїть військо у синих кабатах. Одні вилігуються в холодку, поставивши кріси в кізлі, а другі розбрилися, виблискуючи білими багнетами по селі, а куди поступляться, туди змагаються плачі, якби хати виправляли своїх газдів на останню дорогу. Бо то...

Сира земле, розступися! Старого пароха вивели вже з хати й посадили на віз, а довкола нього чотири багнети.

— Рус! Рус! Басам єго! — викрикують маляри, вояки того цісаря, в якого так вірить добра воронянська вїтиха.

Виводять людей з хатів і кують назад руки. Уже цілу гурму покованих газдів позволили на приходське подвіря і поставили довкола залізну варту.

Збіглися жінки й дівки, що вчора й передучора виправили вже на Ворохту весь цвіт з Ясенового і виплакали всі свої сльози. Зойкають, лементують захриплими голосами.

— Одних узяли на войну, бо так мусить бути! Пішли цісарєви служити! Ну, але оці старці,— що їм завинили? Таже то тати й діди! Таже вони цісарєви вірні! А що ксьондза не давали жандарам? Та же цісар, бігме, також би не дав!.. Та то окаянники якісь прокляті!

— Йой, таже я, аді, кинуся на їх ножі, най мене пробють, коли газду взяли! — зойкає Данилиха, бо Данило Петруків стоїть також скований на самім переді.

— Таже в мене шестєро дрібноти! Хто їм заробить, хто їм пренесе у такий час?

Данилиха біжить просто до коменданта з звїздами на ковнірі. Та її лапають вояки таї кидують обземлю, як дряхлий околїт.

Боязко приступає вїт, став перед комендантом тай говорить:

— Пане капітан, майте Бога в серцю! Я ручу вам, що ті люди невинні, вони всі цісареві служили, тай, аді, що на войну пішлиби, як би їм сказали йти. За що їх так тяжко ганьбите? А отець духовний то так нам, як тато і опікун! Та де він москвофіл? Він такий, як ми, русин - українець!

— Рус-Рус! — посмішкуються фельдфеблі, а капітан кричить щось до них. Вояки хапають вїйта Гапчука і кують в кайдани.

А потім капітан кричить до народу ломаною польщиною, що головні винуватці укриваються і як їх люди зловлять і приведуть, то він випустить усіх цих арештованих, крім вїйта і священника. Може хто знає де сховався паламар Іван Дутчак і Юра Ялинюк?

По народі пішов тихий гомін. Капітан жде, може хто зголоситься, але минає мінута й дві і ніхто з місця не рушається.

Раптом десь із заду счинилась якась сіпанина. Люди оглядаються, а то Іван Полотняків пхається чогось наперед. Його здержують, сіпають за сорочку, аби грїха не брав на душу, та він уже вибіг з товпи і біжить перед капітана.

Але як уже мав добігти до ганку, де стояв капітан, спіткнувся нагло ногою на східцях, влав і всім тягарем свого тіла ударив головою в кант дубового порога. Вояки кинулися його підіймати, відливають його водою, аж Іван отворив очі.

— Що ти хотів нам сказати? Скажи, дістанеш надгороду!

Іван опритомнів, дивиться на капітана, дивиться на людей, і раптом його зір паде на пастушка Семена, що стоїть під парканом, малим бучком бе кропиву і пильно дивиться на Івана ясними очима.

— Нічо, пане, нічо я не хотів сказати! — ледво говорить Іван і знову паде зімлілий, — а люди лекше відітхнули.

— Скувати його! — кричить капітан — і зімлілого Івана кидають у ланцюхах на фіру коло отця духовного.

Вівчарик бере з колодязя в пригорщу холодної води, крадьки підбігає з заду до воза і скроплює Івана. Той глянув на хлопця і на його лиці появився вираз глибокої муки.

Капітан дає знак, фіра рушає вперед, арештованих виводять на дорогу, поганяючи кольбами.

— Чекайте, пани, чекайте! — чути десь з горбачийсь голос. — Я не дам, аби за мене терпіло село! Ось, я тут, Юра Ялинюк, ви за мною питалися! Хоть я в нічім не винуватий, беріть мене, як хочете!

Юра підбігає до капітана й наставляє руки. Його кують, а капітан сміється:

— Ще паламара нам дайте, а тоді й тебе пустимо! А тепер на Ворохту марш!

І сина ватага займила свій ясир і рушила далі селом. А люди впали хрестом перед церквою.

— Боже, за що на нас такий допуст? За що така недоля?

І з заду роздався наглий діточий плач:

— Тату, тату, таточку? Де ви? Мама вас кличуть!

— Нема, Марійко, тата, пішов до Ворохти! — каже заплакана вийтиха. — Іди додому.

— Йой, а я хотіла, аби виділи, як наш Ілько перший раз засміявся в колісці! Заплакала дівчина і пустилася бігти далі.

Та в тій хвилі зловив її Семен, сиротюк, на руки й піднісши високо, аж на плече, поніс її

84 стежкою попри читальню додому. Марійка кидалася спершу й пручалася, як неосвоєна ягничка, і плакала, що аби її пустив, бо вона мусить дігнати тата, — але скоро стало їй так розкішно сидіти в вівчаря на руках, що вона втихла й тільки схлипаючи, наче крізь сон, обняла Семена за шию.

ІАНСЬКА ДИТИНА ПРАГНЕ МОЛОКА.

Минув місяць від того страшного дня. Вересень повів холодом з гір. Ясенове, як вимерло. Затихло, заніміло, Лягло лежнем і жде Божого змилювання. Ледво слухає тих глухих вістей, що доходять зі світу до села. А ті вісти сумні й страшні, і що день, то все страшніші, й щораз більше неймовірні.

— Десь казали, що наш уже доходить до Москви, а то чути, як канони гупають коло Станіслава! — шептали ті, що остали в селі й ходили залякані по пустих дорогах. Головно жінки.

— Йй, та же кажуть, що Москва нашого перемагає! Богато вже народу погисло, бідонько наша! — жалувалися жалібними голосами.

— А тих десь займили з Станіслава далі, аж на Венгрі! Переказують, що вже два вмерли на дорозі. Ой, упадоньку наш нещасний!

— А паламар Дутчак десь лісами блендає!

— Кажуть, що від людей втікає, нікому не вірить. А бороду таку заростив, що чуд чудесний!

— Та бо то за ним облава, як за диком! Компанія війська його шукає горами. Якби зловили, тай авс! Бо той шандар таки вмер. А Іваниха Дутчачка вже з розуму зійшла.

— Ой, та же й Полотняковій небозі вже негалеко на той світ! Учора їй уже свічку світили! Дивіться, хотів безщасник згубити других тай себе згубив! Не так їй за ним жаль, як сором!

— А хтож бідні близнята кормить?

— Ялинючка! Адить, своє кормить тай її діти взяла! Таку їй уже Бог силу післав. Казала вчора, що приснився їй Юра. Десь приходиться ще з якимось старцем, такий чорний та марний, як скіпка, гай каже, що ти, Палагно, не бійся й не журися. Ти маеш жити і викормити Ілька, — ніби того наймолодшого. — тай ще й других кормити будеш, його ровесників, таку тобі Мати Божа дасть силу. Отак! І вона кормить Іванові близнята, хоча Іван з Юрою собі ворогують, найся преч каже, як!

— А чере Ворохту, дорогами й коліями, втікає сила силенна народу і пораненого війська. Кажуть, що Москаль леда день займе і нас по венгерську границу.

— Най займає, лебідонько, уже нам усе одно. Гіршої біди не буде.

І раптом упала по селу відомість, що приїхав з Станиславова пан Мікуліцкі, що має свої ліси в Ясеновім. Втікав на Угорщину і заїхав на пів дня до своєї палати в Ясенові, аби відпочити, бо втікає кіньми, а з ним і жінка й дитина.

Ясенівські люди не мали за що бути вдячні панови Мікуліцкому, що панував на їх труді і кєр-вавиці. Та Ясенове має щире серце до всіх ухлопоті. Тож і того пана, який не хотів людям підвисшити денний зарібок з 60 на 65 грейцарів, пожалували, що він мусить утікати зі свого паньства. А як почули, що пані Мікуліцка хора і немає чим кормити дитину, таки позбігалися під панський дім, нараджуючись, як би то паню поратувати.

Пані лежала в білім ліжку, схорována й утомлена дорогою, хоч і на перинах їхала з Станиславова до Ясенового. Коло неї лежало мале дитиня, хлопчина, як тріска. Пищало, як пташеня, і нехотіло взяти в губу флящинку з молоком. Воно прагло матірної груди, та пані Мікуліцка не мала в Бога щастя, бо хоч і вимолила собі дитину, та її грудь була, як порожний мішочок в блудного подорожника серед пустині.

Пан Мікуліцкі попав у розпуку. Жаль йому було жінки, та ще більше журився він самотнім своїм нащадком, що вже тільки блимав як погасаюча свічка.

Кілька сміливіших молодичь і стара баба Прощиха зайшли до панських покоїв. Поставали коло порога і було пізнати, що охочі допомогти: стара хорій пані порадою, а молодичі дитині — своєю повною груддю.

— Ой, паненько, — зачала боязко голосити стара Прощиха, що мала славу доброї ворожки, — вам таки не плекати, голубко, своєї дитини! Дивіться, любонько, як воно відриває від вас свою голівоньку, тай бачу, що в нього праве, мамине, очко менше від лівого!

Ой, правда, правда! — повторили молодичі, а пан Мікуліцкі скочив, мов ужалений, до дитини і не вірячи словам жінок, пильно подивився на очі свого одинака.

Справді! Праве очко дитини було менше від лівого! Того він дотепер ніраз не запримітив. Та побачивши це тепер він, хоч не вірив у забобони ні таємні знаки, затремтів з великої обави і вірив бабиним словам.

— Закляла вам якась, закліяла, панечко! — говорила далі Прощиха. — Чи ви, паночку не скривдили якої жінки в злогах?

Це питання упало на Мікуліцкого так нагло й важко, наче грім. Здавалося, що він упаде в велику лють і кине́ться на стару з кулаками, бо так дуже змінився на лиці. Але він не змінився від гніву. Він тепер пригадав собі, як перед двома роками, на переднівку, він казав відправити з роботи молодого Михайла Дучака Кривого, за те, що він два дні не прийшов до роботи. Він добре памятає, як Михайло благав і молив його, що Михайлиха в злогах, має дочку, він мусів обійти жінку й мале господарство й не міг прийти на роботу. Та Мікуліцкі нагнав його й не хотів на-

віль виплатити належної заслуженини. А Михайлиха лежала десь тоді не ліпша й не гірша, як тепер лежить його пані... То певно, що не добром заклала йому і його жінці, за те, що він смів у таку пору тах скривдити її чоловіка і напускати голод на неї й дитину.

— Накормить котра дитину! — застогнав пан, обернувшись до молодичь.

Настя Манівчукова приступила гостро до ліжка і простягла руки по хлопця.

— Не дам! Не дам! Не позволю! — крикнула раптом останками сил хора Мікуліцка, заслонюючи дитину рукою і пригортаючи до себе.

Молодиця з острахом відступила.

— То хочеш, аби наша дитина згинула? — Попрікнув Мікуліцкі свою жінку і сам намірився, взяти мале матері з під боку.

— Ні! Ні — захрипіла вона, міцніше стискаючи дитину, а в її очах виступив відчайний жах.

Пан упав безсильно на крісло і дав жінкам розпучливий знак, аби йшли собі геть.

Пан думав ще заночувати в Ясеновім, був навіть приготований на те, що жінка вмре йому цієї ночі і він тут її поховає, а дитину лишить у людей. І ще післав до Ворохти по лікаря.

Та пізно пополудню приїхав з Ворохти переляканий слуга і доніс йому, що вже і доктор і все повтікало, навіть війська нема і що москалі леда хвиля можуть прийти до Ясенового. То пан казав запрягати кариту і два вози і рушати далі в дологу.

Уже вечоріло, коли панські вози виїжджали з Ясенового на Воронянку, аби ще до ночі переїхати угорську границю. Пан сидів з панею в кариті. Пані лежала в перинах і важко дихала. Здавалося, що не памятає, що з нею діється. Під її боком ліворуч лежала заповинена дитина. Немовля мучилося, та вже немало сили плакати ні кричати. Тільки в ряди-годи заквиліло ледво чутним голосом. В кариті було дуже душно.

Пан сидів і дивився на ті дві погасаючі істоти і йому здавалося, що йому зараз трісне серце і він згине скоріше, як жінка й дитина.

Нагло, коли вже минали останні хати Ясенового, дитина захлипала і ніби захлиснулася, а личко почало синіти.

Пан подивився на мале і спершу з розлуки не знав, що робити. Раптом він схопився з місця, вхопив дитину на руки і відчинивши дверцята карити, вискочив з ним на дорогу. Візники здержали коний і дивилися на нього, мов на божевільного, та пан не звертав на них уваги. Оглянувшись кругом, побачив досить далеко від дороги під щовбом дві хати й дві загороди, одну меншу, другу більшу. В обох хатах світилося. Не надумуючись крикнув щось до одного візника, а сам побіг царинками до хатів.

За хвилю опинився перед обома загородами і ніби ведений невідомою силою, вскочив до першої з краю меншої й скромнішої хати.

— Чия хата? — спитався задиханий, ставши серед хати, з дитиною на руках, не бачучи нічого.

— То, пане, хата мого тата, а йому на імя Юра Ялинюк, — озвалася мала дівчина, що стояла коло постелі й колисала дитину. — Наш Василько на війні вуланом, а тата взяли чогось шандарі до Станіслава, а я сама з мамою, а в мами, аді, оцей маленький Ілько, але мама ще плекають двоє Полотнянкових, бо нанашка Іваниха слабі, а Гафія приносить близнята до нас три рази на день. Аді вже й мама йдуть з подоем.

В хату ввійшла Юриха з дійницею овечого молока. Вона була сумна і марна, і тому дуже вражала її незвичайно повна молочна грудь, така, що справді люди мусіли дивуватися й завидувати бідній Юрисі ласки Божої. Вона ввійшла тихо, нечутно і поставила повну дійницю на лаву.

— Бог післав гості? промовила тихо, придивляючись до незнайомого. Та по хвилі сплеснула в долоні:

— Та же то відав той пан Мікулицький від лісів зі Станіслава? Господоньку, — а то чия дитинка в вас на руках?

— Не питайтеся, газдине, але ратуйте молоду душу, бо гине з голоду, а вас бачу, Бог обдарив краще, як мою паню! То мій син! Дайте йому груди, заплачу, скільки хочете!

— Боженьку мій солодкий, яке це бідолашне! охнула Юриха, беручи від пана дитину—.Коби Бог дав ласку й здоровля, та коби, правду зіслав нам у світ, а заплати не жадаємо.

Пан стояв, мов на грани і дивився, як Юриха приложила дитину до своєї груди. Воно закило, ніби не вірило само собі, а далі вхопило повну грудь спрагненими устами і мов завмерло.

— Буде жити, бо пристало! шепнула Юриха.

— Дитину вам лишаю — сказав пан, тремтючи від щастя, що його син уратований, — і як вернуся то відберу. А це лишаю на завдаток!

Він виймив з кишені жмут синих банкнотів і поклавши на столі, хотів вийти з хати.

— Ні, паночку велебний, — сказала бистро Юриха голосом обидженої людини — дитинку лишіть, як такий важкий випадок, але гроші візьміть собі назад, бо я на то не пристану. Я не наймаюся в вас — тай щоби мені мій газда сказав, що я ганьблю себе грішми за святе молоко!

Мікулицькі стояв хвилину, неначе не міг обняти своїм панським умом всієї щирости й глибини Юришиних слів. Раптом наче нагадав собі щось, підійшов нараз до стола, взяв гроші і поцілувавши в останнє свою дитину, хотів щось сказати Юрисі але він тільки беззвучно шевелів губами, ніби бракло йому сили або слів, заговорити. Тож по хвилі скоро обернувся і вибігши з хати Ялинюків, побіг туди, де ждала на нього карита і непритомна хора жінка.

ЛЕДОВЕ СЕРЦЕ НЕ ТОПНІЄ

— Ти тепер, небоже, пантруй не лиш вівці але й хату тай усіх нас! — говорила Юриха до Семена. — Бо ти тепер наш газда. Бо, аді, газду мені взяли тай сина нема, геть розбили наше гніздо! Лише я з тим дрібним дробом лишилася, тай ще чуже мені Бог дав пильнувати. Здаюся, сирото, на тебе у всім, бо хоча ти й чужий чужениця, але маєш добру душу, то вірю тобі.

Семен нічого не відповідав, лише поважно похитував ясними кучерями. Він сам то видів, що він тепер опікун і хоча страшно було йому, що буде за все відповідати і всім орудувати, але й хлопча його серце билося живіше від тої почести, що на нього, круглого сироту, впало.

І Семен газдував. Ходив коло всього і доглядав усього, як свого власного. Працював, аж рук собі не чув, але кожного ранку почував, що прибуває йому нова сила і що зможе перенести і перебути все.

Село навіщали нові випадки й пригоди. Зараз таки, в два дні потім, як пан Мікуліцкі виїхав, лишивши в Ялинючки свого сина, прийшли москалі побули два дні в селі й рушили далі, за Карпати. Цілу ту зиму переживотіло село самітне й опущене, не маючи ніякої новини від своїх батьків ні синів.

Прийшла весна і пішли глухі вісти про те, що буде знову зміна. Прус кажуть, іде з нашим

921 з турком і перемагає Росію. І ті, що ходили в доли за кукурудзами й за хлібом, переповідали, що москаль уже рушається втікати.

І в тиждень по Великодни, ранком у саму Провідну Неділю, не знати, як і куди, показалася в селі австрійська патруля. Поставали коло церкви і не рушались з місця.

До Ялинючки прибїгла Настя Івана Яворукового тай заговорила, чогось паленіючи.

— Юришко солодкі, ви ще спите? Таже ваш Василь у селі! Такий, як сонце, тай звїзди на ковнірі!

Юриха сплеснула в долоні, схопилася з постелі і як була, так побїгла в село,

Вуланську стежу обступила вже товпа народу. Таже рахувати свої, тай ще до того один таки з Ясенового. Юриха припала до сина, як берїзка до дубчака.

— Ой, легінику мій, таже ходи до хати, най тебе погощу! Тай проси чесних камратів! Таже брата маеш малого!

— Знаю, мамо, най здоров росте! Але вступити не можна! Я приїду на урльоп! Кажіть скоро, які в вас новини.

— Ой, соколику, новини сумні та тяженьк. Тата нам узяли в ланцях, тай богате чесних газдів! навіть Дмитра Гапчукового!

— Ой, узяли, узяли! — заголосила війтиха.
— І за що, як ви за цїсаря бетесея вірно!

Юра чував і про це. Він говорив зажурено, схилившись з коня, що наші послї вставлялися вже у Відни за ясенівськими людьми і що мабуть їх уратують. Тай пап Мікулицкі, правда, дуже чогось побивається за всіми, а особливо за Василевим батьком.

— Таже не диво, сину, що побивається, коли його син моє молоко ссе і ростуть оба з моїм їльком, як дві булки.

Василь цю новину перший раз почув, але хоч дивувався, та не пострікнув нами ані словом. А коли почув, що мати кормила пів року ще й близнята сусіди Іванихи, то щиро усміхнувся :

— Слава Богу, що дає силу й здоровля ! А може бодай той панич буде ліпший, як його батько, коли виплекається на хлопським молоці.

І стежа нагло дістала приказ, відіхати далі.

А в два місяці потім, тиждень перед Зеленою Неділею, добилися до селя бідні арештанти. Та не всі. Два з них повмирали в дорозі, а три в талергофським таборі. Не пережив тої ганьби й нужди і старенький ясенівський парох. Він умер на саме Різдво і ясеніські люди своїми руками поховали його на сумнім чужинецьким цвинтарі.

Давила завезли до Ясеного ледви живого. Він заступався там перед панами за людей, що з ними гірше обходилися, як з твариною, а за те мадярські ляндштурмісти поломили йому ребра.

Юра вернувся зовсім здоровий і сам собі дивувався, що та гірка неволя ні крихти не ущербила його сил, начеби біда не мала до нього права. Тільки його волосся, яке мимо його сорокпяти літ трималося дотепер, як чорний крук, припало тепер рідким сріблом, а його погідні очі зайшли імлюю смутку, як у кожної людини, свідомої того, що вона невинно терпить ганьбу й кривду.

Тож коли Палагна, сидячи з малим Ількомна постелі, побачила свого чоловіка на хатнім порозі, серце її стиснулося з жалю і вона не могла промовити слова, лише дві великі сльози скотилися раптом по її марнім лиці і впали на чоло дитини, яку тримала на колінах.

— Ото тебе пристроїли та постріблили, Гадзюнку мій славний ! — заголосила Юриха.

— Не гніви Бога, Палагно, будь рада, що я живий вернувся з того пекла, де нашого отця духовного запрягали до точки.

Юра поцілував жінку в чоло і в лице тай узяв дитину на руки.

— Пізнаю, що це мій! Легінь, як яворова гілка, абих не врік! А де тото панське небожа?

— Ось, воно спить під веріткою! Ти все знаєш, Юрочку? — питалася Юриха не то боязко не то соромливо.

— Все знаю, моя господине! Тай знаю, що свій гонор маєш і газдівський шануєш.

І Юра почав оповідати:

— Копаємо ми нашому єгомостеві гріб, а руки трясуться нам, як у фрибрі. Всі ясенівські. Дивимося, а д'нам іде наш наставник фельдфебель мадярський. „Вже буде нова напасть“, гадаємо собі, бо то не чоловік, але гірше скаженого пса. Але дивимося і очам не віримо: за фельдфеблем іде наш панисько Мікуліцкі! „Слава Богу! — каже, „люди добрі, я до вас у гості! „У гості?“ — кажемо. „Ой, лиш аби не на довго!“, бо ми вже подумали собі, що й пана за щось привели сюди, тай стало нам жаль його, хоть він нас ніколи не жалував. „На коротко“, каже пан, „я хочу за вами вступитися і до того, що ваші пани послали сказали, докинути й своє слово. А до вас, Юро, маю ще щось окреме сказати“. Здивувався я, здивувалися й другі люди, що то Бог Мікуліцкому натуру переіначив. Іду на бік, а пан каже: Так і так. „Моя пані була при смерті, а ваша газдиня вратувала мені дитину. я лишив свого сина, аби ховався разом з вашим, і давав вашій жоні триста ринських, а вона не схотіла брати, то ці гроші даю вам тай ще доложу, як треба, аби вам улекшити тоту біду. А потім вам того не забуду і ще файно відвдячуся!“ І тиче мені жменю гроший в кулак. А я кажу: „Паноньку, не візьму; як хочете платити добрим за добре, то попросіть тих панів, аби нас мали за людей, а ті гроші дайте тому лютому вахмайстрови, аби нас по морозі до лазні не гнав, бо всі отут ззябнемо, як котята“. Пан нічо не сказав, лише взяв гроші і пішов кудись з фельдфеблем. І сталося чудо, Богу дякувати. Від тоді наш кат фельдфебель зро-

бився добрий, як лоша, і дуже на нас уважав і пішла чутка, що нас, ясенівських пустять. І кажуть, що Мікуліцкі дав йому великий маєток, бо то від него все залежало. Хоть би міністер сказав кого пустити, то як фельфобель мав на кого за зле, то доїхав йому день перед тим кінця. А пан казав мені ще по Великодни, що як москалі підуть, то він приїде з панею по дитину.

Юра взяв мовчки за кінець верітки і відслонив біле хлопя, що спало твердо й смачно. Хлопець пробудився й поглянув широкоотвореними очима на Юру, начеби дивувався, що цього чоловіка бачить перший раз. Але не налякався ні крихти, тільки привітно усміхнувся і простягнув до Юри руки.

— Ой, я тебе, небоже, не візьму, бо ти панське, боюся, що переломлю. Але най подивлюся на свого!

Юра підійшов з малим Ільком до вікна, ніжно приговорюючи, пестливими словами. Мале сміялося голосно, потрясало темними кучерями, як овечка, і лапало тата за вуса.

— А деж Марійка? — спитав нагло Юра, ніби настрашившись, ще забув за любов дочку.

— Понесло небожа Семенови полуденок. Тепер у нас школи нема, то воно бавить діти й гарує, як старе, цілий день. Ий, то буде бігти, як почує, що тато прийшов!

— А Семенови треба буде щось окреме надгородити за ті часи, говорила далі Юриха, беручи панське хлопя на руки, — він так у нас, як старий господар.

— Треба буде! повторив поважно Юра і задумався. Він пригадав собі все, що його вязало з тим добрим слугою, і нагло запитався якось не-сміло:

— А що роблять сусідські близнята?

— Ти за Іванові діти питаєш, Юро? Іваниха тяжко слабувала щось пів року, тай я — най Бог прийме — плекала її дівчата. Якось нам Бог того

96 надгородить, тай уже надгородив, коли газду мені
— вернув до дому. Тай може серце сусусідське пе-
ремінить.

— Я не дорікаю тобі, моя праведнице, бо
най то все йде за простибі і слава Богу, що дав
тобі таку силу... Але Іван не перемінився. Хоть
йому доповіли, яке ти добро чиниш його дітям,
він до мене не заговорив. Тай до нікого не заго-
ворив, приїхав чорний, як земля тай побіг навпе-
ред усіх до дому.

— Най діється Божа воля! Ми не будемо
платити злим за зле. Зараз тобі, Юро, подам щось
їсти — сказала Юриха, кладучи дитину і встаючи
з постелі.

— Ні, Пала', ні! Пізніше. Я тепер побіжу
в кошару тай подивлюся на вівці ґ на Семена і з
дівчиною прийду зараз додому.

Юра вийшов з хати і майже бігом пустився
горі щовбом, у свою полонину. Кругом була така
краса, що Юра, спрагнений рідних сторін, милу-
вався й веселився. Вийшовши на перший щовб,
він побачив здалека свою полонину і пустився
йти з усіх далі. Почувся сильним і молодим і йшов
легко, струшуючи з себе погані спомини недавно
перебутого лиха, як той чорний порох. Уже пу-
стився йти на другий горб, коли почув за собою
якийсь жіночий голос. Оглянувся й немилу здиву-
вався. За ним добігала сусіда Іваниха і з далека
кликкала :

— Сусідо чесний! Не скажете мені, де мій
чоловік? Я бачу, що ви вже давно прийшли до
хати, тай люди переказують, що він пішов з Во-
рохти навперед вас, а його і до тепер нема! Що
це за припадок?

— Це направду припадок, Іванишко! — ска-
зав Юра з дивним острахом, подаючи Іванісі руку.
— Він шов навперед нас і я гадав, що квапиться
до жінки й до дітей, а то дивне диво! Може де
сів відпочити, та зараз прийде. Я за то несвідом.

сусідо, де він може бути. Вертайтеся до хати таї ждїть.

— Ой, Боженьку мій, та хіба вернуса! — відповіла Іваниха й пішла назад долі шовбом.

А Юра пустився далі на полонину. Та доходячи вже до останнього шовба, він ненароком глянув праворуч, де була його Дебра, і його чоло вкрилося мрякою неспокою. З полонини дійшов уже до нього голосний спів, Семена й Марійки, цей голос манив його, йти далі до гори, подивитися на свій дорібок, на свого помічника й на дівчину, але якась невідома сила раптом звязала йому ноги. Серце стало битися від наглих підозрінь, він забув про все, а думав тільки про те, що перед роком закопав тут недалеко разом з вівчарем Семеном. І сам несвідомий того, як і коли, нагло скрутив праворуч і бігом побіг просто в Дебру.

ЛЕДОВЕ СЕРЦЕ СПЛИВАЄ КРОВІЮ

Вівчар Семенко виспівував усі свої найкращі співанки, а мала Марійка переймала їх, як пташки за крильця, і повторювала за ним. Вона так за-слухувалася в Семенів голос, що ніби попадала в солодкий півсон. Личко їй паленіло, очі горіли й не відривалися від марних білих висків вівчаря.

Та він дивився кудись у далечінь, на жабівські гори, і хвилями здавалося, що навіть не помічає Марійки біля себе. Та це лише здавалося. Бо коли Марійка вставала і бігла завертати візцю з над кручі, Семен зорив за нею, як за рідкою пташкою і не відвертав від неї очей, аж доки не вернулася й не сіла на своє місце коло нього.

А коли, бувало, його груди втомилися спивом і він затих та клався ниць у полонинську траву й дивився в синє небо, тоді Марійка повторювала з пам'яті всі його співи, а її звучний голосок лився сріблом по полонинських стежках. Тоді Семен також завмирав у захопленню, а його бліді уста складалися до усмішки. І хочаби тоді й чорні хмари закрили сонце, видно було, що довкруги його губ грає ясний промінчик. І часто в таку хвилину Семен мимоволі піднімався й сперши голову на лікоть, крадьки глядів на кучеряву дівчинку, таким поглядом, який мож хіба порівняти з весняним леготом, що ніжно гладить шовкові трави. Погляд той був несмілий і здержли-

вий і миттю ховався в глибинь ясної вівчарської душі, коли Марійка раптом звертала на вівчаря свої дитячі очі, невинні й повні привязання.

Добре їм було обоім, тож коли Марійка вносила Семенови полуденок, часто сиділа в полонині аж до заходу сонцю, або доки не причувся їй плач маленького Ілька або „панського“. Тоді вона, не кажучи слова, лапала в руки деревляну коновчинку, в якій носила Семенови їсти, і мов біла овечка, котилася щовбами в низ, аж пропала в зеленім яворинню перед хатою.

Нині сиділа вже Марійка зо дві години коло Семена. Вже побавилася з любими овечками, розказала Семенови всі хатні новини про малі діти, а особливо про те, яке нове слово вже вимовив нині Ілько, і сіла коло вівчаря, ждучи його співанок.

Семен співав спершу радо й свобідно, як звичайно, та скоро немов чогось томився, немов розгубив і позабував свої скарби, Ще йому таке ніколи не траплялося. Марійку збентежило це й вона підсвідомо почала жаліти Семенка, чи він може не заслаб. Семенови було дивно й аж страшно, що йому сталося. Хвилину наче справді зловила його за горло якась невидима міць і затамувала в грудях не лише пісні але й звичайне слово. Семенко сидів з широкоотвореними очима і ніби щось підслухував. Потім побачив, що Марійка налякалась його зміни і силував перемогти свою припадкову неміч. Намагався знову заспівати і Марійка підхоплювала його слова й тягнула собі — і ставало веселіще.

Та проспівавши щось десять коломийок, Семенко нагло вчув, що його серце слабне і в очах темніє. Ще хвиля й він повалився на траву. В ухах йому зашуміло й задзвонило і йому здавалося, що це вже його кінець, Та по хвилині шум уступав ніби він віддалювався скоро від якогось водопаду, і ставало тихо, дуже тихо. І причулося, як до нього, лежачого на землі, іде якась істота, ви-

100 різно ступає важкими ногами. Чап — чап — чап...
— І стало. І раптом над його вухом голос:

— „Біжи в Дебру!“

Семен схопився легкий і сильний з землі.

— Маріє, посидь ще минутку коло отари, я зараз тут буду!

І нагло кинувся стрілою через щовб у недалекий яр, порослий буками й березою,

Звичайною ходою треба було йти в Дебру з чверть години. Але Семен не знав, чи біг туди й чверть хвилини і чи справді дотикав ногами землі. Він знав тільки, куди біжить, і знав, що трафить на те місце, хочаби йому й очі завязав, бо він не біг туди ногами й не шукав стежки очима. Велика незнана міць несла його туди на крилах, мов стебелинку.

Він не був на тім місці від минулого року, від того дня, коли оба з газдою закопали там під третьою березою дарунок таємного діда. Він боявся й не смів іти на те місце сам, без чийогось приказу. Він почував, що той приказ його не омине і що він ще там буде не раз. І ждав тої хвилі. І боявся її і ждав. І дждався.

Як молодий оленюк перескочив вівчар рів з водою, що його викопали австрійські лянштурмісти, як відступали осінню перед москалем, і одним скоком опинився на північній границі Дебри.

Він підбіг до третьої берізки та глянувши на це місце, остовпів і мало не впав з дива. Чи це йому сниться? Ріща відкинене, місце розкопане, а на жовтавій глині, змішаній з мохом, лежить його газда Юра Ялинюк обнявшись з сусідом Іваном Полотняком. Та приступивши до них, Семен побачив, що це не сон і не правдиві обійми. Ялинюк уже харчить і судорожно схлипує і бе ногами, а рудий Іван вчепився його шиї обома руками й не пускає.

— Бійтесь Господа! — крикнув вівчар Іванови над вухом і кинувся до його залізних рук, пробуючи їх розплести від Юрової шиї.

— І ти підмінений тут? — загарчав Іван і віднявши одну руку, вхопив малого за шию й пригнув його, мов молоду галузку малини до Юрового лица.

— Отут вам буде смерть обом! Не будете ви старшувати наді мною! Най вам тепер поможе той старий чорт, що...

Раптом на тім слові урвав свою мову, — а рівночасно Семен почув, що Йванові пальці звільняють його шию. Ще хвиля й він піднявся — а Іван одночасно перекотився на другий бік і відпав від госинілого Юри, як п'явка, нассавши-ся крові, відпадає безсила, немов мертва.

— Яка душа подала мені ратунок? — застогнав Юра, приходячи до свідомости. — Це ти, сирото, вратував мене? — питався газда, побачивши над собою бліде лице вівчаря.

— Не я, газдо, не я, але Господь Бог! Вставайте доvoli й подивімся, що діється з тим, що хотів нас узяти на своє сумління.

Юра піднявся з трудом і сів. Іван лежав горілиць тут же коло нього. Юра глянув на його волохаті груди, що чорніли з під роздертої пазухи, і задеревів. На тілі його недоброго сусіда велика їдовита гадюка. Вона звивалася в клубок, то простягалася й вививала хвостом; та впилася їдовитими зубами в Іванове серце й не пускалася його.

— Ох, свята неділе! — сказав з острахом Юра, глянувши на Семена, що також побачив п'язану змію на Івані Полотняковім.

— Божа річ карати, Божа й ратувати! — промовив Юра.

— А як Бог або він хоче нас досвідчити? запитався Семен і рішучо простягнувши руку, вхопив з Івана гадину за голову й цвяхнув нею, мов батоном, до твердого пня.

Гадина розбилася на двоє й конала в судорогах, а Юра шепнув:

— Твоя правда, сиротюк, най мені Бог простить!

А підіймаючись з землі, додав:

— Біжи, небоже, в село, най ідуть люди, а я піду по дівчину на полонину.

Семен побіг долі Деброю. Юра зарівняв розрите місце й підсунув непритомного Івана ближче границі на зелений мох. Іван лежав неповорушно, мов мертвий. З його серця капала кров. Юра перехрестився й пустився на полонинський верх.

— Тату! — скрикнула врадувана й до переляку заскочена Марійка і не могла промовити дальшого слова.

Юрі застрягли також всі слова в висохлім горлі. Він не думав тепер ні про свої вівці, ні про полонину, тільки про те, що якби не ласка Божа, то він уже не побачив би нині тої дочки.

Тож узяв її на руки і тулячи до себе, побіг долі в село. І хоча зараз почув, що за один рік він потратив багато своїх сил, а Марійка виросла нівроку, то таки не пускав її на землю, аж переступив поріг своєї хати.

ЛЕДОВЕ СЕРЦЕ ЗАВМИРАЄ.

Іваниха тяжко заводила.

Івана принесли люди на галуззю й поклали на постіль. Він не приходив до памяти.

Закликали стару Проциху. Вона жбурнула на зімлілого горня води, примовляючи якісь слова. Потім приложила йому до серця засушену гадину й хрестилася дванацять разів на схід і дванацять на захід.

— Як би це, Іванишко, припадок від лихого то я помоглаби. Але як від доброго, то не може. Посилайте таки по дохтора. А я йду з хати, бо мені тут не треба тепер бути.

Проциха взяла свою сушену змію й пішла з хати.

Іваниха наймила два коні й післала Петрукового Олексу до Ворохти за доктором і за священником. Сама лишилася в хаті з умираючим. Старшенькі дівчата збилися в кут, мов залякані ягнички, а близнята квиліли в колиці.

— Ой, газдо мій, чи так я гадала тебе стрічати? Чи так я гадала тебе з далекої дороги приймати? А ти з далекої дороги вернув, та ще в дальшу настаївся? І на кого мене з тим дробом покидаєш? Чого ти за мене не дбаєш?

Іван пробудився й повів очима по хаті. Він усвідомив собі все. І почав говорити останками сил.

— Послухай, газдине, що скажу. Вони з неистим знаються і я тому загигаю, що хотів їх

104 таину відгребсти. Я вже не дїждуся ні дохтора ні сповїди. То даю тобі свій тестамент при смерти.

— Я дїзнався в Дебрі, щойого найменший син схоче нас переростати. А ти не смїеш до того допустити. Чую, що й наші близнючки будуть непрості. Годуй їх і посилай до шкіл. А старші най їм служать! Це моє слово вам і тобі при мойї смерти. Послухай мене, бо я буду того пав'яувати і з гробу.

Він раптом захлиснувся, мов немїчна дитина і замовк. Іваниха кинулася до нього й заголосила, але з її горла вже не добувся плач, ні з очий сльози. Її розпука виливалаєя в одчайнїм сухім хлипанню, що переходило в тихе ледво чутне скомлїння.

Вже геть стемніло, як добився до Ясенового доктор, а за ним наспів і ворохтянський сотрудинок. Лікар дїткнувся Іванових рук і голови.

— Шкода було труду—уже небїщик,—сказав він байдуже, та доглянувши в колїсцї близнята, приглянувся їм з цікавістю й додав голосом співчуття:

— Маєте, газдине, чим журитися. Але за ці діти варта дбати й бїдувати. Це діти надзвичайні.

Отець духовний перехрестив мерця й сказав, що в вївторок приїде на похорон.

Івана нарядили на смертній давї. Та лежав він самїтний тай опущений, лише Іваниха та Прощиха стерегли, мерця газди. Военний час не позваляв на звичаєве сповнення похоронних обрядів. Не сходилася челядь ні старші. Лише в вївторок зїбралася горстка людий, сумних, прибитих лихолїттям вїйни, і пішли за трумною на цвинтар. Пішов і Юра і Юриха, тай кинули по грудцї землі, просячи в покїйного прощення, як би чим його скривдили.

МЕРТВІ ВОСКРЕСАЮТЬ

Минуло два місяці від Зелених свят. Минув уже перший довгий рік від вибуху війни. Почала вже вянути полонинська трава від осіннього подиху. А село жило далі воєнним боєм. Надходили листи від мужів і синів, від оратів і батьків від суджених і коханих. Надходили з фронту, де кровавилися ясенівські чесні газди і гожі легіні, надходили зі шпиталів, де загоювали свої тяжкі рани. Надходили й з далекої Сибірі, з полону.

А часом завитав до села якийсь урльопник. Виснажений і голоден, в бідному одінню, не в таких кабатах, як бувало, за спокійного часу і не з такими блискучими тузиками. Ці хвиливі гості могли більше сказати, як писалося в листах. Говорилось про страхіття війни на всіх фронтах, про муки погибаючих товаришів з близька і з далека, про воєнні пригоди й труди великі.

Говорили про те, що під Бережанами стоять на фронті Українські Січові Стрільці і що в них українська команда. А все то гожі хлопці, як один, а між ними гуцули у великій почеси. Вони хотять визволити Україну від москаля, аби український нарід мав своє право, своє пановання. Тоді і нам булоби ліпше, а хто знає, чи й ми не малиби свого права на своїй землі.

І говорили про те, що на російським фронті стрічались з такими салдатами, що говорять по нашому, по українськи, і входять з нашими в дуже цікаві розмови. А на Великдень стрічались

106 з ними, як брат з братом і цілувалися, бо в них такий звичай. Один нарід, одна кров, українці, як і ми.

А одного вечора, коли вже Юриха вложила діти до сну, а Юра молився тихо перед образами, раптом двері відчинилися й на порозі станув стрійний вулан. Високий і міцний, обгорілий і овіяний вітром, запорошений дорогою, з медалями на грудях, станув і промовив:

— Добрий вечір!

І Юриха перша пізнала, що то Василь і впала, мов зімліла, синові на груди. А Юрі губи почали дрожати від радості і зворушення. Василь цілував маму й тата в руки і довго не міг промовити слова. Аж як збудилася Марійка і мов вивірка скочила Василеві на руки та зачала щебетати, тоді й Василь почав розпитувати про все. Тай сам почав говорити такі новини, що всі до ранку не спали.

А рано посходилися сусіди, близькі й далекі, прийшов і Данило Петруків, що згорбився і постарівся від тої неволі. Всі охкали з захоплення дивлячися на Василя, на його звізди і на медалі та слухаючи його мови, так, що Юриха аж боялася, аби їй легіня не наврочили.

А він потверджував все те, що говорили другі, тай ще сказав не одно нове, нечуване.

Казав, що тепер ще й Італія виповіла цісареві війну, що наших паде, як трави та листя, що як так далі піде, то хто знає, що буде. Казав, що чехи намовляють наших людей, аби кидали гвери тай аби йшли до Росії, бо за кого будуться? А як цісар програє, то нам усім буде свобода. Наші ще не можуть на то зважитися, але роблять так уже мадяри тай неодні поляки, і хто знає, чи чехи не кажуть правди. Тільки, що їм добре говорити, бо москаль від їх землі далеко, а нас загорнувби москаль під себе, так, як тих на Україні.

— Загорнувби, або ні! — озвався зненацька Данило. — Ми булиби разом а тоді ми велика сила!

На тім розмова урвалася, бо раптом люди чочули, що дорогою щось затуркотіло і якийсь повіз став перед хатою. Всі зумілися, як побачили що з повозу висідає пан і пані і йдуть просто до хати. Коли пан станув на порозі, то всі пізнали, що це Мікуліцкі, але та пані то не була його жінка, лише якась чужа.

— Слава Богу, люди добрі! — сказав пан Мікуліцкі, пускаючи наперед себе ту молоду паню до хати. — Чи живе моя дитина? — питав зворушений, подаючи руку Юрі, Юрисі і Василеві, а згодом і Данилови.

— Живе, Богу дякувати! — відповіла Юриха, ледво говорючи від такої несподіванки. — Ось на постелі оба бавляться.

Пан приступив до постелі і поцілував обох хлопців. Один з них настрашився і дивився на пана з недовірям, а другий видивився на нього великими очима, більше з гнівом, як з перестрахом. Та оба були такі подібні до себе, що чужий чоловік, справді важко мігби їх розрізнити.

— Ану, сестро, пізнавай свого братанка! — промовив Мікуліцкі до пані по польськи.

Пані приступила до дітей і з увагою почала їм приглядися.

— Що за диво! — сказала по довгій хвилі. — Цих хлопців тяжко розрізнити одного від другого. Не можу пізнати, мій брате, котре твій син.

— І я не пізнавби свого сина, якби не одна признака! Ось у цього праве око менше від лівого! Це певно мій! — сказав пан, а його голос звучав якось зажурено.

— Справді так! — промовила його здивована сестра, якось з острахом дивлячись на хлопчика з меншим правим оком і хочачи взяти його на руки.

Та хлопець раптом встав і втік до Юрихи, обіймаючи її за коліна. За ним побіг і його рове-

сник тай оба зловилися Юришиних рук, оглядаючи з острахом незнайомих панів, убраних в чорне з голови до ніг.

Та пан наглив до відїзду, аби не втратити поїзду, бо він хотів ще на вечір бути в Станиславові. Пані виймила з клунка якесь діточе одіння і почала одягати малого в панське. Той спершу терпів це все, мов німий, та коли пан узяв його на руки й став промовляти до нього нечуваною йому дотепер мовою, хлопець розплакався і розпучливо почав рватися до Юрихи, називаючи її мамою.

Розплакався і маленький Ілько і почав скаржитися мамі, що той „жид“ бере йому братчика.

На цю прикру розлуку двоїх дітей, що ви, плекалися одною грудю, дивилися з жалем усі. Тай панови було жаль, але не було ради, бо прецінь він не лишивби сина в гуцула на „виховане“.

Нарешті серед плачу дітей і Юрихи пан тичнув щось Ількови в руку, а сам зридаючим сином на руках вибіг з хати й сїв до повозу, де вже сиділа його сестра. За хвилину повіз зник за горами і всім у хаті здавалося, що пережили прикрий несамовитий сон.

Юра відпровадив пана за село і вспів лише довідатися, що пані вмерла на Угорщині, а пан попросив свою сестру, щоби тимчасом доглядала дитину. Пан прирік, що ще заїде до них пізнійше, за місяць-два, щоби подякувати Юрисі за її доброту. З тим і поїхав.

Василь побув у Ясенові тиждень і цілий той тиждень бавився з маленьким братчиком тай з сестрою, начеби сам ще мав і десяти років. Він брав їх обое на руки й ніс на полонину, де витав їх Семен грою тримбіти й новими співанками. Коли Василь поставив малого Ілька перший раз на зелене руно полонини, то до малого позбігалися всі вівці й обступили, туцкаючи його злегка своїми теплими чолами. А хлопець ні крихти не налякався, і променіючи з радости, тягав їх з чорні

Кудли й говорив з ними своєю діточою бесідою. А потім спробував сили своїх ніг і почав бігати по траві, а віщі котилися за ним, мов філя води, збивали його з ніг і кидали в мягку рунь і бавилися з ним, як з молодим ягнятком.

Та малий заєдно вставав і біг далі, тримаючи напрям на Дебру, і здавалося, що знає, куди біжить, ніби вже був там нераз. Василь і Марійка тішилися силою і дотепом малого, й дали йому волю. Аж коли Ілько почав збігати в низ, у саму Дебру, тоді Василь зловив його дужими руками й, узявши ніжно, поклав собі на плече й вертав з ним, мов з молодим соколом, до Семена. Та на лиці вівчаря не було чомусь такої голосної радості, як у Василя й Марійки. З його очей біла загадочна повага і він дивився на малого Ілька з такою пошаною, як на надприродну істоту. Він один знав, чому малий хлопчина несвідомо біжить до того таємного місця, про яке не знав ні Василь, ні Марія, а яке вкривало скорб, призначений для цієї дитини. І він набирив щораз більшої певності, що здійсниться пророцтво старого діда і що цей малий доконає чогось великого, а він, сирота-вівчар, буде свідком тої величі.

І Семен уважав за свій обов'язок і право, не відступати від малого Ілька, але берегти його, як ока в голові, і виручати в вірній опіці старого Юру і Юриху.

Та важким смутком зайшла хата Юри Ялинюка в той четвер, коли Василь став збиратися з відпустки в нову дорогу. Чейже не виносили з хати дорогого мерця, та голосіння Юрихи, плач Марійки і зітхання старого батька були зовсім похоронні. А Василь дивився на них, блідий від сердечного болю, і слово потіхи не могло пройти крізь його горло. Прибігла й Настя Яворукова, ломлячи руки та проливаючи дівочі сльози.

І малий Ілько споважнів і цілий день не було чути його срібного сміху. А коли понадвечір взяв його Василь на руки і цілував на пращання, малий

110 — обняв його за шию і пильно й наче строго подивався братови в очі. І раптом з ясних дитинячих очей сплили дві великі перлини. Тоді й Василь не вдержався від жалю й затиснувши уста, зрив своє вояцьке лице рясними сльозами.

Вже пізнім вечером вернувся старий Ялинюк з Ворохти, відпровадивши сина на колю, але застав ще в хаті ревний плач. Марійка старалася заколисати Ілька, та він кидався неспокійно, наче в горячці, і не міг заснути. Він блід то румянився, сідав у коблисці і дивився на дзері, начеби там на порозі стояла якась незнайома істота, що не дає йому заснути.

А коли вже коло півночі всі полягали з великої втоми, й тільки жалісно зітхали, раптом убіг до хати вівчар, тримаючи в руках широкий рискаль.

— Ходіть, газдо, ходіть, кваптеся! — шепнув він таємничо до Юри.

Юра не розпитував нічо, тільки схопився з постелі й вийшов з Семеном з хати, наче був на це задалегідь приготований.

— Йдемо на цвинтар! — шепнув Семен, підбігаючи наперед газди. — Сплю я отепер в кошарі і раптом чую, як хтось сіпнув мене за рукав. Я схопився, а то він стоїть передімною тай каже: „Іди зараз до свого господаря тай зеди його на Іванів гріб, бо покута ще не скінчена! Розрийте могилу й відчиніть домовину, бо я збуджу його в цю „північ“. І зник.

Юра не відповів нічого, лише приспівшв кроку і небаром увійшов за вівчарем за цвинтарні ворота.

Іванова могила вже поростала травою. Семен перехрестився й став розкопувати гріб. А коли вдарив рискалем до трумни, озвався з ями глибокий стогін, що пройняв його і Юру великим страхом. Краплі поту спливали ім обом з чола. Та перемагаючи себе, Юра скочив у яму і вхопився обома руками за край віка. Домовина рушилася.

віко заскрипіло й відділилося від трумни. Юра відкинув віко на бік, а сам вискочив з ями.

В тій хвилі білий мертвець піднявся і мовчки сів, зашелестівши гнблівками, що ними була встелена домовина. За хвилю він став на ноги і спровола вийшов з гробу. Юра і Семен глянули і побачили, що Іванови виросла за ті два місяці довга борода.

— Господи, невже він не вмер, але спав? — прошибла Юру несамовита думка.

Він хотів утікати, бо боявся тої білої постаті, що стояла тепер край своєї могили в мертвецькій сорочці. Але його й Семенові ноги були приковані до землі. Вони оба тремтіли й готовилися боронити себе до остатку, якби той, що ожив, хотів їм пошкодити. Та Іван обернувся і за хвилину, не видавши з себе найменшого звуку, почав іти просто наперед себе і, здавалося, не помічав ні їх, ні цілого світа. Спершу йшов поволи, а вийшовши за браму, прискорив кроку. Зразу здавалося, що завертає до своєї хати, та на першім закруті скрутив зі стежки на царини і побіг раптом кудись на полудне, в полонини, біліючи здалека, як побілений стовп.

Тепер Юра з Семеном кинули віко на порожню домовину й засипали могилу. А зарівнавши її й поправивши дубовий хрест, пустилися бігцем до дому.

ЯСЕНІВЦІ БОРОНЯТЬ СЕЛА.

Минали тижні й місяці від тої памятної ночі, а Юра й Семен тримали велику тайну в своїх грудах. Іван не появлявся, пропав, мов камінь у воду. Тільки раз здавалося Семенови, що доглянув, як якась несамовита поява вийшла з густого „Березового“, що у стіп полонини, та зараз сховалася назад.

І вже надходила друга воєнна зима і в селі не сталося нічого нового. Лише в один день перед Різдовом заїхав до Ясенового післанець від пана Мікуліцького зі Станиславова й зайшов просто до хати Ялинюків. Він дав Юрі якусь малу зашиту скіряну торбинку й сказав:

— Пан кланяєся до вас і переказує, що цього пуляресу не смієте відчиняти, аж як доросте ваш наймолодший до двайцятки, нехай її відчинить. Там є до нього письмо. А на торбинці бачите кушень пришитого білого полотна, а на нім написане, що вам кажу.

Юра сховав таємничу мошонку в скриню, погостив післанця й відпровадив його на стацію.

І так минула зима й прийшла нова весна тай Семен вигнав отару на полонину. Юра й Юрха помагали Іванисі радою й ділом, аби не підупадала зі своїми сиротами.

І минув рік від смерти Івана. Йваниха наймила Службу Божу за помершого чоловіка. Був у церкві Юра, був і Семен. Молилися за помершого і самим їм здавалося, що те, що сталося тої

півночі, тільки приснилося їм у страхітливім сні. А коли виходили з церкви, то серце їм задревіло з жаху. В притворі храму Божого стояв обдертий чоловік з довгою бородою і горячо молився. Юрі здавалося, що це Іван. Та приглянувшись, він пізнав паламаря Івана Дутчака що вже два роки крився по лісах від кари за шандара.

Паламар вийшов з церкви й оглянувшись боляко, став говорити до людей:

— Цісарське військо знов утікає перед москалем. Наші палять село за селом, аби москалеви не було притулку. Людий женуть на Веньґри на загибель і на затрату. Ви — як собі хочете — бороніться, або ні! Але я вже хочу вмерти. Лише вмерти за людей, як на їх шибеници. Аді, йду за село і як надійдуть, кинуся на них з оцею бідою і най мене стріляють.

Він показав з під поли сірака заржавілу стрільбу, яку тулив до себе, як дитину,

— Матінко Господня! — бідкалися газдині. — Це вже на нас іде кінець світа. Та хати будуть підпалювати, кажете? Та же ми не дамо! Все одно би вимирати!

— Коби ти, Іване, мав більше отаких люф,— заговорив Данило Петруків — то вже би варто й умерти, бо не булоби за дурно. А то з голими руками — гріх так марно давати своє життя!

Іван блиснув утішно очима.

— В мене є! Як тікали наші в осени, а потім москалі на весні, то богато тої зброї розгубили по стежках. Я призбирав їх сотку ще й десятя!

— Ий, га! То може щось бути! — запалав Данило. — Ми не дамо своєї кєрвавиці на поталу!

— Веди нас, брате, туди до свого магазину! — шепнув Юра, тай усі три пішли з села на полудне.

На другий день приїхали мадяри з приказом від команди:

— Забиратися в хатів тай рушати в дорогу!
Крики й лемент затрясли Ясеновим, мов не-
чайна буря. З хатів вибігали жінки з дітьми і зби-
валися по дорогах в рої, як перелякані птахи.

А над вечір надїхали дві фіри з бочками нафти,
а за ними п'ятьде ять драгонів. Палії приступили
від першу хату Пилипа Мочернюка. Газда впаі
хрестом на порозі й заголосив, а його відкрили діті
й жінка. Войки відкинули їх, як грудки на бик,
а Пилипова голова розкололася під ударом дра-
гонської шаблі на трое.

В тій хвилині впали з ліса ясенівські ме-
стники. Самі старі газди тай молоді хлопці, всіх
трийцять вісім, а на переді паламар Дутчак.

— Беріть мене, куйте мене! — кричав він не-
своім голосом, розчерплюючи голову першого
драгона своїм крісом.

Такого танцю не виділо Ясенове. Падали
драгони зі своїх коний, але й ясенівці стелили
трупом цісарську дорогу. Та на їх місце прибігали
другі й хапали за покинені гвери.

Коли осталося лише десять драгонів, вони
завернули назад і почвалили в Ворохту.

— Господи Боже, чи я не смію вмерти? —
кричав розпучливо паламар Дутчак, що стояв за-
кровавлений драгонською кровю, з розрізаним ли-
цем, але дужий і здоровий. — Та вони зараз при-
ведуть поміч і згину. Але ви, небожата, ховай-
теся тепер, хто куди може, бо ратунку не буде.

— Ні, ні, не смійте! — стогнав Юра, що
стояв без правої руки коло мертвого Данила. —
Не лишайте його, бо буде вам ганьба!

І здорові обступили паламаря, готові на все.

Та вже звечоріло і зайшла ніч, а драгони не
вертали. Натомість раптом на другім краю села
піднялася заграва пожежі.

— Зрада! Зрада! — крикнув паламар. Чи це
не твоя хата, Юро?

Юра побіг, спливаючи кровю. Але це не го-
рила його хата. То палало обійстя Івана Полотня.

кового й не було його кому ратувати. Згоріло все, як солома, ледво вратувалася Іваниха з дітьми. Та на щастя огонь не займив Юриної хати. Спепеліло лише иванове гніздо і обернулося в купу попелу. Ніхто не знав, як і звідки займалося.

А рано — замість драгонів — надіхали з Ворохти козацькі стежі. Побачивши побоевище й чуючи, як люди вратували своє село, чудувалися відвазі Ясенівців і дозволили поховати трунів, але зброю казали зложити со і.

Іваниха притулилася з діворою в Юри, в сінях. Та не довго. Першої ночі по пожежі, як діти заснули, а Іваниха думала про своє горе, раптом відчинилися двері й на порозі стала бородата тінь чоловіка.

— Свят-свят! — шепнула Іваниха, пізнаючи свого мужа, — чого твоя душа від мене бажає? Чи я не молюся за тебе, аби тобі було легше на другім світі?

Тм безмовна тінь приступила до Іванихи й вона задеревіла з переляку. А коли пробудилася, то було вже рано, і вона побачила, що лежить зі своїми дочками серед згарищ на своїм обійстю.

— Не ратуйте мене, добрі людоньки, бо небіщик того не хоче! — плакала Іваниха, розказавши Ялинюкам свою пригоду. — Бачите, він в ночі переніс мене й дітей сюди і я звідси не рушусь, бо буде напасть мені й вам.

СВІЖА МОГИЛА І ШИБЕНИЦЬ

І знову скувала зима високу Чорногору ледами і присипала Ясенове білим пухом. І наче зморозила ледом увесь світ, такий він був непривітний і німий. Замість давних білих листів і карток з воєнними візерунками загощували в село в ряди — годи тільки цидулки Червоного Хреста, а на них коротка вістка: „Я здоров. Адреса моя така...“.

А весною, як ще тільки почали рушати перші леди на теплицях, дійшли до села глухі вісти про якісь великі й вечувані зміни у далекім світі. Люди почали шептати, що ніби то московського царя скинули з престолу, що царське військо бунтується й не хоче далі битися і прагне загоди з нашим.

Дальші події потверджували ці дивні новини. Через Ясенове стали переїзджати російські трени на схід, знак тому що москаль зачинає відступати. Ще кілька тижнів вовтузилися сюди й туди, на фронт гнали самоходами якісь міністри і головачі нової Росії, просили й грозили, та нічо не помагало. Салдати кидали зброю й глумилися зі своїх офіцерів. А далі почали ставитися до них, здирали з них срібні ковніри й толочили ті знаки ногами.

— Ого! Вже це войско не виграє, що береться до своєї старшини! — шептав людям старий Максим Сотуга, який мав два медалі за Боснію.

І не виграло. В тиждень по Зелених Св'ятах втікали через Ясенове останні московські стежі а п'яні воюки кричали до гуцулів:

У нас тепер свобода! Царя нет, офіцеров нет, кінець войн! Отак і вам надо зробити зі своїм Францішком!

Ясенове бентежилося такими словами й тим усім, що бачило на власні очі. З остраху перед великими новинами вміло й ховалося по хатах і серед таємного шепоту ждало своїх.

До Юри Ялинюка прибіг якось пополудню паламар Дутчак, що за москалів ходив собі свободно по селі й сказав:

— Збирайся, безрукий сиротище, мусимо втікати з ними! Ти гадаєш, що Австрія подарувалаби тобі тоту битву з драгонами? Так би тебе повісили, як і мене. Збирайся та підемо, аби пережити, бо мені здається, що й тут будуть великі переміни, то може Бог дасть вернутися ще в своє гніздо.

Юра махнув розпучливо лівою рукою й сказав:

— Деж мені, каліці, діватися? Хто мене прийме й поратує без правої руки? Тай як мені лишати жінку й дрібні діти? Я волю сам повиснути, аніж малиби їх за мене карати!

Юриха заголосила над сплячим Ільком, а Дутчак шептав до Юри:

— Я тебе, брате ти мій, не силюю. Але мене гризе сумління, що я тебе до того лиха привів тай раджу тобі ратуватися. Цим сиротам тут не скажуть нічо, бо ще десь твій Василь воює за цисаря тай ментелі має, то будуть уважати. А в тім, реби — як сам гадаєш у своїй голові.

В тій хвилі до хати вбігла Настя Яворукова з білим письмом у руках.

— Від Василька письмо, але не з Червоного Хреста! Читайте!

Паламар вхопив письмо і почав шлябізувати:

„Кохані тату тай мамо! Я вже не австрійський вулан, але український козак. В осени впав

118 Я у полон і пішов на Сиберію, а тепер тут отворилася свобода усім і наша Україна повсталася. Я в Києві, пристав до полку Мазепи, бо тут є наше войско і наше право. Якби ще Австрія займала Ясенове, то Ви, тату, тикайте сюди, аби Вас За мене не карали...”

— Га, як так, то нема ратунку, Палагно! — застогнав Юра, перериваючи паламареві читання. — Най тебе з дітьми хоронить Мати Божа, а тепер мушу вас покидати!

Важкі сльози спливали по його пооранім лиці. Він притулив жінку так щиро, як бувало ще парубком, до своїх грудий, поцілував сина в чоло і як стояв, тай вийшов з паламарем з хати, лишачи рідне гніздо у морю сліз.

Вони пустилися напрямці до Ворохти, де товпилися московські обози, що втікали на Делятин. І коли вже були за селом, раптом дійшов їх ззаду голосний діточий плач. Юра оглянувся й закаменів. З далека пізнав свою Марійку, що бігла як куля і голосила. А хто це простує за нею великими кроками? Старий високий дідуган, з палюгою в руці, в латаній свиті, борода по пояс. В тій хвилі, як Юра обернувся, дід став серед дороги, а донечка підбігла далі, аж добігла до батька.

— Тату, куди ви тікаєте від мене? Цей старець сказав мені, аби я вас завернула, бо згинете в дорозі! Ходім до дому, бо на полонині вже наші!

Юра не міг промовити слова. Він оглянувся за нещасним Дутчаком. Паламар утік далі і зник на скрутій дорогі. А старець стояв, як камінь. То Юра перехрестився, підняв заплакану Марійку лівою рукою і пустився йти до діда. Та коли вже був на кілька кроків перед ним, дідо зник, як сонне видиво.

— Гай діється Божа воля! — шепнув Юра,
— Як ти мною ще опікуєшся, я мушу тебе слухати!

І пустився з Марією в село. А відчинивши двері своєї хати він побачив, як малий Ілько рвавсь від мами кудись на двір і кликав розпучливо диточими устами:

— Тату! Тату!

Та побачивши тата, він втихомирився і припав до його руки.

— Вже вас, мої любі, не покину! — сказав тепер Ялинюк, пускаючи Марійку з руки. — З вами хочу погібати!

І того вечора ввійшли в село мадяри. А до світа впали до хати два шандари, впerezали Юру в ланци і повели до Жабя. Та коли вивезли за село, Юра раптом захитався, побілів як полотно і впав шандарам під ноги. Вони копали його й підіймали на ноги, та він падав, як труп, як мертва глина.

Шандари радилися, що робити. І раптом доглянули, як з ліса вийшов якийсь бородач, несамовито блискаючи очима, з лопатою в руках.

— Ти Іван Полотняк? — запитав старий жабівський комендант. — Копай свому сусіди яму, ми мусимо його поховати! І будеш нам свідком, що він умер не з нашої руки. — Бородач не відповів ні слова, лише взявся до роботи. За кілька хвилин була могила готова. Шандари кинули Юру в яму, а Іван зарив його в землю і накривши ріщам, зареготався божевільно й зник у лісовій гущі.

Шандарам стало волося дуба й вони пішли до Жаб'яго, як не своїми ногами.

А за тиждень прийшла в Ясенове страшна вістка. Мадяри полонили в Ворохті російські трени і зловили там паламаря Дутчака. Його повели до Делятина і там повісили коло саліни.

Та що сталося з Юрою, ніхто не міг сказати. Не знали цього й його жінка ні дочка, що пропадали в сьозах. Лише дивувало їх це, що малий Ілько втихомирився й не питав за татом. І вівчар Семен не говорив про це ні слова, тільки дивився на Марійку з гірким жалем, а на Ілька з повагою. Здавалося, що він знав якусь тайну, та невідома сила замкнула йому уста.

ВЕЛИКА РАДІСТЬ І ВЕЛИКА ЖЕРТВА

... Ти все ще йдеш вірно за мною, любий мій камрате, невтомний мандрівнику? Ти болісно сти-скаєш свої спрагнені уста і гамуючи кров свого серця, що раниться так, як твої стопи на нашій дорозі. Але ти йдеш за мною. І хочеш бачити далі те все, що ще побачимо.

Та настали тепер добре свою душу і вдягни свою грудь у залізні обручі. Бо такі може вона тріснути від того, що зараз стрінемо на своїй мандрівці. Ти побачиш таке, що мені й нема слів про це говорити. І якби хтось дав нам два золоті пера, тобі одно, а мені друге, і казав нам записати це все у великій книзі, то і пера потупилисяби. як острій джаган до граніту, — і книга та булаби така важка, що земля розпаласяб під нею і випалаби зі своєї відвічної дороги.

Ми не годні цього описати, що зараз віді-беться в наших очах і серцях. Нехай це зроблять великі чарівники, що живуть у безвістях Кострічи і в Довблшевих коморах. Вони прийдуть по нас і доповнять це, що переходить наші сили. А ми тільки торкнемося великих дій, що стоять на нашій мандрівці, мов стіна, що лучить давне з будучим. Так торкнемося, як буйні вірли високих смерік своїми крильми, і перейдемо біля них, як пере-ходимо здовж стип Говерлі і тільки оком, раз-два, сягаємо її вершка. бо ноги не можуть нас утом-лених туди піднести.

Що перша дія — велика радість:

Стий твердо, брате, над Ясеновим і слухай! Нині п'ятниця. А за тиждень буде свято Дмитрія. Цю п'ятницю запишуть чарівники золотими перами в свої книги під роком Божим 1918.

Що чуєш? Дзвони — дзвони—дзвони. Тримбіти — тримбіти — тримбіти. Пісні — пісні — пісні.

Ясенове встало і вилягло на вулицю. В село заїхали військові самоходи. На них вояки, закосичені жовто-синіми стрічками, а на шапках їх золоті знаки князя Володимира й Осьмомисла.

Тризуби і льви. Тризуби і льви. І Архангел-Михайл між ними.

Старий вїт Гапчук, що укривався цілий рік по лісах і дебрах, як тровлений звір, виходить з хати, цілується з військом і говорить до людей:

— Бог змилювався над нами, братя-гуцуліє! Оце наша власть і рідне військо! Це наша Україна! Вже нема цісаря, вже нема Австрії ні мадярів! Жаден приبلуда немає над нами права. Ми від нині самі собі господарі на своїх горах і долах.

А потім говорить гарний молодий стрілець: „Громадяни, братя-українці! Цей день, нинішня осіння п'ятниця, є першим днем нашої волі! Та на наше добро чигають зависні сусіди. Мусимо тої волі оборонити. В нашій Столиці зачаївся воріг і вже тече кров. Хто вертається з вас з тих фронтів, нехай ще не кидає зброї, бо маємр тепер нашу рідну війну за своє право. Приставляйте до нас, молоді хлопці, у кого сила й охота, бо за своє солодко боротися і не гірко вмирати!“

І зароїлося від гуцульської молоді коло церкви. Збираються чети і сотні. Виступають команданти:

— Позір! Руш! У бій за своє право!

І світяться сльози радості в очах старих дідів і бабів, а вїт Гапчук аж горить та всему ладає.

— От, сиротище Данило не дїждався тої хвилі! Тай Юра пішов за ним, пропав, як камінь, мабуть і він у сирій землі...

А як самоходи виїжджали з села, а за ними рушили чети гуцулів, раптом ізза церкви вибіг вівчар Семен.

— Заждіть на мене, камрати! Я йду з вами!

— А на когоч ти лишиш Юриху тай сироти? Таж ти їх опікує: — промовив вїт.

— Бог воскресив мого газду, так, як нашу Україну! Аді, він іде за мною!

Люди глянули й ахнули з дива.

За Семеном поступав Юра Ялинюк білий, як полотно. Підйшов до людей тай промовив:

— Бог добрий нам, Ясенівцям, аби такий був і всім нашим братам! Аді, я встав нині з сирої могили! Не зневірюйтеся в Бога Отця і в найважчій годині!

І заколисало Ясеновим радісне диво.

А що друга дія — велика жертва:

В велике народне весілля почали скоро влітатися жалібні пісні і похоронний зов тримбіти.

Непрошені гості з поганими духами чужого світа увійшли в весільну хату і розсілися за столом до нашого короваю. І ми не одоліли їх.

Столиця впала в день святого Михайла. Чи Ти не був нашим святим, Архангеле? Чи Тебе не носили наші лицарі на своїх білих чолах з львом і тризубом? Чому оставив нас еси?..

Звершилося.

В червни, в суботу, святочну зелену, пропали рідні знаки з Ясенового.

Село заніміло з болю й засмутилося. А над селом почорніло небо й звіялася нагла буря з громами.

А понад вечір, коли втихла буря, забігла в хату Марійка, що пасла вівці в полонині, тай заголосила.

— Тату, тату! З Воронянки надійшли якісь вояки. Такі в ненаших шапках, тай не по нашому бесіднують. І зловили мені ягничку тай зарізали

124 й розложили ватру. Тепер її печуть. Вівці розбіглися по полонинах,—а мене хотіли бити й нагнали.

Юру заболіло серце. Він схопився й побіг крізь росистий дощ горі щовбом на полонину. Здалека побачив, як біля його кошари палала велика ватра, а довкруги огню сиділи темні тіни вояків.

Один з них ніс до гурту ще другу, свіжо зловлену ягницю. Юру піднесла розпука. Він підніс обчімханий локоть правої руки і закликав:

— А Бог би вас карав, напасники, за нашу кров і за наше добро!

Вояки оглянулися й спершу не знали, що він говорить, та коли Юра біг просто на них, одиноким схопився й замахнувся крісом.

В тій хвилі блисло в облаках і голосний грім заглушив Юру й повалив його на землю.

Коли він пробудився, була погідна ніч. Над ним схилився старий Гапчук і шептав:

— Добре, що ти живий, брате ти мій! Вставай і ховайся, бо в селі повно їх вояків. Зараз прийдуть сюди, хоронити свою патрулю. Диви, як Господь їх нарядив своїм громом. Аби не гадали, що то ти зробив.

Юра піднявся і глянув довкруги. Шість чорних трупів ворожих вояків лежало, мов пригорілі поліна, довкола вигаслої ватри. Коло них лежали кріси, мов пусте ломачча. Юра не питався нічого, тільки згорнув стрільби, завадав собі їх рукою на плече і пішов у Дебру. А вийт побіг у село важко зітхаючи й мовлячи молитву.

І ще тої осені прийшов якось лист до Юри Ялинюка не поштою, але з рук до рук, через добрих людей. Марійка читала рано на Дмитрія:

„Чесний газдо тай ви, газдине, Слава Ісусу Христу! Пишу се письмо з України, з міста Виниці. Тут гине багато нашого народу на тифус. І я вже слабував, але мя Господь хоронив від смерти, то тепер другим помагаю. А за Вашого Василька тепер не знаю. Вдився з ним ще під

Львовом, як ми наступали на цегольню, а він був нашим четарем, а від тоді не знаю. Чи го неприя-тель заняв, чи може вже сирота небіщик, святі знають. А я Вас не забуваю тай згадую красно. Тай клянюся Вам низько й до Марійки ся при-писую низьким поклоном тай до хлопця, Бог би з ним пробував. До скорого й милого зоба іння, а пише се Семен Попюк, стрілець і чети, 4 согни*.

Це письмо зморозило хату Ялинюків, як усе Ясенове зморозила люта зима. Не так морозами, як новим горем і жалобою по короткім весіллю.

На саме Різдво займили вїта Гапчука в ланцах аж до Станіслава і Ясенове лишилося без него, як сирота. Не було кому боронити села, не було кому заступитися перед напастю. Старі діди й жі-ноцтво і діти, тай дівчата, віддані на глум і нас-мішки нових панів.

Тай рання весна не принесла добра Ясе-нівцям. Принесла лише сумні листи з таборів, у яких писали ясенівські легіні, що „дають нам солені оселедці і спирають воду пити“

А Зелені Свята знову принесли новину. Зі сходу загуркотіло й зашуміло і чужа влада про-пала, як роса. Пішли нові вісти й зродилися нові надії.

А як уже на царинах і ділках відцвитає овес, на самого Спаса, рухнула селом вістка, що йдуть наші. Все село вибігло на щовби й дороги. І надїхали. І надїшли. Ряди за рядами, навіть було десять гармат. А між стрільцями й кілька ясенівських і Семен Попюк, якому Марійка при-несла їсти. А з ними старенький бригадир, сивий, як голуб. Пив студену воду з церковного джур-кала й відпочивав на порозі дзвінниці.

Його обступили зажурені ясенівські газди.

— Свого ми не вибороли і впали, бо проти нас перевага в десятеро. Але не падайте на дусі. Наша кров зародить нове зерно зриву і ті, що прийдуть по нас, побідять.

— Господи, то ви йдете далі? Куди ви йдете?

— Йдемо за ріки й гори. Ми улягли перемозі, а за нашу землю б'ються знов дві чужі сили. Видно, що ще маємо за щось нести покуту.

— Докиж тої покути?

— Доки не буде єдності між нами. Доки один не пірве всіх за собою, доки не зникне ворожнеча й зависть між братами.

Старий бригадир встав і дав приказ до дальшого походу. Семен цілував Ялинюків у руки і став собі в ряд. Чети рушили на закарпатський бік. Бригадиреви підвели коня. Та в тій хвилі, коли він хотів скочити в сідло, відділився від гурту дитий малий хлопчина, підбіг до генерала й сказав, дивлячись йому в очі:

— Пане, візьми мене з собою на войну!

Бригадир зумівся, а потім усміхнувся сумно й сказав:

— Ти ще за малий, хлопче, до війни, тай мама плакалаби за тобою.

— О, мама знає, що я мушу йти на войну, бо наш Василь упав піді Львовом!

— Чи ти не є Ілько Ялинюк? — раптом запитався генерал, беручи хлопця за обі ручки.

— Я Ілько Ялинюк, а мій тато без руки, а мама все плаче за Василем тай Марія плаче, хоть я їй говорю, що, як підросту, то візьму її маму на руки.

— Ти візьмеш їх, любя дитино, на руки, візьмеш! Нехай не плачуть! Хто має такого сина, не сміє плакати. Ти всіх нас візьмеш на руки і звоюеш ворога огнем. Кров і залізо не розсудило нас з ворогом, а розсудить нас огонь твоєї мудрої голви.

Старий обняв хлопця, цілував його в чорні кучері й благословив хрестом руки, а його сиві вуси дрожали.

— Але ви візьміть мене трохи на коня! — тромовив Ілько.

Нарід зумівся і одні других питалися:

— Чиє це таке мудре, як старе!

А бригадир посадив Ілька на сідло і дав йому поводи в руки. Кінь рушив з легким тягарем, а їздець тримався просто і яснів у заходячим сонці, як ангел благої вiсти. Вояки ставали в поході і слъози ясніли їм в очах так, як і Юрисі, що дивилася на свого малого з радісною гордістю.

Цей малий їздець був їм тепер образом всего рідного скарбу, який лишали на поталу, на Божу ласку.

А коли за селом зсадили Ілька з коня і мати взяла його на руки й плачучи йшла додому, він дивився за відступаючим військом і говорив:

— Вони ще вернуться, ще вернуться, мамо. Коби я тільки вже був великий..

А на другий день донесли до Ясенового, що польське войсько відступає перед москалем. В селі не було ніякої влади, тільки була тривога на заляканих людях. Через Ясенове втікали якісь пани з жінками й з дітьми, втікали тою самою дорогою, якою вчора відійшли за гори недобитки рідні.

В одній колясі пізнали й пана Мікуліцького. Він їхав з сестрою і з синком. Став серед селана попас.

— Викапаний Ялиноків Ілько! — шептали люди, поглядаючи на панича.

— А ви мені, люди, не мішайтеся до політики! Бо вас не будуть щадити. Гапчука повезли з Станіслава далі, хоть я заступався за ним. Тай Юрі перекажіть, аби мав розум. Тепер тут наше право і баста! Ми скоро вернемося!

А як вечоріло, їхав його повіз попри хату Ялиноків, так, як тому шість літ. Пан казав гнати коні, мовби його гризла совість, що не вступає до цієї хати, в якій виплекався його одинак на молоці Юрихи.

Та коли переїхали чеську границю і стали в першій селі на ніч, пан засвітив у повозі і задержів. На перині, розстеленій у його ніг було лише

128. порожнє місце по хлопцеві, який ще в Ясеновім
— положився спати коло своєї тети. Мікуліцкі зачав
кричати, що хлопець випав з повозу й загубився.
Але раптом прошибла його одна думка і він мов
занімів.

І він не помилися. Коли за два місяці вер-
тався додому і став з повозом коло хати Ялиню-
ків, на подвір'ю бавилися два хлопці, такі подібні
до себе, що пан пізнав свого сина знову тільки по
правім оці.

— Я не твій, тату, я не твій! — плакав па-
нич Стефан, коли пан силоміць всаджав його до
повозу.

Ці слова заболіли й засоромили Мікуліцкого,
а коли хлопець рвався далі, втікати до Ялинюків,
він звязав хлопцеві ноги, кинув його, як барана,
на поміст повозу — і так казав гнати на Ворохту.

ОБРАЗ КНЯЗЯ ЛЬВА.

... Отак ми, любий побратиме, глянули на хвилину в очі Великого Сонця, а потім крадьки відслонили рубець страшного образу невдачі й лихоліття, щоби не виплили нам від плачу наші очі і щоби від болю не розірвалося наше серце.

А тепер одним скоком досвідченого мандрівника майнемо через глибніть одної дванайцятки років і щойно тоді продовжати мемо дальшу путь. Бо в тій глибині є стільки людського горя й сліз, що ми моглиби потонути в ній на віки. А нам же призначено поребути ще довгу дорогу і глянути на такі тайни, які мають нас піднести і насталити, а не звалити з ніг.

Не сміймож затроювати душі й віри давними образами, страшними й жалібними, але обтрясаймо порох з ніг, що ходили тернистими дорогами, вмиваймо ранньою росою очі, що оглядали сумні образи і шукаймо доріг до нового Сонця і великих дій!

Ось, ми стали в одній з бічних вуличок Коломиї, столиці Покуття. Коли ми сюди прийшли, то тільки тому, що ясенівська зірка світила нам дорогою і казала нам спрямувати сюди стежку нашої мандрівки.

Це вже пізний зимовий вечір, два дні перед великим святом, Різдом Христовим. Ти бачиш, що у всіх цих скромних міщанських домах уже пога-

шені світла. Світиться ще тільки в одній кімнаті, низької хатини, перед якою стоїмо оба, присипані снігом з голови до ніг. Вікно хатини закосичене ледяними цвітами, та наше око бистре, зчккло дивитися в неодну тайну, тож пробеться і крізь ледяні писанки на шибax.

Ось! На столі лампа і багато книг. А за столом? Молодий вісімнадцятилітній школяр-гімназист, рослий і стрункий, тільки лице його бліде, а очі відриваються хвилями від великої книги й дивляться з лагідною тугою на замерзле й зав'яне сніжним пилом вікно. Правда, що ці півні очі і ці чорні кучері нам звідкись знайомі? І ця повага дитячих ще очей і цей тихий усміх, який чомусь появився тепер на хлопячих устах, і цей бистрий огонь, що блиснув чогось в його зіницях, — це ми десь бачили і це нам знайоме.

Та не гурорім! Хлопець читає пильно велику книжку і вдивляється цікаво в численні образки, що є на кожній сторінці.

І раптом його зір упав на один образ і вплявився в нього, як зір вірла. Він встав, дивно якомсь зворушений, дивиться в образ в друге і в третє, знову й знову, протирає очі, і тре чоло, ніби хоче щось пригадати. дивиться кудись в далечинь, ніби викликує в пам'яті образи з давнього минулого, не з цього життя. Це томить його так, що роса виступає на його білім чолі, він паде знесилений на стілець і вперто дивиться в вікно, ніби жде, з певністю, жде когось з дороги.

І він добре прочуває, коли тепер жде собі дивних ... відин. Чуеш, брате? Десь на скруті вулички раптом заскрипіли чийсь кроки по морозній дорозі, вони зближаються, ось, до хати підходить засніжений подорожний. Чи не в гуцульській шапці і в байбараку з китицями і в тонконосих постільцях? І чи не бачили ми вже десь цього білого, ясного лица, марного та поважного? Правда, ми знали це лице ще в молодого хлопця, ми стрічались з ним нераз від 14 до 20 року його життя.

а тепер він уже має трицятьдва а журба й лихі пригоди постаріли його на сорок, але це той самий, ми пізнаємо його!

Дивися. Він виймає якусь карточку, читає її і придивляється числам домів, що маячіють у п'ятми. І станув коло цієї хатини і ніби знятий радістю, бадьоро підійшов до дверей і голосно застукав палицею.

А молодий хлопець і не питає, хто це, тільки схоплюється й вибігає й відчиняє двері нарозтвір.

— Семене вівчарю, то ти?

— Ілька, чесний мій легію!

Тай оба кинулися собі в обійми.

— Двадцять літ ми не видалися! Ти лишив мене ще дитиною! говорить хлопець, ведучи старшого в хату. — Деж я тебе нині міг сподіватися з чужини! Але я ждав тебе тепер і ти мусів прийти! Кажі, які новини!

— Учора я прибився з Праги до Ясенового. Давних своїх газдів і не пізнав, так постарілися, як голуби. А Марія гожа — гожа дівка! Та тебе хотів я видіти найскорше! Мені сказали, що ти ще не приїхав зі шкіл. А я пішки, ще в ночі майнув до Коломиї, ішов цілий день і найшов тебе!

Семен раптом став і заговорив з тиха;

— А може я — не повинен — таж ти вчений у таких школах Бог тобі дав талан — а я простий вівчар — може ти — може ви! —

— Семене дорогий! Не говори так! Я тужу й жду тебе, як брата. І за такого мене май!

Тиж мій опікун на рівні з моїм батьком! Я знаю все!

— Ах — правда! — заговорив майже шептом Семен, з увагою й любов'ю придивляючись до Ілька, тож десять літ уже тобі давно минуло. — Чи був батько з тобою там — у — Дебрі?...

— Був, Семене, був! — заговорив і собі пошепки хлопець, — і говорив мені все про тебе і про того — про того таємного діда. Слухай! Я довго ждав, коли його побачу, та минали роки

122 і я не бачив його нігде і вже почав сумніватися, чи це вам обом не снилося... Але раз, недавно, тому рік, я побачив його! Слухай. Я їхав на Роздво до дому, отак, якби тепер. Приїхав до Ворохти, а тато були слабі — а тут велика сніговія і ніхто по мене не вийшов на стацію. Я пустився йти сам у Ясенове, а то ніч. І на роздоріжжю, за вузкою залізницею стрінула мене череда вовків. Уже мені засвітили їх блискучі очі і я хрестився на смерть. Перший з отари підбігає до мене і скалить зуби, а тичня за ним. Ще два кроки ділили його від мене. І раптом — слухай — передімною заяснів огонь, не ватра, але велика ясність, що вдарила десь з під снігу і леду, але така осліплююча, як чотири сонця. Вовки завили й почали відступати. І коли зникли в лісі, огонь зник а передімною стояв старець. — „Добрий вечір! — кажу дзвонячи зубами. — Ви діду вратували мене! Спасибі вам. Чи йдете до Ясенового?“ А він не говорить ні слова. Тоді я тремтючи кажу: — „Чи ви, діду, може той старець, той, що там — у Дебрі...“ — „Не трать таємних слів і не губи їх по сніговицях!“ промовив він тоді до мене. „Лише думай одно: Вогнем, вогнем відженеш вовків від себе! І не бійся нічого, лише слухай знаків від мене і від тих, що я їх поставив тобі по обох боках!“

— Отак сказав тоді старець?

— Отак сказав і пропав... Але ти змерз Семене, і певно голоден?

— Ні, я не голоден, тай нема коли їсти! Я прийшов тільки по тебе, аби ми оба разом їхали до дому. Зараз їде коля до Ворохти. Збирайся й підемо, бо дома ждуть тебе і виглядають.

Ілько почав ладитися в дорогу. А вівчар приступив до стола і глянув на книгу.

— Цю книгу, Семене, візьмемо з собою до Ясенового. Це „Історія України“. Її читати на святах.

133 Він приступив, щоби взяти книгу й сховати в подорожню скринку — та глянувши на Семена, зумівся з дива.

Семен дивився на той сам образок, який перед хвилиною так дивно вразив і зворушив Ілька, — і було пізнати, що не менше вражає він і Семена.

— Що тобі Семене? — запитався зворушено Ілько.

— А це хто на цім образку?

— Це наш давний владар України, що княжив тому шістьсот літ а столицею був йому Львів. Це князь Лев.

Тоді Семен звернув свій погляд на Ілька. І як тільки їх очі стрінулися з собою, вони оба рівночасно почали наче пригадувати собі давню якусь пригоду, що разом її пережили. І здавалося їм, що вони вже десь раз бачилися отак зі собою і що їх лучила дивна, незрозуміла їм тепер звязь чи дружба, чи братня любов. Цей спогад почав тліти у їх серцях ніби слаба іскорка в полонинській ватрі — їх руки ніби без їх відома злучилися і дружно стискалися і ніби секунду жили вони в свідомості давним життям і забули за все, що діється з ними тепер, в оцій хвилині.

Та спровола почав цей спогад розвиватися наче ранішній сон, їх очі почали бачити теперішнє, їх руки розлучилися і за хвилину вони були знову собою, навіть не пригадуючи, що з ними було перед мінutoю.

Коли оба всіли до поїзду, побачив Семен в протилежнім кінці вагону молоду дівчину—шклярку, що певно також їхала до дому. Гарна русьвєнька головка глянула на них, та чомусь в тій секунді залякано відвернулася, стараючиє дивитися у вікно. Семен приглянувся їй уважно й сіпнувши Ілька за рукав, раптом шепнув:

— Чи це не Іванова дочка?

— Де? — запитався з острахом Ілько. — Так, це вона, Іванова Юстинка. Ходить тут до школи і тепер іде до дому.

— І ви не знаєтеся? — питав Семен.

— Ні, не сміємо! — сказав твердо, але якось з жалем молодий хлопець. — Ми не сміємо й говорити з собою. Між нами стоїть тїнь її помершого батька.

— Але чи він померший — сказав по хвилі Ілько — того я також не знаю. Всі говорять в селі, що він умер ще тому п'ятнайцять літ і його грїб показують на цвинтарі, але я бачив його на власні очі, тай оця Юстинка бачила його. Ми мали вже по десять літ і ходили до школи в Ясенівім. Я любив бавитися з Юстинкою, а Юстинка зі мною. Ми і вчилися разом у саді. Аж раз, коли ми так сиділи на воринню й читали якусь книжку, десь з Березового надбїг старий бородастий дїдуган, тїльки в одній сорочці. Він зловив ворину, на якій ми сиділи, сїпнувши нею, переломив її на двоє й ми попадали, вона на свій бїк, а я на наш. Юстинка заголосила з переляку, з хати вибїгла, її мати а побачивши старого, — почала хреститися й говорити: — „Ви діточки не смієте разом бути, оминайте себе бо, аді, небішчик, Юстинин тато того собі не жадає“. А страшний старий погрозив мені страшно мертвецькою рукою й завернув у ліси. Його образ бачу все перед собою, коли стрїну де Юстинку, і не смію до неї приступити.

Семен слухав Ількових слів і посумнів, бо жаль йому стало дітїй.

Він пригадав собі ту ніч, коли вони оба з Юрою увільнили Івана з могили, і думав собі: — На що він привернув його до життя? Аби мучив себе і невинних дітїй? А може так повинно бути? Може Івана воскресив на дальшу покуту, гак, як Юру, його газду, на дальше життя?...

В Делятині стояв поїзд чверть години. А коли вже рушав, у тїй хвилині відчинилися двері

загону і ввійшов якийсь стрункий молодий хло-¹³⁵тець у подорожнім панському футрі, в баранковій шапці на голові і з рушницею в руці. Очі подорожних звернулися з цікавістю на нового гостя, а коли Семен і Ілько глянули на його обличчя, вони зумілися з дива і рівночасно поглянули один на другого, ніби питалися: — Чи це дійсність чи сонна поява?

Лице панськуватого молодця в шубі було точ-в точ таке саме, як в Ілька, тай по постаті його було пізнати, що він Ільків ровесник.

— Стефан Мікуліцкі! — шепнув дивно зворушений Ілько до Семена і повернувся на бік так, щоби ровесник не пізнав його. Ним заволоділо якесь заклопотання і мало що не острах, стріну-тися й говорити з тим, що разом з ним годувався молоком його рідної мами.

Та це не п могло.

Молодець, ніби ведений таємною силою, перейшов цілий вагон і сів напроти Ілька й Семена. Та в тій хвилині він глянув на Ілька й встаючи за місяця, шепнув і собі з відгомоном певного збен-теження чужою мовою:

— Ілько Ялинюк! Чи пізнаю?

— Пізнаєте, то я! — сказав якомсь чужо Ілько.

— А чому ти кажеш мені „пізнаєте“? — дивувався панський син. — Таж ми — таж ми ніюи брата. Твоя мати — я знаю все... хоч мії тато тайть це передімною, але мені говорили про це люди... Тай сам я маю про це свій спґгад. І з очий і з лиць наших видно, що ми дуже були близькі. Я навіть знаю, що я ріжнюся від тебе тільки правим оком... Хіба ти не пізнаеш мене.

— І я це знаю — хто є мені Стефан Мікуліцкі, — але... але... ми чужі... ми не браття... Ви самі заперечуете це, коли говорите до мене нерідною мені мовою...

— Ах, так! — скривився панич. — Тому я не можу бути тобі близьким ані приятелем?

— Ви можете бути мені тільки ворогом! — заговорив з жалем Ілько. — Ваша мова нагадує мені тільки кривди й неправди, які накоїв і коїть мойому народови той народ, що говорить так, як ви.

— От, як, шепнув дивним голосом Стефан Мікуліцкі, — вдивляючись у вікно, вкрите льодом, за яким шумів морозний вітер. — А мені снилося — мені снилося цієї ночі в Станиславові — не так... І я гадав, що буду мати в Ясенові товариша до ловів. І тому я самохіть утік з дому, користаючи з того, що мій батько вибрався до Львова...

Ілько не відповів нічого, старався нечути дальшої бесіди Стефана і сидів мов на шпильках, нетерпеливлячись, що поїзд так поволи їде до тої Ворохти. Йому самому було дивно й прикро, що він зледенив таким холодом ту несподівану стрічу з молочним братом, та одночасно почував, що він чомусь не може, не може бути приятним до нього, хочби і старався. Не може, хоча відчуває притім навіть такий жаль, начеби цей Мікуліцкі був йому до недавна щирим другом і братом і раптом вони смертельно погнівалися.

Ілько схилився Семенови на плече і ніби старався дрімати. А Семен, що за цілий той час розмови хлопців мовчав і глядів пильно на Ілька, ніби був на сторожі, обняв його ніжно рукою і пригорнув до себе.

Так їхали з пів години а той час видавався їм роком. Ілько замкнув очі й старався забути за ту стрічу. І по паничеві було видко, що він боліє. Хвилину сидів і вперто вдивлявся в вікно вагону, потім виймив якусь книжку і старався читати. Та коли це не йшло, він встав, надягнув шубу і взяв стрільбу, ніби мав уже висідати. Та може й хотів він вийти з вагону і стати на сходах, бо не кажучи ні слова на прощання, звернувся до дверей. Та ступивши кілька кроків, він раптом став по середині вагону, серед лавок і його лице зайшло горячим румянцем. Його очі вгляділи ру-

дзвю головку дівчинці задумана Сидла сама біля вікна недалеко дверей і ніби слухала голосного шхру і стукоту коліс.

Стефан підійшов до неї і мовчки сів напроти. І хоча не відривав палких очий від її білого личка і льняних космиків, що спадали з під шапочки, та не смів промовити й слова.

А дівчина глянула на нього раз і другий по її личку перейшла нагла філя зворушення й їди ваня. Та глянувши у той бік, де сидів Ілько й Семен, вона якось болісно стиснула уста й відвернулася до вікна, ніби скриваючи чарівний блеск своїх очий перед цікавими подорожними.

Коло двірця у Ворохті ждали тільки одні гуцульські сани, запряжені одним чорним коником. Коло коня стояла молоденька гуцулочка. Вона тупала ногами, вбутими в постільці і грубі червоні онучі, і приговорюючи щось до свого коня, тулила до його гриви й голови свою головку, і грілася так подихом мудрої звірини, бо мороз ти нув добре а дівчина їхала нині кілька миль і ждала вже з годину.

Коли заїхав поїзд, дівчина підбігла до перону і за хвилину впала в обійми русявенькій панні і обі зашебетали ніби дві ластівки. І по тих голосах звучних, як соплка, і по тих білих лицях і жовтих космиках волося, що спадали їм на чоло, мож було пізнати, що це рідні сестри, хоча одна була в гуцульським байбарачку, а друга в мійським плащуку.

Ілько й Семен висідали з вагону вслід за Юстинкою, та нарочно лишалися по заду й повели йшли чере? ждали ню. А молодий Мікуліцкі перегнав їх і підійшов на дорогу слід у слід за дівчиною. Він розглянувся, а побачивши тільки одні сани й тих двоє дівчат у таким дружним привіті, він по хвилі надуми приступив до Юстинки й скидаючи шапку, заговорив:

— Ласкава панно, коли ви їдете в сторону Жабйого, то чи не візьмете мене ласкаво з собою?

Юстинка раптом посумніла й дивлячись на збентежену сестру і на Ілька, що саме тепер виходив з Семеном з ждальні, відповіла:

— Коли ви, пане, до Ясенового, то ми приймилиби вас, тільки не знати, чи наш коник подолає нас підвезти, бо ми вже маємо намічених гостей... Правда Явдошко?

— Ах, вибачайте, я не знав! — сказав Стефан, глянувши на Ілька й Семена. — В такому разі я виберуся пішки. В мене однаково є стрільба!

— Ні, пане Мікуліцкі! — озвався в цій хвили Ілько, — ви можете сідати на сани, бо ми їхати не будемо.

— Ільку! — сказала благаюче Юстинка. — Таж сани виїхали й по тебе, а Семен мабуть ішов добу пішки з Ясенового до Коломиї!

— Ні, Юстино, я не сяду, — перечив Ілько — не могу наражувати тебе на лихо.

— Прощавайте!

Ілько й Семен рушили оба в дорогу а за хвилину перегнали їх сани, дзвонячи калаталом по битій дорозі.

За яку годину прибули оба на роздоріжжя за Ворохтою і стали здивовані. В далечині перед ними серед снігової поляни чорніли сани а з саний доносилися тривожні оклики й плач дівчат. Залунав стрід, один і другий, та сани не рушались з місця; вже й оклики жаху втихли, тільки кінь іржав несамовито і форкав серед таємної тиші.

Раптом, з перед саний донісся до них протяжний вий. Ілько й Семен догадалися, що це, і чим дуж пустилися вперед. І коли добігли до санок, побачили все. На пятьдесят кроків перед санками чорніла тічня вовків, що заступили коневі дорогу. Вовки збиралися в щораз більшу череду і готовилися до скоку.

Обі дівчини лежали, зімлівши на санах, а Стефан говорив уриваним голосом:

— Я стрілив двічі — вони відступили, та зараз вернулися назад. Мені руки дрожать і я вже не буду стріляти. Нате вам стрільбу!

— Тут стрільба вже не допоможе! — сказав Ілько, не приймаючи рушниці.

В такому разі ми пропали! — зжахнувся Стефан Мікулиці.

Божа воля! — сказав вівчар Семен. — Я свічу сірник: може розложимо ватру.

Він виймив сірники і черкнувши один, сіпнув із саний клопоть соломи і запалив його. Солома спалахотіла, вовки завили, але не відступалися.

Стефан попав у розпуку. Бачучи, що солома гасне і досвідний вівчар блідне, він одним рухом скинув з себе шубу і завісив над полуміню. Та шуба не займалася, а вовки рушили вперед.

Тоді Ілько увесь спаленів, наче та ватра і миттю пригадав собі минулорічне чудо. Чи не на тім самім місці зайшли були і йому вовки дорогоу? А коли той уратував його чудесним способом, то на те, аби він в рік потім гинув?

Ілько зажмурих очі і коли всі задубіли зі страху, пустився бігом до вовків.

Раптом, на яких десять кроків перед тічнею, під його ногами щось тріснуло і з під снігу бухнув сніп осліпляючого блеску. Той блеск ніби пройшов цілого хлопця і він став отак, мов горючий корч, ясніючи, як неземна істота.

Вовки завили щераз, їх сила заломилася і вони почали відступати. За хвилину зникли в лісі.

— Їдьте далі! Щаслива дорога! — закликав Ілько, під яким в тій хвилі згас огонь, мов здута ватра.

Стефан мов у сні, вкрив дівчата шубою і займив коня. А Семен хрестився три рази й дивлячися з подивом на Ілька, не міг промовити слова.

— Дай руку, милий вівчарю! Ні одної твоєї ягнички не посміє тепер займити вовча паша! —

— сказав радісно Ілько, а його голос звучав, мов дзвін на лісовій дорозі.

В тій хвилі під лісом з права майнула якась чорна людська тінь. Тінь постояла секунду й здавалося, що ніби мовчки вклонилася подорожним.

— Ти видиш? — шепнув з острахом Семен.

— Виджу, брате, та не боюся. Коли що добре, то най іде ближче, а коли лихе, то чистий огонь спадить його на попіл.

Тінь зникла в лісі.

Уже видніло, коли Ілько з Семеном зближалися до Ясенового. Приспішаючи кроку, підійшли до хати і счудувалися.

На подвір'ю коло вориння стояла біла постать, з ніг до голови присипана пухким снігом. Вони підбігли до вориння, постать не рушалася.

— Марія! — кликнув блідий Ілько. — Нещасна дівчина, що вона робить? Замерзла!

В тій хвилі постать наче збудилася, відкинула на хвилю очі, скрикнула і безсильно впала Ількови на руки.

Він узяв її, мов заціпенілого голуба, і поніс до хати.

Ялиночка затопила в печі, поралася коло сніданку і не зводила очей з любого сина, одинокого. Що глянула на нього, то іскра радості й утіхи блиснула в її очах. Та вмить та іскра погасала і її лице, висохле, як скіпка, вгорталося смутком. Її любий газда Юра лежав на постелі й не міг рушитися. Догарав, допалювався, як те дубове поліно. Вчора був священик і приготував його на той світ.

Ілько поглядав зі смутком на батька і не відступав від сестри, що поволи приходила до пам'яті.

— Ото, таки діждалося небожа, що ти, Илечку, взяв її, на руки! — говорила Ялиночка, сумно всміхаючися. — Та вона собі це в тебе заслужила. Вона вибавила тебе на своїх руках! А цієї ночі.

десь коло півночі, **будиться**, подає татови води тай ¹⁶⁴ каже свій сон. **Що ніби ти** десь ідеш лісами, а вовки тобі заступають **дорогу**. Та не сам ідеш, але ведеш нам ще **чесних** гостей. І ніби вовки на вас наступають, а ти простяг руки, а тобі з пальців **бухає** огонь! Вовчнн вие і тікає у дебри, а ти йдеш далі в **тім** огни. „Що значить той сон?“ питаєся Марія. — „**Мамо**, ади Бог не дав якого лиха, аби Ілько зайшов **щасливо!**“ А тут на мене поти бють, та не кажу й слов. А батько стогне **тяжко**, аж ляк збирає. І так я заснула і не чула й не виділа, коли дівчинище побігла з хати тай, аді, **біднятко**, булаби замерзла!

Ілько розповідав свою нічну пригоду, а мати хрестилася й ломила руки. А Марія слухала і озарена **щасливим** усміхом, тримала брата за обі руки. Хорій Юра не промовив слова, лише гладив сина своїм **батьківським** оком, в яким ясніла сльоза гордої **втіхи**. Він не болів і не терпів уже.

А коли з полудня Юра заснув, а Марія **підвелася** з постелі й сівши за столом, дивилася з Семеном у велику книгу, яку брат привіз з міста. Стукнув хтось у **двері** і на **порозі** став Стефан Мікуліч з рушницею на **плечі**.

Юриха **скрикнула**, дивлячись **здивовано** на подобу свого сина, а Марія **занежено** перегорнула жмут карток і поклавши **руку** на тій сторінці де був намальований князь Лев, **вділялася** в того, якого вона також носила на **своїх** руках.

Ілько, як сидів коло **батька** на постелі, так **зіскочив** і станув **напроти** гостя, **жучи** його слів.

— **Позвольте** на одну хвилину **звати** себе **приятелем** і висловити вам свою **сердечну** подяку і **глибокий** подив за те, що ви **вчинили** цієї **ночі**. **Дітвора** **вже** **здорові** і панна Юстинка **щиро** вам **кланяється**.

Ілько не міг **відповісти** й слова і не знав, як **поступити** з гостем, що **яснів** цілий **великою** **ширстю**. Стефан став **заклопотаний** і **сумний** і **здавалося**, що **хоче** **відходити**.

142 | — Сідайтеж, пане, в нас, може ви пізнаєте мене? — промовила тепер Ялинючка тихо і ніби з жалем.

— Пізнаю, — пізнаю вас! — підхопив зворушено панський син. — Пізнаю вас. — моя добродійко!

Він хвилину вагався, та раптом рішуче приступив до Юрихи і кріпко поцілував її в обі руки.

— А чи я не колисала вас? — сказала тоді Марійка, а голос її дряв, але був строгий і поважний.

— Так—ти—ви колисали мене! — промовив шепотом Стефан, несміло приступаючи до стола. — Дякую вам! Я знаю все...

Він простягнув Марії свою руку і здивовано глянув на книжку.

— Ви читаете?... Що читаете?...

— Читаю. Ось, це історія нашої України!

Стефан Мікуліцкі глянув на сторінку і його погляд упав на князя Льва.

І здавалося, що нагло в тій хвилі не тільки його очі, але увесь він потонув у якійсь таємничій глибині, втрачаючи злуку з цим світом і життям. Довгу хвилину не міг він відірватися від образу князя з перед шестисот літ, а коли нарешті підвів очі, то його зір стрінувся з зором Семена, і оба їх погляди ніби звязали їх сталевим ланцом.

— Це є князь Лев — читаю — а хто ж ви — хто ж ви будете, побратиме? — промовив нагло Стефан Мікуліцкі, ніби в сні, немовою своєї матері, але мовою Юрихи, Ілька, Марії і Семена, промовив цею мовою, якої ще не знав учора.

— Я Семен, Семен Попюк, пастух овець на полонині!

— Ви пастух овець? Ви пастух? — питав шепотом Стефан. — Ви Семен? Попюк? Чи ви Симеон з Галича?...

— Не знаю, що говорите, пане, — сказав Семен — але мова ваша мені, як дзвін у велике свято...

Тоді Стефан ніби збудився.

І простягнув вівчареви свою панську руку.

— Ось вам моя рука! — сказав він жваво і як бистрий потік, поплила його мова. — Ось, я вам хочу бути брат і приятель. І вам, дівчино, і вам, Юрихо Ялинюкова... І вам, Ільку Ялинюку, я приятель — хоч не приймете мене, буду переслідувати й том. ти вас своєю приязню великою, і до стіп стелитися вам буду і життям своїм докажу вам свою дружбу, я, що ріжнюся від вас тільки своїм правим оком! І ви повірите мені! Ілька, і каються будете за ту обиду, яку ви мені завдали вчора у вагоні, та яку я прощу вам тепер з цілого серця. Ось вам моя стрільба в дарунку, на знак, що віддаюся вам в полон своєю душею і серцем і службою вам і вашій справі. Присягаю це і клянуся перед нашим давним владарем князем Левом. Бувайте здорові — надійтеся на мою поміч в важній годині — і тільки — тільки бережіть мені ту сусідську дівчину, Юстину, бережіть її всі за мою приязнь!...

Оці слова висипав Стефан, мов пригорщу дзвінкого срібла на мащену глиною гуцульську долівку, поклав свою рушницю на лаву і заки хто міг опам'ятатися, він вибіг з хати і бігцем пустився сніжними дорогами до Ворохти.

ДВА ПОХОРОНИ.

А на третій день Різдвяних Свят, на святого Стефана, сціпив гори й доли небувалий мороз і ціле Ясенове тулилося, мов сирітка, до своїх косматих щовбів, бажаючи загрітися.

В хаті Улинюків було холодно, хоча від досвітку горіли в печі ялові поліна і пахли жилицею. Хорого Юру повкривали кожухами і питалися, що його болять. Та він не говорив ні слова, тільки пестливо дивився все на свого сина. Мовби вже й нікого не бачив, крім Ілька. Мовби вже і цим світом не жив. Ілько сидів на постелі й не випускав з рук худої батьківської руки, що вже не мала в собі ні крихти тепла ні життя.

Марійка вийшла з Семеном, погодувати вівці, і їх жваві кроки скрипіли часом по замерзлім подвір'ю.

Юриха сиділа біля печі й поглядаючи зі смутком на погасаючого чоловіка, говорила шепотом до Ілька.

— Він уже, небожа, з того не вийде. То вже приходить йому той час, така воля Божа. Отак був заслаб і торік і я гадала, що вже конець. Але він якось сказав до мене: „Не бійся, Палагно, я ще буду жити. Я ще мушу дїждатися Семена, аби йому передати в руки велику річ“. І тоді батько розказав мені все за тебе, за того гарівника і за ту Дебру. Я своїм розумом не могла того збагнути, але серце моє мені сказало,

що Матка Божа зішле, тобі синку, велику честь. Лиш тато вже не буде її видіти. Він уже має години пораховані, бо Семенко вернувся і буде тобі за опікуна. Тай мені вже не довго по цім світі ходити. Виберуся за своїм газдою, бо йому не ялося без мене.

Юриха відітхнула, в очах її заблестіли сльози.

— Не смійся, Илечку, з мами, але я була в старій Процихи ізза тебе, бо гадала, що взнаю, яка твоя доля. Я принесла до неї твій кучерик з над правого вушка і вона зливала віск тай олово. Господоньку небесний! Як би ти, синку, бачив, який красний вийшов легінь та яке дуже проміння ясніло йому на голові! Тай каже Процишка: „Ви, Палагно, щасливи в Бога! Вашого сина не візьметься ні вода ні огонь, бо, аді, він сам огнем стріляє і злу силу побиває! Щось велике й славне пи-ане йому у Бога!“ А я плачу сльозами тай кажу: „Бог милосердний! Може заплатить мені за мого Василечка, що десь барвінком зійшов під тим Львовом...“ Не знаю, синочку, небоже, яка би то була слава. Але наш священик спровадив до церкви таку мармурову плиту й казав її прибити в захристії і на самій горі виписав злотом твого братчика, а під ним усіх ясенівських легінів і газдів, що вмерли за нашу Україну. І як потім на казаню, на саму Святу Неділю, говорив жабівський священик, що ті імена славні, що аби ми всі радувалися ними, — то я зрозуміла, що то велика слава. дати себе в офіру за то, аби всему народови було лекше. І хоч одного тебе маю, але хочу, аби ти зажив і такої слави... Та аби та офіра вже не була даремна... Аби нас уже не брали так під ноги... Ти знаєш, що старий Гапчук умер десь аж під Краковом, а Петрукового Олексу згубили в Коломій, а кілько народу сидить у Станіславі! Ми на них, бідних, складки робимо, їсти їм посилаємо. Проциха на них свою сторонку записала...

Добре говорите, мамо, ваше слово мене радує. Як би Бог дав мені таку силу, аби я за-

146 платив своєю офірою за всі ті жертви, що наш — нарід приніс за свою долю, аби я пімстився за тих, що виписані золотом на мармурі, то я бувби щасливий і славний і вас, моя мати, записалиби золотим диямантом у всіх наших церквах і палатах. Та ще не чую в собі тої сили, лише радуюся, що недавньої ночі втікали вовки від огню, що вибухав з під моїх ніг. Та коби я знайшов тайну того огню і вмів його кидати, куди захочу... О, найби той огонь і спалив мене на попід, та коби він спалив усе нечисте і загрів наше Ясенове і всі наші села!

— Знайдеш, знайдеш, тоту тайну, мій синку! Мое серце чує. І я молюся за те що ранку до сходу сонця. І твоя сестра молиться і ще хтось молиться, — Іванова Юстинка, — коби ти, синку, міг ту істоту вщасливити! Вона за тобою всім своїм серцем... Тай бідна Настя Яворукова молиться: Аді, плаче все за Василем, змарніла й подалася дівка й нікого не хоче знати. Люди їй трафлялися, а вона каже: „Мій молодий у церкві на мармурі!“ І лише бе поклони і косами храм за мітає...

Юриха замовкла і син посумнів і не знав, що мамі відповісти, чим її потішити.

І нагло озвався Юра Ялинюк. Тихо і спокійно шептав засохлими устами:

— Тепер уже, мої небожата, най Вас Господь і Мати Божа мають у своїй опіці. Бувайте мені здорові. Най тобі, мій сину, Бог помагає, доступити великого, я все буду видіти, хоть поховаєте мене завтрішної днини. Легко мені вмирати, бо вже є на мое місце заступник, що тобі у всім може. Лябїть його, бо він нам щирий і най буде нашим родичем, дайте йому нашу Марійку, Семенови. Він не скривдив ні одної ягнички, не скривдить і її і вас, той сирота блаженний. Подайте мені свічку і моліться за душу...

Юра втомився і важко дихав.

Юриха проливала останні сльози й подала чоловікови воскову свічку, свят-вечірну. Ілько підложив свої руки під батькову голову і болючо стиснув уста, зрошуючи їх рясними перлами.

— Лиш один мене жаль збирає — шептав умираючий — жаль, що з одною душею не попрощаюся в добрім... Я вже давно простив йому — та він мені — мій сусід —

— Тиж нічо не винен Іванови, добрий мій газдоньку! — хлипала Юриха. — А він уже давно на Божім Суді, то нема в кого просити...

— Він же небіщик, тату! — сказав Ілько.

— Ой, він не небіщик, ні! — шептав Юра. — Тепер вам скажу, що він не небіщик. Він жиє, нещасний, і має велику покуту... І ніхто за то не знає, лише я і вівчар.. Ой, Господи, вмираю!

Юриха скрикнула й кинулася до дверей, кликати дочку й Семена. Та відчинивши двері, вона зойкнула з переляку й повалилася на поріг, як підтята смерека. Ілько глянув на двері й скаменів від несподіванки:

На порозі стояв страшний простоволосий рудий дідуган, майже нагий, все лице в рудих кудлях, лише очі світилися, як два вуглі. З бороди й з голови спадали замерзлі соплі, що задзвонили, як мертві кістки, коли дідо метнув собою з порога й кинувся до постелі.

Ілько скочив, вхопив Стефанову рушницю й заступив дідови дорогу.

— Ні кроку далі, нещасна появо, бо згинеш!

— Не стріляй, легіню, не стріляй, бо це мен не пошкодить, як не пошкодило вовкам на роздоріжжю! Мене лише огнем спалиш, так, як ти спалив їх тої ясної ночі! Але я з добрим іду до хати, бо все зло вийшло з мене тої ночі, від того огню, що бив з під твоїх стопів! Дай мені розпрощатися з сусідом!

Ілько відступив, а старий гепнув собою хрестом на землю перед постілю конаючого Юри.

— Я прошу тобі, сусідо, бо ти мені не завинив нічо! І прошу в тебе прощів пораз перший, пораз другий і пораз третій! Твій син зняв з мене покуту, бо розтопив мое камінне серце своїм огнем, як уратував мої дві доньки за Ворохтою! Тай той чарівник перейшов мене цієї ночі й благозвістив мене, що моя покута скінчена, бо добром і вдячністю ударило мое серце. Я каюся і прошу прощів, бо й мені бє вже послідна година!

— Прощу тобі по раз перший, — і другий, — і третій — і най Бог простить...шептав Юра останнім духом.

До хати вбігла Марія, а за нею Семен. Ілько підняв матір з порога і цілюючи її в бліде чоло, шептав:

— Ідіть, мамо, замкніть татові очі...

Юриха й дочка припали до Юри, а Семен з Ільком повклякали й хрестилися тричі.

Юра зітхнув і на його лиці виступив піт, та лице вгорнулося спокоем мерця, що вмер з чистим сумлінням.

І ніхто з них не бачив, як Іван Полотняків вийшов від Юри, бистро подався на своє подвір'я і вбіг до своєї хати. Іваниха крикнула з жаху, а чотири дочки припали до матері, заступаючи її перед страшним незнайомим.

— Що тобі потрібно, бідна душе, змилуйся над нами! Тиж наш тато! — закликала Іваниха.

— Я живий, моя жінко, не бійся! І ви діти, не бійтеся, бо я нині народився добрим на передсмертну годину і зйду з цього світа разом з сусідом.

Мати й дівчата сціпеніли з дива і не могли промовити слова.

А Іван нагострив бритву, зголив бороду, підтяв вуса, скупався в коморі в теплій воді, виймив зі скрині своє одіння, яке вратувалося від пожежі й простояло там довгі роки, вдягнувся, перехрестився й лягаючи на постіль, став говорити:

149

— Не питайся мене, жінко, чого будеш мене другий раз ховати. Але дякуй Богу, що зняв з мене тяжку покіуту, й проси Господа, аби та покіута борзо зійшла з нашого роду. Може ти, Юстино, окупиш нас усіх, най тобі Бог помагає. І не бійся мене, я вже не стою тобі на дорозі до сусідського сина і благославлю тебе й його і всіх вас. І прошу й тебе, жінко, прости мені всі кари, що я завдав їх тобі і дітям. Бо не я це робив, але злий дух, що вселився в мені і моїми руками підкладав огонь під рідний вугіл. І самі це знайте й других навчайте, що злого духа треба в собі перемагати, як лише заплиниться в грудях і касувати його згідливим серцем, бо як розростеся, то згубить всіх і вся і не буде йому ради. Приступіть і святим хрестом хрестіть мене на дорогу.

Іваниха й дочки зайшлися риданням і цілували батька на вічне прашання.

І коли він замкнув стружені очі, що їм було дано двічі вмирати і достугити ласки доброго світла перед другим сконом, тоді на подвір'ю Ялинюків заграла тужна тримбіта, що в її голосі були чути клич побіди добра над злом. То грав добрий вівчар і тримбітар Семен Попюк. І все Ясенове пізнало цей голос, бо ніхто так не грав, на всі гори.

І почали співати ледові стежечки під постільцями ясенівських людей, що спішилися, віддати помершому Юрі останню прислугу.

А на своїм подвір'ю стояла заплакана, але освітлена незбагнутою радістю Іваниха й переймала людей словами:

— А до мене, чесні людоньки, не повернете? Тож я також нарядила свого газду на лаві і він перед другою смертю поєднався з людьми і з Богом!

А люди хрестилися з дива і вступали до Йванихи й дивилися, як Іван красно лежав на лаві, спокійний і всміхнений, як і Юра.

І в обох хатах було того вечора повно народу, бо насходилися і з подальших сіл. Старі

150 сиділи коло вмерців, а молода челядь по давньому звичаю заводила веселі ігри в сінях. А Семенова тримбіта так голосила, що аж прибігли „паничі“ з Жаб'я подивитися, чи то Ясенівці не пригадують собі давніх часів і не роблять яких розрухів. І записували в свої книжочки якісь протоколи про Івана Полотнякового та про Юру Ялинюка й пускали в газети це дивне диво, що оба вони вже раз були похоронені в землю, а тепер їм другий раз тримбітають!

А старий жабівський комендант говорив того дня з притиском до своїх паничів:

— То Ясенове, то не просте село! Ми мусимо його мати добре на оці!

Та комендант не бачив, що його слова сповняли шандарів підсвідомим острахом.

А старенький Пилип Гапчук, тато небіщика вїйта, сидів того вечора коло помершого Юри і говорив до людей:

— Ото ласка Божа і Божий знак, що оба небішки погодилися! Може так добро з нами угодиться! Чей Бог дасть!

ПОРОШОК СМЕРТИ І ПОРОШОК СВІТЛА.

Минуло знову два роки від тих подій, що ми їх оглядали памятного Різдва в Ясеновім. Був гарний осінній день, передполуднем.

В фізикальнім кабінеті коломийської гімназії була година практичної лекції фізики для осьмаків. Професор фізики, Підойма, що знався зі своїми учнями від третьої кляси, вияснював їм і викликав усякі явища з фізики, що їх теорію викладав попередньої години в клясі. Професор, старий добряга, закрашував сухий поважний виклад дітьми й старався тим чином збудити в учнів прихильність і зацікавлення до предмету, який звичайно люблять тільки вроджені фізики й — „магіки“, як він жартом називав отих, що не знали фізики ні в зуб.

— Оце, мої магіки, спирт, а оце бензина! — говорив професор, показуючи поодинокі пляшки й слоки, що стояли рядочком, ніби в аптиці. — Оце сірчаний, а ось вуглевий kwas. О тут фосфорова кислота, якої нікому не раджу вживати замість оцту. А ось, мої магіки, правдива сірка, якої порошок зовсім не надається до печення ні до приправ з мясом. Отут, мої любі, всякі гази, яких запах трохи острійший, як запах конвалії і ділає на легкі досить радикально. На щастя ці рурочки добре заткані. А оцей жовтий порошок — в цій герметичній ампулі — про його склад довідається на університеті, хто буде студіювати цю всю магіку, — цей порошок має дивні примхи.

152 Можете його всипати собі до юшки і зісти, або й випити з водою замість аспірини, та він вам не пошкодить. Однак не раджу посипати ним рану від бритви або від ножа або від кулі, а вже ніяким робом не можна його впускати до жил, бо і так і не будете чути його ділання, хіба другі побачуть на вас деякі дивні зміни, які раптово доводять між иншим і до того, що звичайно зведемо смертю. Це є смертний порошок. Але подібно ділає і його газ, коли цей порошок спалюється, з тою ріжницею, що цей газ не тільки запалює й перемінює в вуголь всякий живий організм, ростинний і звіринний, але й розкришує камінь і бетон і залізо і вони розпадаються, мовби їх точили хробаки. Одна сотна граму цього порошку витворює газ, що зїдає все в промірі десяти метрів довкруги. В усякім разі хто гине від того газу, тому не мож потім справити похорону, бо, як то кажуть, нема що в руки взяти. З миші остає один грам попелу, а з людини осталоби — як думаєш, Ялинюку, скільки осталоби з людини?

— Рахунково обчисляючи, малоби лишитися стільки разів більше, скільки разів людина є більша від миші. Але я гадаю, пане професоре, що це пряме відношення в тому випадку недописалаби і з людини осталаби така крихта, начеби людина була тільки криликом.

— Ов! — дивувався професор. — З тебе, Ільку, готов ще бути добрий магік! Це чиста правда, що ти сказав, але що уважаєш за причину цього фізичного дива?

— Думаю, що чим більше спалюється маса, тим буде сильніше ділання зжираючої сили цього газу. І числячи, що маса людського тіла переважає добру миш сімсот разів, думаю, що горітиме людина зо сто разів краще, як миш, тож ого попелу не лишиться сімсот грамів, але за-ледво сім!

— Славно, магіку, перед тобою майбутність! — закликав професор зі щирим одушевленням.

а товариші дивилися на Ілька з подивом і любовю.

Та Ілько не дався зрушити тою похвалою, його лице раптом дуже споважніло, в очах блисла притаена іскра.

— Чи не можнаби дістати крихту цього порошку? — сказав він майже шепотом.

— Не говорім про це! — відповів професор. Це дуже дорога річ призначена тільки для научних цілей, і її не вільно нікому дати ні продати, під карою. Та якби навіть трапилася кому з вас така аптика, що хотіла би продати грам цього порошку, то вважайте добре, аби вас не ошвабили. Бо ось тут в тій скляночці є ніби такий сам порошок, але в нім дещо змінене відношення складників — і він уже зовсім минається з ціллю. Коли перший порошок назвемо ідовитою гадюкою, то другий буде лише добродушним вужем, коли перший назвемо правдивою перлиною між порошками світа, то другий є лише склянню кулькою, що, як то кажуть, світить, але не гріє. Цей порошок зовсім нешкідливий і зовсім не виділює газу, а запалений, згорає, як саджа. За те він справді виділює світло, яке не гріє ні не палить і тому зветься цей порох „порохом світла“. Але це світло мож викликати лише двома способами: пустити крізь нього електричну струю — це перший спосіб. А другий спосіб такий загадочний і просто чудесний, що через те цей порошок є предметом більшого зацікавлення учених, аніж „порошок смерти“. Трапляються такі люди, що їх справді варто звати природними магіками, бо коли вони якнебудь д'ткнуться того пороху, він починає світити, очевидно вроджена їм така прикмета тіла. Доси занотовані всего такі три випадки, один у Данії а два в північній Америці. Один з тих американців мабуть ще живе. Як би хто з вас був таким магом, то без труда заробив би собі на життя, навіть не будучи професором фізики, і не ходивби в таких латаних черевиках, як ось я.

Ходивби собі й освічувавби цілу Україну, а люди плагилиби йому за чудо, ба, його моглоби найняти якесь місто, щоби стояв у ночі на ринку замість лампи. Вистане, щоби став на такій порожинці, а буде світити, як велика ватра. Розуміється, що коли на десятки й сотки тисяч люда, з якими роблено проби, знайдено лише три особи, що своїм дотиком запалювали це світло, то не підозріваю, щоби хто з вас трийцяти мав цю електричну прикмету. Тому проби робити не будемо, а зрештою і права до того не маю і це не належить нині до нашої лекції. Зверну вам тільки увагу — кінчив повагом професор — що як хто колись стрінеться в своїх студіях з „порошком смерти“, нехай подумає, бо досі не винайдено способу, підпалювати його на довільну віддаль, так би сказати, бездротним телеграфом... Як би цей спосіб винайти, то один вояк мігби завоювати цілі держави — а ми маємо за що воювати! А тепер будьмо здорові!

Отак закінчив того дня професор Підойма свою лекцію фізики і учні почали виходити з габінету. Та не виходили так, як бувало, весело розмовляючи й пускаючи дотепи, дивна повага й задума малювалася на молодих чолах.

На самім кінці пустився до дверей Ілько. А коли вже був коло порога, оглянувся. Професор відчинив на відхіднім якусь шафку і здавалося, що чогось там шукає. Ілько обернувся й сягнувши рукою на недалеку полицку, миттю взяв з неї рурку з чарівним порошком світла й сховав глибоко в кишеню.

Пізною ніччу того самого дня варто було стати під вікном скромної міщанської хатини при Мокрій вулиці в Коломиї. Але тої ночі падав зливний осінний дощ і нікому не приходило на думку навіть пройтись Мокрою вулицею, якій ще не знайомі камінні хідники, а не то, що ставати під

міщанською хатою, бороненою глибоким ровом, човним води.

Та ми не ліниві, мій любий мандрівнику, і ніщо не спиняє нас від нашої повинности. Не як підзорливі і злобні душі, але як ті, що їм треба записувати незвичайні події, стали ми коло півночі під заплаканим віконцем знайомої студентської станції. І наше серце сповнилося втіхою й погодою і таким сонцем, що не дало нам відчуття осінньої слоти.

Вікно було темне, бо в хаті була тьма. Довкола ні звуку, тільки дощ спливав сірими дахами по хатах коломийських Піскозубів і Стадниченків. Раптом нутро хати осінило ясне сяйво, що вдарило десь з стола. Воно ясніло хвилину і ми вразно побачили нашого молодого студента, Ілька Ялинюка. як він стояв коло стола й тримав праву руку на столі, на білій картці паперу. Це з його пальців било таке сонце. І світло згасло. Та по добрій хвилині воно зайнялося вдруге, ще з більшою силою. І тепер ми побачили, як Ілько стояв посеред своєї кімнати, мов ясний живий смолоскип, а його очі й лице горіли таким промінням, що не знати було, чи це вони дають таке світло, чи воно витрискує казковими жемчугами з під його віг. Це тривало кілька секунд. А коли і це світло згасло, за хвилину блиснула в хаті бліда нафтова лампка. Коло неї сів Ілько і взяв у руки якусь склянну рурочку з жовтим порошком. Хвилину він любувався нею, а потім висипав з неї в малу аптичну фляшечку крихту того пороху; заткав її щільно й завинувши в папір, сховав у кишеню блюзи. А фляшечку закоркував і замкнув її в свій куферочок. Потім виймив з шуфлядки стола малий зшиток і записав під датою того дня радісне слово, яке було тільки слабою відбиткою радості його серця: 12. жовтня 1934 року. Рубець тайни крихітку відслонений. Поможі мені, добра доле, зглібити таємницю до дна і обернути свій досвід на щастя мого народу!

ПЕРШИЙ ОГЕНЬ З ПОЛОННИ.

...Того року була вчасна весна, а на святог Юрія замайлося вже все Ясенове, як бувало на Святу Неділю. Не тільки в жито й ячмінь, але й у полонинську траву могло того року на свято Юрія сховатися маленьке куря.

І ще тільки на сході, від Микуличина, блиснув ясний знак, що буде наставати день, і ще тільки з декотрих хат вийшли гасди попривязувати тернину до воріт і поробити святі хрести на дверях, аби все нечисте не мало приступу, як з хатини вдови Іванихи Полотнюкової вибігла дівчина й пустилася кудись царинами, в сторону Дебри.

Ще сумерки стояли на полях і шовбах, тож дівча у білій сорочці подобало здалеку на сонну зяву лісової мавки або потоплениці, що ще від півночі ходить світом та шукає собі пристановища. Може би недосвідний мандрівник і налякався цієї появи, але ясенівські гасди, що стояли коло своїх воріт, знали, що це є. Вони відвертали очі від білої постаті й говорили нишком до себе:

— Якесь бідне дівчинище легіня собі прихилити хоче. Най їй святий Юра помагає.

І хрестилися, ідучи в хату.

А дівча бігло далі, як ланя, ва другу, третю і четверту межу. А як опинилося на дев'ятій, оглянулося довкруги і підбігло до близької купини муравлів. І старосвіцьким тисячлітнім звичаєм ски-

нуло з себе білу сорочку й стояло так, як гожа ¹⁵²
Весна серед ясенівських царинок.

— Най тебе, легінику, чіпаються так думки про мене, як оці мурашки моїх білих ніг чіпаються! Та най тобі спогади про мене отак не дадуть спокою, як вони не дають мені спокою! Та будь мені такий здоровий, як здорові оці муравлі Божі! Та най тебе отак палить милість до мене, як палить мене їхнє пекуче жало!..

Отак промовила по раз перший і другий і третій. І миттю вдягнула на себе сорочку і дрозучи від ранішнього холоду, майнула холодними росами далі, аж добігла до самотної церкви. І скочила пташкою на стрімкі сходи дзвіниці, що закріпили під її білими стопами. І як молода сарна натягає шийку по зелені парости деревини, так оця дівчина стала на пальцях ніг і лівою рукою досягнула залізного серця найбільшого дзвона. І тихо, ледво чутно, діткнула ним дзвонивою криси і дзвін зазвенів тихим гомоном, раз, другий, третій.

— Най твоє серце, мій милий, дзвонить отак красно на згадку про мене і най воно так добром мене стрічає, як той дзвін добрі новини світу го-
лосить!...

* * *

А коло полудня того дня займив Семен Попюк свої вівці на полонину. За ним ступала його люба подруга, Марія, з однолітнім хлопчиком на руках. А за Марією йшла старенька Ялиночка з сином Ільком, як з соколом. Вона знала, що вже не довго їй по світу ходити, тож хотіла ще раз в ріднім дорогім гурті глянути на пробужені полонини і на Божу весняну красу.

Вівці бігли, радісно блючи, і мов діти тиши-
лися свободою.

І ніхто не бачив, як за ними слід у слід, скриваючись за кущами ялівцю й тернини, підбі-

158 гала сусідська дочка й очий не зводила з Ілька Ялинюкового.

А Ялинючка сильно втомилася, вийшовши на полонину, і дивлючись ласкаво на сина, говорила, важко дихаючи:

— Ой, чує вже моє серце, що більше не виходити мені на полонину і не тримати мені кроку з вами, моя дорога та гречна челіди! А я ще так хотіла, аби мені Мати Божа дала побачити хоть крихітку твоєї долі, любий сину. Та вже мабуть не дожию тої години.

Тоді Ілько болісно стиснув уста і відступив на три кроки. І раптом з під його ніг і з його пальців ударило таке красне та ясне сяйво, що здавалося, і сонце не таке ясне. Здавалося, що він увесь горить і палає, а його лице, озарене сяйвом, було поважне і очі його дивилися з тугою й жалем на рідну неську.

— Сину мій одинокий, скарбе мій і моя славо! — зойкнула Ялинючка і впала.

Марійка заплакала з радості і скамяніла. Семен яснів радістю і не лякався нічого, бо був приготовлений на ту велич. А маленький Василько тішився на весь голо і простягнув ручки і рвався від мами до того світа.

І в тій хвилі озвалося десь у поблизькім гаю ще чиесь ридання, що в нім було пізнати більше радості, як смутку, і ніхто не знав, що за добра душа це ридає.

Ілько кинувся до матері і взяв зімлілу на руки, як дитину. А вона обняла його за шию.

— Мені нічо, синку, нічо! Ні боли жадної, ні слабости. Але чую, що буду вмирати, та вму шаслива, мій соколе ясний.

А з полудня зробив Ілько з зеленого віття мягкі носі і поклав на них конаючу матір. І станув у її головах, а Семен у ногах — і обережно понесли її в село.

А коли вже на дворі стемніло, узяв Ілько Семенову тримбіту і вийшов на подвіря, заграє:

жалібну новину, що його рідна мати, чесна газдиня на всі гори, замкнула очі на віки.

І на звук тримбіти вибігла з сусідської хати перша Юстинка, ластівкою майнула через вориння й припала Ількови до ніг.

— Скажи мені, мій одинокий, чи счарувала я тебе нині своїми чарами? Чи святий Юрій вислухав мої молитви? Чи буду жити з тобою, чи маю сконати, щаслива від твоєї ясности, як сконала твоя чесна мати?

Гірким жалем стиснулося Ількове серце. Він підняв ридаючу дівчину і промовив:

— Не смієш конати, Юстинко, не смієш! Хоть і жінкою мені не будеш, бо я тепер маю одну Матір і Любку, якій маю віддати себе цілого. але конати не смієш. Нехай твоя любов учинить тебе, дівчино, моєю помічницею й повірницею у великому ділі для нашої спільної Матері. І нехай твоє відречення й терпіння привяже до нас третього помічника, Степана Мікуліцького, що хоче заплатити за гріхи своїх прадідів. Бо перший мід повірник є правий вівчар Семен, мій добрий опікун і муж моєї сестри...

— Я твоя — твоя на віки! І все зроблю, що скажеш. І служити буду і терпіти...

А коли на третій день по похороні матері, Ілько вибирався до Коломиї, де мав ще вчитися один місяць, сказав йому вівчар Семен.

— У скрині є тобі, Ільку, дарунок від пана Мікуліцького. Двацять літ тобі вже минуло, смієш ту торбинку отворити. Може там буде тобі що на високі школи, бо гімназія якось за Божою помічю обійшлася без нашої Дебри.

Марія виймила зі скрині скіряну торбинку і подала Ількови. Ілько взяв ніж і розпоровши торбу, виймив з неї великий аркуш паперу, а на ній було написано чужою мовою:

„Р. Б. 1917. 2. січня, в Станиславові. Я, Ян Мікуліцькі, властитель лісів, дарую Ілії-Ялинюкови, синові Юри, десять моргів ліса „Вільшини“ в Ясе

новім, з вдячності за те, що його мати вратувала й вигодувала мого сина Степана. Цей дарунок йому і його потомству на вічне і най його Ілія Ялинюк вживає від двадцятьпершого року життя собі на добро і мені на втіху. Ян Мікулицькі“.

— Не можу приймати цього дарунку від пана Мікулицького, бо не знаю, чи вживби я його панови на втіху. До тогож ця даровизна не важна, бо це добро не є правною власністю пана Мікулицького, але тих, що кровю і потом від віків зросили ту Вільшину.

Сказавши це, Ілько роздер документ на чотири кусні і вкинув його у піч.

— Тай прадідної Дебри не думаю продавати. нехай вона буде на віки в нашім роді і нехай діждеться того, аби й Вільшина і всі загарбані добра вернулися по Божому праву на власність нашого окраденого Ясенового і всего народу.

БРАТ ОГНІВ.

Одного жовтневого дня появилися на всіх мурах міста тай у всіх часописах Львова дивні оголошення:

„Магічний вечір! Магічний вечір!“

Сьогодні в 8-ій годині вечером представить в салі міського театру широкій публиці свої штуки з так званім „порошком світла“ людина незвичайних прикмет, що криється під назвою „Брат огнів“. Радимо всім, спішитися глянути на це дивне явище, яке мож буде оглядати у Львові тільки два вечорі, бо „Брата огнів“ запросили на подібні вечорі всі заграничні краї“.

Далеко ще було до назначеної години, як велика саля була битком набита цікавим народом і всі ждали нетерпеливо дивного штукаря.

А точно в осьмій піднялася занавіса і на сцену вийшов молодий студент, трохи блідий, з чорним кучерявим волосям. Дав знак і світла погасли. На салі кромішна пітьма. І нагло блиснуло світло з під його ніг. Загорілася одна рука, потім друга, нарешті довкола його голови засяяв ясний кружок і перед публицю стояв палаючий чоловік, що ярко освітив цілу салю червономолочним світлом. Люди зацікавили з дива, а за хвилю затремтіли стіни від невмовкаючих оплесків. Усі шаліли з дива і подиву, а „Брат огнів“ стояв непорушно.

162 мов сніп ярких проміннів і дивився на глядачів мовчки, поважно.

Коли оплески тривали вже з п'ять хвилин, раптом на сцену вибіг якийсь старий чоловік публіка вмовкла з цікавості.

— Ах, ти магіку мій любий! Я ж пізнаю Ілька Ялинюка! Дай, най тебе поцілую! — шепнув незнайомий, беручи штукаря в обійми.

— Пан професор Перейма! — шепнув „Брат огнів“ і поцілував старого в обі руки, а тимчасом люди несходили з дива, що того старого не займає дивний огонь і він стоїть біля штукаря, як чорна тінь.

Коли та штука тривала вже з десять хвилин, старий схилився студентови до ніг і ніби щось згріб і підняв з землі в своїх руках.

А за хвилину вийшов на сальо і йдучи поміж рядами крісел, наче розсипав якийсь порошок. А за ним поступав „Брат огнів“ і йшов мов горіючий стовп, а люди охкали з дива й несміли його диткнутися руками. Біля дверей струснув головою й руками, сяйво згасло і він вийшов зі салі. Над здивованими глядачами блисли звичайні світла і хтось проголосив зі сцени, що представлення скінчилося.

А потім розписалися про це диво усі аграрничні газети. Учені професори всіх країв стали порушувати цю справу на сторінках своїх фахових журналів, і ширші круги населення всіх великих міст, де показував це диво „Брат огнів“, не переставали про це говорити. А простолюддя сіл розв'язувало це загадочне явище тим чином, що ширило вістку про нового пророка від якого можна ждати спасіння й поратунку у всіх клопотах. Не тільки бідні люди, але й великі богачі чужих сторін старалися приступити до дивного штукаря й шукали в нього усякої помочі, передусім лікарської, офіруючи йому великі гроші. Та він дбавливо уникав таких відвідин, колиж уже прийшлося з ким говорити, то відповідав звичайно:

— Опріч цієї сили світла, даної мені природою, не маю ніяких чудотворних здібностей, —
163
колож має мені бути дано, зробити велике діло, то прошу Бога, аби поміг мені влекшити долю мого народу і для тої діли працювати му до загины.

Коли вже їздив так три роки по далеких землях, зайхав і за море, там де міліон його братів знайшов собі нову батьківщину. І одного осінного вечора, у місті Вашингтоні, представив свою дивну штуку і по представленню пішов до своєї скромної кімнатки в гостинниці „Добра Надія“. За хвилину застукав хтось до його дверей і в кімнату увійшов старий чоловік та сказав рідною мовою: „Добрий вечір!“

— Витаю вас, земляче! — відповів їько. — Пізнаю по мові, що ви з мого рідного народу. З яким добром приходите до мене?

Тоді незнайомий, замість відповісти, виймив з кишені маленьку склянну рурку і сипнувши з неї крихту порошку собі на руку, заяснив ясним огнем, таким знаним для їька.

— То ви той американець, що має рівні моїм прикмети, засвічувати порошок світла?

— Так, я той самий. Тільки я не правдивий американець, бо хоч і родився тут, але мій батько, Іван Василишин, був родом з Ясенового, там на українській Гуцульщині, якої я ще не бчив. Я Дмитро Василишин - і мою здібність, засвічувати цей порошок, відкрили випадково, коли я вже мав двацятьпять літ. Від тоді дотепер — за трицять літ — я отакими штуками, як і ви показуєте, заробив великий маєток і щадив його пильно. Бо тому двацятьчотири роки мав я дивний сон: Прийшов до мене старий дідуган у світі і сказав, беручи мене за руку:

— „Приходжу з тої землі, де було гніздо батька твого, і наказую тобі: Не марнуй того, що прийде тобі з твого щастя, але щадь і жди часу, коли тут зявиться молодий штукар, що ме горіти

№4 світлом не для забави й майна, але для великого діла, для ратунку мільонів братів. Віддай йому тоді усе зібране золото і закопай свої здібности світла, бо ти скінчиш тоді свою службу". І ось — приходжу і не питаю тебе, хто ти ані звідки. Тільки знаю, що ти мій брат і що ти той, котрому маю передати все.

При тих словах старий поклав перед Ілька записаний папір.

— Трійцять мільонів американських грошей передаю тобі. Усе, що лишив мені мій батько, і все, що я придбав своєю штукою.

Ілько стиснув гостеві руку і мовчки просив сидати, бо від зворушення не міг промовити слова. По довгій хвилі, він сказав:

— Любий старший побратиме! Щира душе! Коли щастя позволить, то ти будеш учасником великого подвигу. До цього золота маю я призбрати ще в трое стільки, бо ти знаєш, що цей порошок дорогий, а треба його багато, щоби освітити цілу нашу рідну землю. Але цим порошком треба мені заслужити на інший, ще дорожчий, який не світить, але згорає і спалює. І ним маю спалити усе зло, що гнітить і втискає наш рідний край. Коли хочеш бути свідком удачі і великого огню, то загости від нині за шість літ у Ясенове. бо звідти має вдарити заграва ратунку.

— Прийду, як доживу того дня! — сказав радісно старий гість.

— Доживеш, доживеш напевно, коли ти послухав старого чарівника з ясенівських полонин!

А в чотири роки від того дня вернувся Ілько до Ясенового. Вечоріло, як увійшов до хати. Десятилітний Василько. Марійчин син, бавився з малою сестричкою, Анною, і співав їй співанки.

Є у мене топір, топір,
І кована бляшка,
Не боюсь я того веньгра
Ані того ляхка!

Ількови заграло серце ратіси.

— Не пропаде та країна, щоби діти співають
вольнолюбні пісні! — подумав Ілько, він, обіймаючи
дітйй своєї сестри.

До хати вбіг Семен, а за ним Марія. Марія
була гожа, як калина, а Семен постарівся й по-
дався, як від великої слабости. Ілько стискав
і цілував ті дорогі істоти.

— Що тобі, добрий вівчарю, що ти так по-
дався і голову сивиною присипав у молодім віці?

— Велике ожданія спалює мене, наш че-
сний легію. Великі сні спати не дають і гово-
рять мені що ночі про ту хвилю, яка зближається.

— Ти віриш у неї, Семене?

— Вірю, гречний Ільку, і чим більше недоля
дається нам у знаки, тим більша моя віра. Ти
знаєш що у нас сталося?

— Не знаю, говоріть! — сказав Ілько, сі-
даючи кінець столу й беручи маленьку Аннуно
на коліна.

— В середу, по Зеленій Неділі, прийшли до
Ясенового паничі з Жабйого і показали такий
розказ: „Зняти мармурову таблицю з золотими
написами, що була в захристії!“ Люди в плач,
кинулися просити, не помагає. Пополудні зайшли
паничі до церкви з гаками і з джаганями. Було їх
пять, а шестий якийсь їх високий достойник.
І нікого не пустили до церкви, навіть отця ду-
ховного. Нарід поставав довкола і плакав, аж
гори тряслися. Та як ми почули перші удари
в плиту, сталося диво. Десь у Дебрі блиснуло
велике світло, а рівночасно захиталася церков,
а в ній зойкнуло шість голосів. Ні огню, ні диму
не було, тільки зашуміло, як вітер. Ми кинулися
до церкви. Коло дверей у притворі, де перед хви-
линою стояв шандар на варті, була лише біла
купка попелу. А в захристії було таких п'ять.
І зброя їх і джагани розпалися в попіл. А таблиця
стоїть, як стояла, лише з одного боку надбита.
Приїхала комісія, багато панів і генералів, людий

166 тягнули на свідків, та потім розвели руками, бо нічого не зрозуміли. Від тоді велика кара на Ясенове. Спокою ні просвітку нема. Усе село замкнене.

— І за тобою розпитували, бо дуже бояться тебе, а як вчитали про тебе в газетах, що ти так дивуєш увесь світ, то стали говорити, що то ти спопелив тих панів наших у церкві.

Ілько слухав цих слів, та ні сліду страху ні смутку не було видко на його лиці.

— А може й повинні бояться, може й повинні! — сказав він ніби сам до себе. — Тільки ще не від моєї руки розсипались ті паничі в церкві.

Великі огні ясного розуміння блисли в очах легіня.

— Отак най розсиплеться усе лихе, як вони розсипались! — шепнула Марія і перехрестилася перед образами святих.

А коли вже мали лягати спати, сказав Ілько:

— Семене, бери дві найкращі овечки на руки, підемо на полонину.

Семен послухав без слова і вийшов з Ільком з хати, а Марійка дивилася за ними побожно й шептала:

— Най Господь милосердний благословить ваші замисли!

Оба йшли горі щовбом і несли на руках по одній вівці, а ясний місяць світив їм на стежках.

— Приїжджав якомсь молодий Мікуліцкі. Він тепер важний судія в Станіславі. Богато добра нашим людям робить. Падав на коліна перед Юстинкою, просив і благав її, аби була йому за жінку. Хоче на нашу віру перейти. А вона казала, що ще мусить трохи заждати.

Так говорив шепотом Семен, та Ілько не відповідав ні словом.

— Іваниха вмерла тому два роки, поховали її коло Івана. Кажуть, що Іванова домовина, стоїть свіжа і нова, якби вчора закопана. А Юстинка повіддавала свої сестри, а сама зробила

з хати школу тай учить дітей. Часто заходить до нас і плаче тай нічо не каже. А така красна, як свята. Кілько до неї адвокатів тай професорів заїздить, нікого не хоче. А Настуня Яворукова з нею, газдує, їсти їй варить — та все до церкви бігає та в захристії хрестом паде. Горе тай годі...

— Не упадай, Семене, не упадай! — промовив Ілько, як уже виходили на полонину. — Великі терпіння добро родять, великі жертви битву виграють.

Стали на тім місці, де колись Ількова мати мліла від великої радості. Поклали обі звязані ягнички на суху траву, одну побіч другої.

Ілько відійшов на десять кроків і з камінної пляшечки уронив на землю невидну крихту жовтого порошку. Потім приступив до ягниць і одну з них посипав порошком зі скляної рурочки, а другої не займав. Потім узяв Семена за руку і пішов з ним на яких п'ятнайцять кроків у зад, проти вітру.

Згорнув жмут сухої трави, підпалив її на вуглі і коли вона розгорілася, підкинув її в гору. Палаючі стебелинки пішли з вітром і почали падати на землю. В тій хвилині роздався легкий тріск і шум і перед ними ніби щось зашкварчало.

— Скінчено! — шепнув Ілько, підбігаючи до овечок. — Візьми, чесний вівчарю сною живу овечку, бо другу ми принесли в жертву великому досвідови!

Семен підбіг до того місця, де лежали вівці, і ахнув з дива. Вівця, яку Ілько передтим посипав дивним порошком, лежала жива і здорова. А по другій і сліду не було, тільки в тім місці блестіла біло-срібна купка попелу. Великий круг землі був чорний і випалений, без одної стебелинки, і здавалося, що якась страшна сила вризала той кружок в землі, бо він подабав на дно висушеного озерця. Вівці лежали на краю того кружка. Під живою вівцею був клапоть трави, що вризувався в чорний випалений круг.

— Боже! — шепнув з захопленням вівчар. — Чи не зробив ти, Ільку, з тою овечкою такого чуда, як невідома сила з тою таблицею і церквою?

— Ти вгадав! — відповів Ілько. — Я нині впав на цю гадку. Але невідома сила зуміла спалити ворога своїм світлом з Дебри, а я цього ще не знаю...

— Дасть Бог, дасть Бог! — сказав з вірою Семен. — Старий чарівник нас не опустить, а він має велику силу...

— Най буде благословенний! — шепнув Ілько. Тай оба пустилися сходити в село.

Коло хати переймила їх Юстинка.

— Витаю добром з далекої дороги!

— Добром за добро, добра душа! — відповів Ілько тай поцілував дівчину в обі руки.

— Жду на той час, коли тобі послужу, суїдо чесний!... Доки ще мені ждати?

— Ще два роки, Юстинко гречна! — шепнув Ілько і пригорнувши дівчину до грудий, поцілував її щиро в ясні кучері. Вона схилилася до його рук, та він метнувся і зник у сінях. Юстинка стала і захиталася, як берізка під вітром. І спровола вертаючи до своєї хати шептала слова, ніби молитву:

— Вихри полонинські, не звивайте з могого чола його дружнього знаку! Дощі верховинські, не змивайте з моїх кучерів його щирого привіту!

ТАЄМНИЦЯ ДЕБРИ.

Другого дня нічку приїхав до Ясенового Стефан Мікулицькі, крадьки пляями зайшов аж під саму хату небіщика Юри Ялинюка і нишком застукав у вікно. Ілько схопився і відчинив двері.

— Просимо гостя в хату!

— Не можу гостювати, Ільку, тільки стану на порозі і скажу тобі новину, щоби й ти довго не гостив у своїй хаті. Довідалися, що ти приїхав. Досвіта прийдуть по тебе і по Семена Попюка, щоби вас скувати і повезти до Станиславова. Коли ти схотівби, то я і з тюрми поміг би вам обом утечи, але чи на цім має скінчитися вся моя поміч?

— Ні, пане Стефане! Коли ти згіден нам помагати, то для тебе буде краща робота. Та той час ще не прийшов.

— Ідть же оба і ховайтеся в чужих краях, доки не пройде їх страх перед тобою. А я заопікуюся твоєю сестрою і її дітьми. Та ще одно маю тобі сказати! — говорив шепотом Стефан. — Знай, що моя охота, допомогти тобі, щира, — і я мушу служити тобі, хоч не розумію, яка сила нагинає мене до того. То знай, що не ізза Юстинки я з тобою дружу. Ти можеш узяти собі її, як хочеш, бо бачу, що вона не любить мене.

— Ні, Стефане, того не буде. Юстинка мені сестра і повірниця, а ти старайся прихилити собі її жіноче серце.

— Дайже, руку друже, другий раз у своїм життю клянуся тобі, що я служитиму тобі на життя і смерть і жду знаку від тебе!

Сказавши це, Стефан обернувся і зник у п'ятні ночі.

І великий смуток розлягся в хаті, коли Ілько сказав новину.

— Ти, Ільку, йди в чужину і шукай дальшого розуміння великої роботи — сказав вівчар. — Та памятай той день і в слухний час вернися. А я — я не можу і не смію вступитися звідси. Моїм ділом є, сторожити дітей і жінки і великого скарбу, про який тобі відомо. І без його воли не посміє мене згладити ворожа рука!

— Твоя правда, вівчарю! — сказав Ілько. — Працдайтеж мені, я вернусь в означений день.

Ще того досвітку перевів його вівчар Семен через границу, правою збічку Говерлі, а на рано був „брат огонь“ уже при устю Чорної і Білої Тиси.

За два дні дав про себе знати з Мукачева, написав довге письмо до Семена. А за тиждень дістав відповідь:

„Чесний Іліе!

Я в кайданах у Станіславі. Коли я того дня вертав з над границі, на нашій полонині ждав мене мій Василько і сказав: — Тату, на вас чекають паничі і побрязкують ланцюжками! Ховайтеся! — Я скочив у Дебру і припавши до печері хрестом, сказав синові: — Ти, Васильку, іди додому і скажи їм, що тата нема і що не дістануть його живого в руки! — Василько побіг, але вернувся за годину і говорив з плачем; — Тату, паничі закували маму і Юстинку в залізя тай беруться підпалювати нашу хату! — Тоді я схопився і побіг у село. І мене повели. Молюся за тебе, Ільку, і за наш скарб. І жду тебе, і вірю, що мені і нам усім буде ратунок! — А на кінці листа дописався Стефан Мікуліцкі: „Пиши, що робити! Дай приказ, а я послухаю“.

А Ілько відписував „Ще не прийшов час великої сили. Ждіть мене і тривайте. Чим більша ваша журба, тим краща буде радість. Убогіті, що підливають свою важку покуту, бо росте вона проти моєї волі на страх усім супостатам і домагається безпощадної помсти!“

А в несповна два роки по тім листі у сам Світлий Понеділок зайшов до канцелярії судії Стефана Мікуліцького в Станиславові малий дванадцятилітній хлопчина.

— Що скажеш, Василю? — схопився, повний очидання, судія. — Тиж є Василь Попюк, що твій тато сидить тут у вязниці?

— Я є Василь Попюк. А тут до вас маю пи-сьмо і щось у цій скриночці від мого вуйка.

Стефан прочитав коротке письмо і взяв від хлопця скриночку, мов табакирку.

— Бігай же, небоже, до Ясенового і скажи вуйкови Ількови, що так зроблю, як тут напи-сано!

Хлопчина вибіг з суду, а Стефан читав щераз докладно таємне письмо:

— „Посилаю Вам, пане судіє, крихту цего на-сіння, з якого виростуть дві дивні рослини, за які ви мене просили. Підлійте це письмо соленою водою, а довідається, як те зілля плекати“.

Судія замочив папір у солених воді і прочи-тав дописку, якої передше не бачив:

— „Порошком з склянної рурочки посип себе у Зелену Суботу і посип ним нашого вязня і доб-рих людей, які будуть у той день в тюрмі, в суді і довкола нього. А порох з камінного пуделочка розвій по стінах і коридорах дому їхньої справед-ливости і кинь на той посів запалений сірник, або два. І не дивися, що станеться, але втікай до Ясе-нового ще тої ночі. Ілько“.

І в день перед Святою Неділею вчинив Сте-фан Мікуліцькі так, як було в письмі.

І тільки черкнув сірник і кинув його на камінну долівку, як зашуміло довкруги нього і захиталася велика будова. З острахом глянув він на грубі мури в'язниці, що почали на його очах при-сідати, і відступився, аби не роздусили його своїм тягарем. Та великий відломок другого поверха захопив його і впав йому просто на голову. Він був приготовлений на смерть — та що це? Велика камінна брила ледво діткнулася його голови і розсипалася в попід, легка, як грудка сухої землі!

За хвилину вся будова присіла і розпалася без гуку на велику купу білого попелу. Стефан звернувся на полудне і побіг, а ноги несли його, мов оленя.

Коли над раном добігав до Ворохти, побачив навперед себе двох людей, оба в гуцульських байбараках.

— Люди з Ясенового! — подумав собі, та підбігаючи ближче, мало не зімлів з дива. Напроти нього йшли оба знайомі, Ілько і Семен. Семен закликав з далека, а в його голосі звеніли жарт, радість і врочиста повага:

— Бачите, пане судіє, я знаю коротшу дорогу з Станіслава!

Та Стефан не дочув уже його слів, бо зімлілий упав на Ількові руки.

Того самого дня вечером ішли всі три горіщовбами і завернули в Дебру. Семен і Ілько несли по рискалеви, а Стефан тримав джаган у руці. Довго йшли мовчки. А коли прийшли на північну границю прадідної Дебри і стали коло третої берізки, промовив Семен Попюк:

— Минає трийцять літ, як на оцім місци сховав я разом з чесним газдою, Юрою Ялинюком, таємну річ, що нам її дав старий чарівник Іля в день Ількових народин. Нині можна тобі, чесний Ільку, відгребати цю печеру у рідній Дебрі і прослідити її таємниці.

— Приступаю до таємничої могили гайн і призиваю на поміч нашого Бога і Святу Трійцю і їх-

нього великого чарівника. Нехай він простить, що до того діла взяли ми ще одного свідка, Стефана Мікулицького, але моє серце шепче мені, що і він має до того право. Приступиж, чесний вівчарю до роботи, а ми поможемо тобі.

Семен приклякнув і почав руками відгрібати мох і чатиння та листя беріз. А коли догріб до таємної нори, вложив у неї праву руку і ясніючи радістю, виймив з неї малу шкатулку.

— Ось, дідів приніс на твої родини, Ільку! — шепнув він дріжучим голосом. — А тепер розкопаймо усю печеру!

Ілько взяв камінне пуделочко, поцілував його та сховав у пазуху. Тоді всі три взялися до роботи.

— Обережно! — шепнув по хвилині Семен. — Тут бачу якісь кости і гадаю, що їх треба вшанувати!

Всі три відкинули рискалі і джаган і приклякнувши, почали руками відгрібати пил землі. Спершу побачили білі кости людських ніг, і обережно почали відкривати якесь біле полотно, що вкривало невідомого мерця. У його ніг натрапив Ілько на звиток жовтого паргамену і, мов дорогий скарб, сховав його також у пазуху.

А коли почали щораз даліше відслонювати полотно, обняв їх раптом великий страх і студений піт виступив їм на чолах. Вони почули під дотиком своїх пальців м'яке тіло!

— Не зі злою силою маємо тут до діла! — шепнув Ілько, додаючи товаришам відваги.

Та коли Семен і Стефан таки відскочили і впавши лицем до землі не рушалися й не сміли глянути на таємні моці, Ілько взяв обома руками за долішний край смертного полотна і спровола ніби піднімаючи величезний тягар, звинув його так, як при біленню над рікою звивають його ясенівські жони.

— Встаньте, дорогі побратими, і гляньте на велике чудо, яке нам дано оглядати! — закликав

174 він, приказуючи. Тоді Семен і Стефан схопилися з землі і ахнули.

Перед ними, в неглибокім долі лежало тіло поважного старця. Величавий мертвець, добре захований, начеби він жив, начеби спав твердим сном. Тільки стопи його були кістками мерця.

— Великий чарівник Ілія! — закликав Семен. — Такий, як я його бачив на полонині, коли говорив зі мною! Тільки шати на нім інші, тільки свита не така.

— Чарівник Ілія! — шепнув Ілько. — Такий, як я його бачив за Ворохтою в світлі, що розігнано вовків. Тільки шати його не такі, це давні аксамітні шати князівського боярина! Він лежить тут певно сотки літ!

Стефан стояв і мовчав і горів дивом і радістю.

А старець лежав тихо і велично, мов дука на смертній лаві. Руки його у білих рукавицях були схрещені на грудях. Ілько глянув на ті руки і враз побачив, що в них видніє другий звиток пергамену, подібний до того, що його знайшов у ногах старця. Тремтячи від несподіванки, він приклякнув і обережно, наче боявся збудити мерця, узяв той пергамен з старечих рук. А вони віддали йому той документ, радо, без спротиву і шелесту.

Ілько не втерпів і розгорнув сувій пергамену. Перебіг його очима й шепнув, увесь змінений:

— Великі тайни в цім старім документі! Та тепер не час його відчитувати. Похоронимо доброго старця в друге у цій Дебрі, в його первіснім притулку, нехай спочиває тут, доки не вибудуємо йому золотого гробу.

Ілько нагнувся над старцем, хочаки накрити його полотном. Та раптом упав його зір на якийсь білий клаптик, що виднів на ливо від старця. Він сягнув по нього рукою і почув, що це полотно, подібне до того, що ним був накритий мертвий

старець. Зацкавлений і не чуючися з дива, потягнув кінчик полотна, та не міг його витягнути, бо привалювала його верства землі.

— Поможіть друзі відгребати ще одну могилу, побачимо які її обитателі! — шепнув він і всі три взялися відгрібати землю, а голос застряг їм у горлі.

Це, що відгребли, переходило всі їхні сподівання. Небаром побачили, що там лежать ще три тіла мерців, накриті полотнами. А коли Ілько відслонив їх останки, здивовання їх не мало кінця. Перед ними, ліворуч старця, лежали три мерці ненарушені землею ні червами, а їхні лица були такі подібні одно до Ілька, друге до Семена, а третє до Стефана, що їм здавалося, наче дивляться самі на своїх трупів, на свої живі подобі. Молодці лежали, мовби оце недавно заснули, білі та тихі, з замкненими очима, одягнені в боярські плащі з золотими пряжками, тримаючися в вічних смертнім сні за руки. Перший біля діда лежав молодець з подобою Семена, другий з лицем Ілька, а з краю подібний до Стефана.

— Як маємо дякувати Богу, що сподобив нас оглядати таке чудо? — ахнув Ілько, беручи неспвідомо Семена і Стефана за руки. — Чи не ми лежимо оце в цій дивній могилі коло того доброго чарівника? Чи не нас отут поховала побожна рука перед віками і чи не ми вдруге ходимо живі по рідній землі, бо така дивна воля Бога?..

Ні Семен ні Стефан не могли промовити слова, тільки притулилися до Ілька, наче хотіли опертися на нього, бо це диво переходили їхні сили. Довго стояли так мовчки. Нарешті Ілько шепнув:

— Не безпокіймо останків тих, що колись жили з нашими душами і в нашій тілесній подобі. Прикріймо їх землею, нехай вона їх далі вірно береже і нехай їм буде легка, як перо.

Мовчки взялися ховати чотирох мерців. Ілько накинув їх знову полотнами і за коротку хвилину

зрівняли те таємне місце й присипали мохом, частинням і березовим листям. ●

Змовили молитву, наче над могилою свого батька і своїх братів, і мов несвоїми ногами поспішили з Дебри. За хвилину сіли спочивати на поляні, що її освічував ясний місяць.

Ілько взяв з пазухи той пергамен, що взяв його з рук старця, і розгорнув його в друге,

— Слухайте, побратими, уважно, бо ваші вуха не чули ще таких див, які тут записані навіки предківськими руками невідомого писця!

Семен і Стефан здержали в собі віддих, а Ілько почав читати, поволи, з трудом, слово за словом:

„Літа Божого 6798 від сотвореня мира, а 1290 від народження Господа Христа, в день первого ноября, в німже лист осінню опадає, у Льва - городі, при столі Правого і Кріпкого Княже і Владаря, Лева, Єгоже стол у Львові, Єгоже власть у Галичі, у Перемишлі, у Звенигороді, у Теревовлі у Холмі, у Владимирі, у Мукачеві, у Ужгороді — і по всей землі України, Єгоже отец Данило, Єгоже Роман і Отці Отців Єго, а первый бил предкняже Рурик, іже первый Київу владу імил, дано письмо сіє і приказ, усім по Єго землі оповістити: Літа передного у свято Купала вислан княжий боярин зо стола-града Львова, Іаан Микулич зо сином своїм, іже Стефан, і з отроки, дітьми лучших людей, імже імена Ілія Ялиннич з Перемишля, і Симеон Попів з Галича, дард понести угорському королю у Буду і мир завязати і поміч проти Ляхов, предал нас срамотно і зрадою укрил, емуже кара будет од рода в род. Сейже на Карпатських горах на богатства і добро чесного боярина Ігоря Ясеня лаком, іже Наших меж

Мукачевом і Ужгородом сторожил, сего боярина Ясеня злий Микулич ізміною напал і усмертил і з клейнодами Моїми дарами і добром золотим Ясеня Ляхам предался, до нихже збіг і всю сію Нашу тайну одкрил і Нам утрату велію привел. Він же сына своего Стефана і Ілію Ялиннича і Симеона Попова в брані усмертил, якоже сії ему на сіє злоділо зволити не згодні били. І збіг до Ляхов і їх віру і обичай прийняв. І Іван (Золотно. тіва, іже бил у сію годину в боярина Ясеня і го-

177
стини його заживал, на Ясея напал і злому Микуличу Іванови поміч нести сміл, емуже такоже Наша пеня і Наш гнів велий. з сим пергаменом з Нашою печатю і подписом у тіє землі посилаемо з воїнством Нашим Нашого вірного тіуна і судця Ілію Вихра, іже правий єсть і таємних діл і слов і наук свідом, він же вло сіє одкрити іміє, злоділців ухопити, на Нашу Справедливість і Суд привести, а правих молодих мужів, усіх три єсть, чесно погребати і велично. Сей пергамен писати казав і рукою своєю кріпкою подписав Велий Князь, іже право суди судить, а зміну караєт, якоже зміна і непослух погубою Нашой Держави єсть. — Се я, Лев, Князь і Владар*.

● Довгу хвилю гомоніли їм ще в вухах ті таємні старинні слова. Всі три кріпко держалися за руки і сиділи так мовчки довгу хвилю. Аж коли Ілько зложив пергамен і сховав його в пазуху, зважився шепнути Стефан:

— То цей праведний Ілія Вихор похоронив тут нас трьох, що вже раз жили! Отже розумію тепер, чому ви стали мені такі дорогі, коли я побачив образ князя Льва у книзі! Певно ми нераз стояли всі три перед престолом його, бо він любив нас і цинив, коли в таке важне посольство вислав. Ми злучені давниною і невідомим закляттям доброго чарівника на віки, на життя і на смерть, бо я не відступлю від вас, хочби прийшлося мені виступити проти свого батька, Яна Мікулицкого, що певно є другим образом того зрадливого боярина Івана Микулича! Я мушу вдруге вмерти і відпокутувати гріхи моїх предків, що зрадили своїх. Та коби моя смерть прискорила і поворот давної величі, яку ми мали за князя Льва, а яка пропала через ласкімство і слабодушія!

— Станеться, станеться! — шепнув твердо задуманий Ілько і наче пригадавши собі щось важне, скоро сягнув рукою у пазуху по другий пергамен.

— А тепер прочитаємо, що написано в цім лисьмі, що було у стіп старця.

Він розвинув сувій, що був менший від князівської грамоти, і читав:

„Сіе пишу, Ілія Вихор, судець Єго Милости на свято Купала у Неділю Святую Зеленую, Літа Б. 1344 від народження Гослода, у дворі Ясеновім, перед кончиною своєю. Се аз, Ілія Вихор, послан був на кару і помсту злодіцям, Івану Микуличу і Івану Полотно на приказ і гнів княже милостивого, усопшого Лева. І схопив був я злого Івана Полотно і скарвав его мечем і огнем і попіл его розсипав. А Івана Микулича не схопив есьм, і 54 літа глядів есьм его і не схопив. А вірно служив есьм князю Леву, і потомкам світлим Єго, по них же од зла і упадку затрепетала есьт земля наша. І се в зло время приходить кончина моя. Враги і сусідн нападают на землю рідную і славен рід князів наших ушав і перевься. Злая година прийде на нас і топтати будуть. І я умом своїм видумав огонь палючий на врага, та не запалю, бо кончаюся. А запалит его і ворога змете, яко мітлою, по віках сей, хто се найде, один Ілія, з подобою того, що в борі спочинає, і два емо до помочи, з подобою тих, що їх я погребав у темнім борі. Се прийде по віках, я збуджуся і его збуджу і врозумію, по віках, по довгій пені і покуті, як вражда своя і зрада і малодушіє пропаде. Се кончаюся і сховайте мене з пергаменом сим і мрамором у стіп моїх із пергаменом Лева на груди моїх у борі темнім при тих трьох мужах вірних, молодих, і сховайте тайно, бо ворожі стопи грядут із запада і з ярного полуденя. Аби не толочили нас!

А се тобі, Ілії, що тебе я збудив: Се до огня: У мраморі попіл золотий, ти его знаеш і май его немало! А запалювати его не своїми руками, а жовта мідь із ним і з вуглем в сокупности як горить, то він далеко горить, той попіл, і запалится і смертю грозит живим а неживому руїною. Пали его і вернут времена славнії. Се аз, Ілія Вихор, 104 літо від роду, кончаюся. Боже Кріпкий, прийми мене, раба і дай Правду дванайцятому поколіню і сповни се ласкою, еже заклинаю“.

Ілько відітхнув, прочитавши останні рядки.

— Сповнилося, чесний вівчарю і ти, побратиме! — закликав Ілько, ховаючи пергамен і виймаючи таємниче яечко з мармуру. — Уся тайна, що спочивала шістьсот літ у могилі, тепер у наших руках.

— Шістьсот літ! — шепнув Стефан. — Шість віків лежить той старець у Дебрі!

— А шістьсот п'ятьдесят і чотири сплять там ті три молоді бояричі з нашими подобами! — шелпнув Семен.

— Тихо, братя! В цій хвилині мусимо досвідчити одно велике діло, бо може скоро вже воно нам придасться. Чейже завтра або післязавтра насунуть на Ясенове, аби нас зловити. Мусимо бути готові до оборони, занім приготуємося до великого наступу!

Він підійшов до краю поляни, де ріс грубезний дуб, і з каміної рурки уронив жовту порошок на його пень. Потім вернувся назад і станувши між Стефаном і Семеном, стиснув і потер у руках таємничу мармурову коробочку. Приблизив її до уст і потягнув у себе повітря зміж своїх долонь. Коробка відхилилася і враз вона зяянула в його руці ясним сяйвом. Він виймив з коробки мідяний гріш і кинувши на нього одробину вугля й жовтого порошку, замкнув коробку і тримаючи гріш на долоні, сказав Семенови:

— Запали оце, вівчарю!

Семен черкнув сірник і приклав його на хвилину з гори до порошку. Легкий гук роздався по Дебрі, долоня блиснула, а рівночасно зашуміла по дубі таємна сила і він на їх очах розсипався в піл. Земля вигоріла, аж до їхніх ніг.

— Слава Богу! — сказав Ілько. — Тепер тільки назбирати нам подостатком порошок, міді і вугля і по деяких досвідах приступимо до діла. Тепер уже той порошок, що ти, Стефано, мусів підпалювати в Станиславові з близька, запалимо здалека. Може небаром учинимо пробу на тих, що придуть нас ловити. На всякий випадок із цею коробкою ніяка громада вовків нам не страшна!

29.

ДРУГИЙ ОГЕНЬ З ПОЛОНИН.

А в вівторок по Зеленій Неділі пішла коло полудня тривога по Ясеновім. Люди донесли, що з Ворохти ідуть двома електричними бричками якісь пани, а між ними і пан Ян Мікуліцкі. За ними йде десять озброєних.

— Може знов ідуть знімати мармурову таблицю у захристії! — заголосили ясенівські жони.

Люди позбігалися до Ількової хати, шукати в нього поради й ратунку. Їх збентежило це, що в Ілька сидів панич Мікуліцкі, той судія зі Станіслава.

— Вони заїхали до панського дому і мають там нараду! — говорив малий Василько. — Як їхали коло церкви, то Настя Яворукова впала хрестом на дорогу і заридала: — „Не пущу вас, пани, до церкви, не пущу! Там у золоті сьє мій Василь на мрамурі, не смієте його рушити бо знов у попіл обернетеса, так, як ті паничі, що вже там раз були!“ — Мало не переїхали Насті машинами, а потім один узяв її силою; гостинця і зімлілу повезли з собою до панського дому. Питалися, чи нема в селі молодого пана. А люди казали, що не знають. І за вами, вуйку Ільку, питалися, і за татом. Казали: „Люди, нічо вам не пошкодимо, як зловите нам Ілька Ялинюка і Семена Попюка!“ Втікайте в ліси, ховайтеся, бо вони зараз прийдуть до нас до хати!

Тоді Ілько мовчки подав Стефанови, одну камінну шкатулку а одну склянну; і Стефан по-

біг до палати свого батька, що пишалася горда і біла на горбку над потічком за Ясеновим. 181

А коли вже минула добра хвиля і всі міркували, що молодий пан дійшов до панського дому і хтось з острахом доніс, що шандари вже виходять з брами палати в село, тоді Ілько вийшов перед хату і всі люди на подвір'ю бачили, як висипав на камінну плиту при стежці трохи, якогось порошку з вугликами і кинув у нього мідяк. Семен черкнув сірник і приложив полум'я до каменя. Роздався гук і блиснула ясність — і в тій хвилі всі побачили диво: Панська палата захиталася, як паперова і почала валитися і розсіпатися, хоч не було видно, аби горіла. Тільки вітер повіяв по горбку і ялиці довкола палати счорніли і поломилися.

— Кара Господня упала на них! — зойкнула Марія і впала зімліла з утіхи і зворушення.

— І бідна Настя знайшла собі там смерть!

І панич молодий Мікуліцкі там був. — чи не шкода його? — питався дехто.

— Не бійтеся! Добрим воно не шкодить! — сказав зворушено Ілько, — узяв сестричку Марію на руки і поніс її до хати.

І справді — за хвилину люди хрестилися з дива, бо з села надбіг молодий Мікуліцкі, білий, як полотно, а за ним ішла Настя Яворукова, що хвиля падала на коліна і цілувала землю.

— Моліться, добрі люди, моліться, бо велика нам ласка від Бога! Він стереже нас своїм огнем, що вже другий раз спопелив наших непрошених гостей.

— А ти, Насте, як уратувалася? — питалися люди. — Та ж і ти там була!

— Господь уратував мене — і молодого пана Ми були там між панами, і нічо нам не пошкодило Боже чудо!

Юстинка Полотнякова плакала з радості і цувела Настю до хати. Люди падали на коліна хрестилися молитвими руками.

Тимчасом Стефан увійшов блідий до хати. — Все добре, Ільку, твої чари не обманули нас! Але прости мені — прости, що я не зважився на одно діло. Тим спасаючим порошком посипав я не тільки себе й нещасну Настю, але і свого батька, Яна Мікуліцкого. Синівське милосердя обізвалося в моїй груді.

— Ти добре зробив, — сказав Ілько. — Не годиться синові карати батька. Лишім його волі Господа!

Ще він не договорив цих слів, як до хати впав старий пан Мікуліцкі, страшний і подертий і почав кликати:

— Слава Богу, добрі люди! Чи є ще Палагна Ялинюкова? Нехай вона нахормить мого сина, Стефана, бо він умирає зі спраги, а його матері Бог відмовив матірнього молока і суха її груди! Нахормить, нахормить мою дитину!

Стефан припав до батька і зайшовся риданням і всім людям стали сльози в очах, бо жаль їм стало старого пана, що йому Бог розум помішав.

— Хто то? Хто то? — кричав Ян Мікуліцкі, відтручуючи від себе свого сина.

— Цеж я, твій син Стефан! — кликав судія розпучливим голосом. — Не пізнаєш мене, тату?

— Ні, ні! Ти не син! Мій син маленький. Він там у кариті вмирає зі спраги! Я піду й принесу його, може його хто нахормить!

Старий пан вирвався з обіймів сина, вибіг з хати й пігнав горі шовбами у полонину. За ним пустився Стефан і Ілько і ще кілька легінів, але не могли наздігнати пана.

Добігаючи до полонин, він нагло скрутив у Дебру і зник. Люди кинулися його шукати, а Стефан і Ілько, ведені прочуттям, бігли просто в те місце, де перед двома днями відкрилася їм велика тайна. Коли добігли до третьої берези, глянули на неї й мало не звалилися з ніг. На березі висів пан Мікуліцкі, зачеплений ременем за шию.

Вони зняли його і пробували відчутити, та це вже був студений труп.

— Строгі є суди Божі і тверде закляття чарівника Вихра! — сказав Ілько, стискаючи блідого Стефана за обі руки.

— Слава Тобі Боже, що я не підняв руки на свого батька, але лишив його волі Бога! — шепнув Стефан і впав зімліли й на м'який мох Дебри.

Про дивні події в Ясеновім розписалися всі часописи цілого світа, а володарі краю мінілися з дива і з гніву і придумували спосіб, як би потушити ту ватру, що запалала з малого гуцульського села і грозить силі його противників.

Мертвого пана занесли люди до Ількової хати і з острахом ждали, що певно приїде якась комісія на слідство. Та коли минув день, і ніхто не появився, а з паничів з Жаб'я і сліду не було видно, післав Стефан по доктора до Ворохти. А коли доктор приїхав і ствердив, що пан мертвий і тіло вже почало розкладатися, казав Ілько занести пана в Дебру і там поховали його під тою березою, тільки два кроки від могили, про яку знав лише Ілько, Семен і Стефан.

— Тепер наш чарівник може спокійно спочивати, бо зловив і покарав зрадливого Івана Микулича! — сказав сумно Стефан. А по хвилі додав бодро: — А тепер, Ільку, брате, і ти Семене, побратиме, наша річ, виконати приказ чарівника, який збудив нас і поучив, служити замислам великого князя Лева!

— Тепер пічнемо велику роботу! — сказав Ілько. — Тепер взиваю вас обох і Юстинку Іванову і Настю Яворукову і ще призву десять найкращих легінів з Ясенового, допомогти мені!

Того вечора прийшли призовані до Ілька і він прорів їм присягу:

— „На волю і славу Бога і на добро народу будемо тебе слухати і про нічо не будемо пита-

тися і нічого не побоїмося! І все в тайні триматимемо. Най нам Господь Бог і Мати і Святий Юра і всі святі допоможуть!"

А в суботу рано роздав Ілька всім цим по одній камінній коробочці і сказав:

— Обійдете ціле село далеко довкруги і не смієте приближатися до ніякої хати ближче, як на тисячу кроків. І на своїх стежках, чи то ліс, чи полонина, чи вода, чи камінь, що десять кроків уроните з тої камінної рурки спору крихту того порошку, що в ній. А потому підете в зад на тисячу кроків і уроните другу таку крихту і зараз усі вернетесь з рушницями на нашу полонину і будете ждати.

До суботи вечора було все готове і гурток ясенівців зійшовся на полонині. А коли почало зоріти і благословилося на неділю, з села бігли ясенівські жони з великим плачем і тулили свої діти до серця. Надбїг і начальник громади, Андрій Соломійчук.

— Уже нам тепер усім погибати! Із Ворохти, із Жабйого, і з усіх сторін суне на нас військо, як трави та листя. Окружили село і домагаються, аби дати їм Ілька, Семена і панича Мікуліцкого, бо сплять село і погублять нас гарматами і тими бомбами з їх залізних птахів! Дивляться такими шклами на полонини і кажуть, що ви тут. Я прирїк їм, видати вас за дві години, але я того не зроблю, аби і вся громада погинула, бо того грїха зради не простилаби мсні Свята Неділя.

Люди втикали і ховалися по яругах і скелях, а найбільше народу опинилося в Дебрі.

— Тривайте і ждїть, нас вони не захоплять бо йде той час, що Правда виграє! — успокоював вїята і людий Семен Попюк.

Друга година добїгала до кінця — і коли над Ясеновим зійшло ясне сонце і стали висихати роси, побачили люди з полонин, що їх село окружив обруч залізної зброї і той обруч звужується і стискається.

— Переступили границю! — шепнув Ілько. — Боже нам поможи!

В тій хвилі гримнула гармата і стрільно з лоскотом застрягло в полонинським граніті.

— Станеться вам, як хочете! — сказав Ілько і висипав на велику плиту пригорщу світляного пороху, змішаного з вуглям і тертою мідію. І взяв галузку пахучого ялівцю і підпалив її і вона загорілася ясно в його руці.

Тоді зашумів другий стріл з гармати і впав у Дебру, а зрив стрільна змішався з зойком і плачем жінок і дітей.

З півночі надлетіло пять великих літаків і оточивши село, затрималися над полониною. Упала бомба, одна, друга, трета.

— Набивайте рушниці, побратими, але тими набоями, що я вам роздав учора! І лягайте на землю й ціляйте так, як ціляєте до диких яструбів!

Десять стрілів упало, довкола літаків блиснули слабі огники. Літаки звихнулися, почорніли і в млі ока попадало на полонину щось, подібне до спалених ганчірок. З літаків не остало й сліду.

— А тепер біжіть, війте, до них і скажіть, аби зараз відійшли собі, бо жаль мені губити стільки їхнього люду!

Війт поблід, але не смів непослухати. А коли обернувся, всі побачили, як Ілько сипнув йому на плечі й на крисаню жовтого порошку. Війт побіг доли щовбами. А коли добіг до офіцерів, заколотилося й зашуміло між ними і було чути, що дуже сперечалися між собою. Нарешті скували Андрія, а кілька вояків попровадили його під скелю і здіймили кріси з плечий. Вдарила щераз гармата, а вояки змірилися до віта.

В тій хвилині Ілько кинув на камінну плиту палаючий ялівець і відскочив. Вибух затряс цілою полониною і велике сяйво освітило її і сонце поблідло.

І коли народ прочунав з перестрашу і глянув на долину, то всі побачили, що замість війська і багнетів чорніло довкола Ясенового широке чорне колесо пустої випаленої землі, що роззявилася, ніби страшний рів смерти. І не було чути з долини ні звуку.

— Нехай буде благословенний огонь помсти! — закликав Ілько і кинувся бігти в село, а за ним усе, що жило. Коли прибігли до чорного колеса, збоялися йти далі, така горяч була від нього. На чорній землі білили сірі купки попелу, ніби впад якийсь дивний сніг, змішаний з чадом. А серед того колеса в однім місці біліло щось, наче ясенівська сорочка.

— Чиж би мали час його згубити? — здивувався Ілько і хоча чорна спаленина пекла його стопи, підбіг до того місця.

— Ви живі, війте Андрію! Вставайте, небоже, і радуйтеся, що живцем вертаєтеся з пекла!

Він узяв Андрія за руку і підняв його. Андрій похитувався, мов п'яний, та по хвилі пішов о власних силах, дивлячись перед себе, мов у сні.

А коли вийшов з чорного колеса, обернувся і впав навколішки, лицем до сходу сонця. Коло нього вклякнув Ілько, а за ними увесь народ — і всі почали мовити велику безсловесну молитву.

Коло Ілька, праворуч, клячала Юстинка, а з її очий падали чисті перли і котилися на чорну землю. Ілько не бачив її, задивлений у сонце. Дивився на неї тільки Стефан і серце стискалося йому з любови — і з жалю, чому вона не клячить біля нього...

І дивилася на Юстинку й на Ілька стара Петриха, що клячала одалік з боку і подумала собі:

— Чи не здійснився мій давний сон, що снівся мені тої ночі, як оцей Ілько, благословенний Богом, розв'язався з утробою матері? Господи, Матінко Небесна! Дай мені дожити того дня, аби я замість рідної матері поблагословила їх до вінця!

ВЕЛИКІ ОГНІ З ПОЛОНИН.

...Колись великі чарівники, що знаються з лісовим Чугайстирем, візьмуть у руки золоті пера й запишуть у грубі книги історію того великого осіннього дня, що гряде, і що ми його опишемо простими словами. І буде та історія чарівною казкою, а день той осінній буде, як день весни. І будуть ту історію читати на всіх язиках від півночі до полудня — і від заходу до сходу, по всій землі. І будуть чудуватися чудом і грітися вогнем і своїх вибраних будуть посилати сталевими птахами, або оглянули ті ясенівські полонини, що а них зайнялися великі огні. І слава буде чиста і велика на всій землі, та й може небесні планети про неї узнають.

І пишеться історія словами віщими, що всіх праведних радістю загриють, а неправих жахом зледенять і пострахом:

„Не пожадай землі ні добра народу чужого.

чи він сусід твій близький, чи далекий,
і ні крові його ні поту не пожадай,
ні серця його не рани насильством, аби його
(очі слізки через тебе не заливались.
Бо велика помста і кара писана за то зло-
(діло...“

— „Бо прийде день, і зброя твоя впаде в попіл,
і гнізда сили твоєї на чужій землі розпадуться.
Бо дасть їм Бог і великі предки-чарівні ха-
(рактерники дадуть їм зброю Свою —

і ти ніщо будеш проти неї.
Так писано єсть“.

Минув від Зелених Свят місяць і другий і третій і осінь стала золотити Дебру і в полонинах трава почала вянути.

До Ясенового не заглядав ніхто з тих, що їх очі били блеском нечистого гніву і ворожого заміру. Великий страх упав на володарів країни. Лягаючи й встаючи, спокою не знали, та поглядали крадьки на полудне, де синіли горді Карпати.

Заворушилися і раду радили і чужоземних знатоків кликали на совіт. І закладників брали, світочів народу, і погрози кидали й писання довгі друкували і ліпили на мурах міст і на сільських вигонах. — А Карпати мовчали.

А Ясенів молився. І молилися всі села близькі й далекі і клялися, що ждуть клича і зазиву. І вже якби чарівні огні не помогли, то кров і офіра життя pomoже, бо збудилися.

А в четвер 12. жовтня того року сказав Ілько Ялинюк до Семена Попюка й Стефана Мікулицького:

— Прийшла пора завершити велике діло. Припасів порошу смерти, що в ньому приспані великі огні, назбирав я за вашою підмогою досита. Треба той порох золотожовтий розсіяти на всі гнізда і викурити хижих птиць із наших піль. Усіх міст не хочу губити, лише остой в них. Тай осторогу їхнім людям дам, аби спасалися в той день, а як не повірять, загинуть. Та Столиці пощади не буде. Крім тих домів, що на них посвячені хрести, усе нехай упаде в землю. І крім тих домів, що призначені до молитви Богови, бо кожда молитва — велика. І крім тих, що в них лічаться хорі, бо кожде терпіння святе.

— Богатож при тім і нашого люду може пропасти! — сказав несміливо Семен.

— Не пропаде ні один, хто послухає осторо-
ти і вратується утечею. А хто матиме на собі
крихту світляного порошку, не пропаде, хочби й
не втікав.

— Чи не шкода палат Столиці? — питався
Стефан. — Може їх лишити?

— Не оставимо ні одної. Бо чую волю чарів-
ника. Обернути в попіл усе, що дотикалося їх
стіп і рук, бо воно нечисте. На руїнах здвигнемо
краці палати за одно літо.

— Нам призначено тебе слухати! — сказали
в один голос Семен і Стефан,

— Тож будьте мої головні сіячі помсти, а
трета вам до помочі Юстинка, дочка Івана Поло-
тнюка, що відпокутував злочин свого першого
істновання і що його зрада в особі Івана Полотна
уже забута і прощена. Візьмете по великій камін-
ній скринці і по меншій шклянній і візьмете десять
малих камінних. І візьмете по підводі, повній ово-
чів з Ясеневого, з Кут і Косова. І їхати мете
й торгувати, та за дорогі гроші, аби запас не скоро
розійшовся. І по великому кошеви візьмуть ті
легіні, що допоможуть вам і що їм роздасьте по
малій коробці смертного порошку. І продавати
мете по домах, де сплять їхні сили і де їхня зброя,
і всюди там розсієте порох смерти. Ти, вівчарю,
поїдеш містами, понад Прут і Дністер, понад Буг,
Стир і Горинь та інші рідні води. А ти, Стефане
Микулічу, поїдеш до Столиці і десять легінів
поїде. І ніодного дому там не минеш, так, як я
сказав. А з тобою поїде й Юстинка. І зробите все
до кінця місяця, а як прийде середа 1. листопада,
під вечір посипте себе порохом світла і ждїть.
І як станеться, що призначено, тоді ти, Стефане,
здійсни свою мрію і веди Юстинку до вінця.

В п'ятницю 20. жовтня рано виїздили з Ясе-
нового вози, усіх було дванайцять, і всі були повні
червоних яблук. На першій їхав Стефан з Юстин-
кою, обое в гуцульських киптариках. На другім
їхав Семен Попюк, а на інших їхали ясенівські

190 легіні. Ілько виправив їх аж за чорне колесо, що — все ще чорніло довкола Ясенового.

— Ідьте, мої любі купці, в щасливу дорогу і не вертайте без доброго зарібку!

А ясенівські люди прочували велику радість і кликали:

— Привезіть нам гарний колач зі самого Львова!

Настя Яворукова припадала коло Юстинки:

— Як де під Львовом побачиш вояцьку могилку, вклякни і помолися, може там лежить мій Василь!...

Вози поїхали й зникли на закруті за чорним колесом. І минув у спокою той день, і другий і минали дальші. Ілько виходив що дня на полонину і поглядав на доли, туди на північ і на схід, куди розіхалися його купці-сіячі. То сходив у Дебру і довгими годинами пересиджував над могилою трьох мужів боярських і над свіжим гробом пана Мікулицького, що завдав собі смерть коло третьої берізки. То йшов на сільський цвинтар між похилені хрестики з дуба і з берези і молився над могилками своїх батьків і родичів Юстинки.

І ждав нетерпеливо того дня, коли мав сповнити діло. Не їв, не спав і не відпочивав, помарнів і подався під тягарем великого завдання. Лице його поблідло і набрало таємного виразу пророка, а очі горіли жаждою великої перемоги і вірою в свою незвичайну силу.

Тимчасом по Столиці ходили ясенівські легіні і торгували червоними яблуками, так, як їх поучив Стефан. Кождий заходив тільки до сінній кам'яниці і чи продав що, чи ні, то виходячи, незаметно висипав з камінної коробки жмінку порошку на стіни, пороги й одвірки. Не минали ні одного дому.

А Стефан заходив до церков і всі домів молитви і сів там спасаючий порошок світла. А Юстинка відвідувала хорих і сіяла той порошок по лічницях і по хрестах цвинтарів. І коже-

дому, хто говорив до неї рідною мовою, казала: „Послухайте остороги, як прийде!“

І вісімнадцятого дня прийшла осторога. В ночі з 31. жовтня на 1. листопада, з вітвірка на сєреду, розліпив хтось на мурах дрібні картки:

„Хто хоче жити, нехай нині до вечора виходить з міста і нехай не задержується аж до віддалі трьох миль ходу! Бо кину смерть на всіх живих і на все, що з каменя і з заліза, і на всі гнізда противників мого народу і кидатиму, доки не опустять вони цього краю, де княжив Роман і Данило і Лев! — Ілія з Ясенового“.

Уперті руки поздирали остороги за пів години, та вїстка про погрозу розійшлася по всіх усюдах. І побачили таємні сїячі великий перестрах у Столиці і почули плач. Люди почали спасатися і втікати, хоча влада успокоювала і казала, що це злосливий жарт. Воякам заказано виходити з казарми, та до вечора втікла їх більша частина далеко за місто і місто опустошило.

В полудне того дня зійшовся Стефан з Юстиною на ринку. Вони не бачилися вже три дні, зайняті своєю роботою. Велика втіха засіяла на блідім і втомленім обличчю молодого судії, та личко дівчини вкрилося повагою і смутком.

— Ви не радієте, Юстино, що зближається наша година? — шепнув Стефан.

Уста дівчини стиснулися якось болісно, та вона відповіла:

— Радуюся, пане Стефане!

— Знаєте, що нині по полудню маємо всі зійтися на горі святого Юра?

— Знаю! — сказала ледви чутно.

— І прийдете? — говорив тремтючим голосом Стефан.

— Прийду! — шепнула по хвилині вагання дівчина і ледво стиснувши його руку, обернулася і спрєвола пішла в якусь вуличку.

Стефан дивився за нею хвилину, а раптом заволоділо ним якесь зле прочуття і він крадьки

192 поспішив за Юстинкою. Дійшовши до неї на крок, оглянувся і одним рухом руки посяв на її плече пушку світляного порошку. Цего не спостеріг ніхто, бо на вулицях міста не було вже майже нікого.

Вечоріло і перші зорі заблестіли на погіднім осіннім небі. Місто наче вимерло. Вулицями проходили тільки поліційні і військові стежі, тай вони оглядалися крадьки, начеби сподівалися погоні. Не було чути руху дорожок ні трамваїв, бо не було кого возити. Брами й вікна домів були щільно позамикані, здавалося, що люди поховалися перед надходячою бурею. Тільки те, що нігде не було видно світла, показувало, що в тих домах нема людей. Лише в казармах і в деяких урядах світилося і з двірця було чути свисти льокомотив, що в тій тиші разили своєю остротою.

Під церквою святого Юра зібралось одинадцять молодих людей.

— Ще нема нашої Юстинки! — сказав якимсь затривожено один легінь.

— Вона приїде, приїде! — сказав твердо Стефан, та в його голосі гомонів жаль і сумнів.

Та потемніло зовсім, а дівчина не надходила. А коли вже ждали з годину, Стефан раптом обернувся і пустився бігти в низ, до брами. Та не пройшов ще й пяти кроків, як нагло грізний гук десь із далека потряс воздухом і Стефан став, мов закам'янілий.

Далеко на полудні встала раптом ясна заграва. Спершу вистрілив під небо тонкий стовп світла, потім другий, третій і четвертий, а на останку всі вони злилися в одно і утворили величаву світляну стіну, що кинула заревом на весь край. Це було ділом одної хвилини.

По першій вибуху почувся якийсь шум, що змагався, то ослабав, а на останку ріс на силі, і було чути, як з полудня повіяв ніби якийсь

одурманюючий вітер. По хвилині десь ближче на полудні дався чути гук, один, другий, третій, а наглі сяйва освічували небо то тут, то там. ¹⁹³

— Над Прутом і Дністром доконується наше діло! — шепнув захоплено Стефан. — Чи дійде огонь до столиці?...

Майже рівночасно блиснуло десь на полудневім краю міста і роздався гук, ніби з легкої гармати.

— Ось! Перна жертва! Огонь дійшов до Столиці! — закликав з полекшою Стефан і забувши про все, дивився на могутні штуки полонинського чарівника.

Тепер слідували вибухи й блески світла, одні по других, густо, як барабанний огонь гармат. Стефан і легіні стояли, мов мармури, й прислухувалися таємній музиці ще більше таємної стихії, що її вони самі розсіяли своїми руками.

Вибухи й блески, мов огненна потопа, зближались щораз ближче до гори, на котрій стояли. Вони вслухувалися в неї всею душею і любувалися величавістю і грозою смертельної сили. Вони так забули за себе, що ні на мить не задрожали зі страху, що ануж стихія не помине і їх і спалить їх мимо світляного порошку, що ними посипали себе того дня.

Та вогненна потопа їх не займала. Дві птиці, що білим попелом розсипалися над ними у водусі, були знаком, що огонь перейшов уже Гору Святого Юра. Вибухи далися чути за церквою і почали віддалятися.

Раптом усе затихло. Заграва з полудня все ще освічувала простори. І коли легіні глянули перед себе, в діл, туди, де перед годиною красувалися палати міста, вони побачили море сірого попелу, широку сіру кітловину, серед якої місцями видніли високі святині. Здавалося, що цей нічній заніс хтось у цю мертву пісчану долину серед горбків, без одного жерела й потічка, оцих кільканайцять церков, костелів і синагог, а оподалік

194 вичарував великі доми лічниць. Таємне місто, що в нім є тільки доми молитви і терпінь, місця каяття і покути. Оцілівші будівлі сторчали тепер серед попелу руїн, як чорні скелі серед каламутного моря.

Молодці хотіли вже сходити в низ, оглянути знищене місто, що пашіло на них якоюсь дивною спекотою. Та в тій хвилі почули десь далеко на півночі новий вибух і побачили блиск, а рівночасно таке саме завважили на сході й на заході.

— То запалюється порох смерти в других містах, що колись були столичними городами наших князів! — сказав Стефан. — Видко, що і там добре й щасливо зробив вівчар Семен свою роботу...

— Але де наша Юстинка? — питав з тривоگو Петро Яворук, молодший брат нещасливої Насті. — Чи не спопеліла і вона нещасна серед того вогню, коли не сховалася в яку церковцю, або не посипала себе тим спасаючим попелом?

Бігом і в тривозі пустилися всі бігти в долину, в сторону ринку. Стефанови защеміло серце. Ануж обтрясла вона з себе світляний порошок і захотіла згинути...

В розпучі побіг він навперед ясенівських легінів, що ледви дотримували йому кроку. Сердечне прочуття повело його певною дорогою. Добігаючи до того міста, де перед годинкою стояв ратуш, побіг просто далі, туди, де стояла ціла і ненарушена Церков св. Успенія — і раптом станув, як укопаний. Коло сходів церкви лежала Юстинка. Лежала неповорушно, мов мертва, але Стефан зараз пізнав, що смертний огонь не запалив її.

— Юстинко, що вам? — закликав, кидаючись біля неї на коліна, а його голос загомнів дивно серед мертвої тиші.

Він приклякнув і взяв дівчину за руки, руки були майже студені. Припав вухом до її серця і на превелику втіху почув, що воно ще бється, слабо, слабо.

— Вона тільки зімліла! — шепнув Стефан, виймаючи з кишені фляшину полонинської води і прикладаючи її до блідих дівочих уст.

Юстинка рушилася, втворила очі і дві великі сльози покотилися по її білому личеньку.

— Я не вмерла? Я жива? Я не попів? — говорила слабим голосом, в яким було чути і жаль і радість.

— Юстинко, що ж ви зробили з собою? — питав з острахом Стефан. — Чому ж ви не сховалися до церкви?

— Я... хотіла вмерти... Я висипала весь світляний порошок на наших людей... А потім я збоїлася, що не маю права себе губити, і хотіла сховатися, та це мене захопило коло сходів... Але хто — хто посипав мене світляним порошком?...

— Посипав той, що ви йому найдорожчі на світі! Я боявся, що ви так зробите і посипав вас... Я хотів уратувати вас для себе. І мені пощастило, Юстинко! Слухайте! Наші предки прогрішилися перед своїм народом і мали довгу покуту. Та ми обоє відкупили своїх батьків, бо ми вірно послужили великій справі. Зв'яжімся ж тепер на віки, як муж і жена, і зачинаймо нове життя!

Юстинка поблідла ще більше, та подала руку на знак згоди і сказала:

— Але там, там у нашім Ясеновім...

Сходяче сонце озолотило спопелілу столицю. До міста, що мов запалося під землю, стали надходити втікачі. З острахом і з великим здивуванням. І наших огортала велика радість, а чужих обняв блідий страх. Вони закривали обличчя руками і завертали назад. І втікали на захід, на захід і не сміли оглянутися, аж ставали між своїми, перейшовши глибокі ріки, що поклали їм і нам границю.

І втікали так того дня всі, всі, з усіх міст і з усіх селів. Бо стопи їх пекла ця земля, що її кривдили віками. І були раді, що уйшли з життям.

А на другий день в полудне дійшли легіні з Стефаном і з Юстинкою до Ворохти і рушили далше, до Ясенового. На роздоріжжю ждав їх уже Семен Попюк. Виталися старосвіцьким звичаєм і цілували себе в лице і в руки, та від зворушення не могли промовити слова.

Зажурило і збентежило їх це, що на зустріч їм не вийшов ні Ілько, ні Марія, ні ніхто з ясенівських людей. Скорою ходою рушили в село. В селі не було ні душі. Бігцем поспішили в полонину. І здалека добачили ясенівську громаду. Всі клячали, в німій молитві, задивлені туди, на північ і на схід, де цієї ночі сталося велике чудо. На переді стояв Ілько, мов мармурова^а стая, а коло нього молодий ясенівський священник, гуцульський син з Краснолі. Високо тримав хрест у правій руці і так застиг, неповоротно. Перед ними лежав хрестом на землі якийсь незнайомий, старий чоловік, в американськiм одягу.

— Велике вам простибі нехай буде від мене і всего народу, що ви помогли мені довершити великого діла! — промовив Ілько, стискаючи Семена й Стефана і легінів за руки. — А деж Юстинка? — запитав він трівожно.

Стефан оглянувся і закамянів з розпуки. Юстинки між ними не було. Де і коли зникла вона з їх гурту, ніхто не знав.

— Господи! — зітхнув Семен, пригадавши собі це, що було в Столиці. — Чи таким великим смутком мав би освятитися цей радісний день? І чого малаби вона накладати на себе руку тепер, коли Бог дозволив нам діждати такого празника?

Стефан задрожав, ноги відповіли йому послуху і він упав зімлілий на землю.

— Дивіться, дивіться! — закликав хтось раптом з гурту тих, що молилися.

Всі обернулися туди і задеревіли з дива. По збочі гори, з того боку, де шуміли водопади жерел Прута, ішов якийсь сивий старець і ніс на

руках дівчину. Повагом підходив до полонини, а як опинився на горі, рушив просто до громади, туди, де стояв Ілько. Народ з острахом робив старцеві дорогу і всі бачили, що старець не йде своїми ногами, але неначе уноситься в повітря, бо ніг його не було видно.

Мов привид задержався перед Ільком і легінями.

— Ти сповнив мій наказ і сповнилося мое закляття! Ти побідив зло і ті побідили, що тобі помагали. Але нехай побідить один з них і себе і відречеться того, що йому не писано. Бо не для нього вратув в я оцю дівичку, добру душу, з жерельного водопаду. І се нехай буде все на добро і тобі, Іліє, на дальшу силу. Бо ще не докінчив ти свого діла. На вісімдесят миль, на десять діб мужеського ходу, мав ти учора свою силу. А ще треба тобі сипнути мій огонь на чотириста і п'ятсот миль і на Велику Столицю над Дніпром і се станеться, яко се заклинаю. І тоді я відпочину на віки, бо буде добро по всій нашій землі! А тепер іду і сего мужа беру з собою. Та поховай його близько мене і не сумуй, веселися і веселіться всі великим веселієм!

— Чарівник Ілія! — шепнув захоплено Ілько Ялинюк і впав на коліна.

І всі бачили, як старець поклав Юстинку на землю, і підняв з землі Дмитра Василичиноного, що прибув з Америки. Бо був він мертвий з великої радості. І обернувся і поніс Дмитра і зник у Дебрі.

Тоді встав Стефан і промовив до Ілька:

— Каюся, що за свою службу всему рідному народови бажав я заплати. Ілька, Юстинка твоя, — а мене бери за дружбу!

З полонин рушив весільний похід. У церковці дав панотець слюб Ількови і Юстинці. І коли узяв їх за руки і провадив від престолу до притвору, тоді з захристії дався чути радісний голос:

— Васильку, Васильку, ти мій, а я твоя на віки!

Люди кинулися туди і побачили: На підлозі перед мармуровою таблицею лежала Настя Яворукова. Вона була мертва, та на її втомленім личку яснів радісний усміх.

А коли вечером того дня заграли в Ільковій хаті голоси музики, блиснула на подвір'ю велика ясність. Музика втихла, люди вибігли перед хату. Коло вориння стояли чотири ясні тіни, білі та прозорі, і всі пізнали, що це покійні родичі. Ілька і Юстинки. Прийшли з могили, благословити своїх дітей. Постояли хвилину і почали відходити, легкі, несені полонинським вітром.

— Заждіть, сусіди, заждіть! — закликала за ними стара Петриха. — Я йду з вами, бо більшого щастя не діждуся. Я поблагословила ваші діти до вінця!

Вона захиталася і впала на руки Ілька. І коли на віки замикала очі, прошептала:

— Веселіться діти, веселіться! Бо ніхто ще не брав слюбу в таку щасливу годину, як ви... І ніхто ще не вмирав у таку щасливу днину, як я вмираю...

КІНЕЦЬ ПОВІСТИ.

Писано в Ланчині і Львові від Святого Юрія до Святого
Димитрія Р. Б. 1929.

ОЗЪІ
з
ПОЛОНИН

